

foto Dragan Arrigler

## Podatki modrijo in razburjajo

**D**obra obvečenost in preskrbljenost s podatki je za odločanje tako pomembna, da celo pravimo: lahko je pameten tisti, ki ima podatke. Za to pametnost pa je potrebno dvoje. Po eni strani je potrebna široka mreža tistih, ki potrebne podatke sproti in hitro zbirajo, obdelujejo in pripravljajo, po drugi strani pa natančnost, vestnost in potrpežljivost tistih, ki te podatke dajejo in izpolnjujejo obrazce.

Iz teh dveh reči izvirajo tudi vse dobre in slabe strani ter sitnosti, ki so v zvezi z obvečenostjo in z zbiranjem. Težave nastanejo navadno zaradi premajhnega obsega in kvalitete podatkov, lahko pa tudi zaradi plevelikega obremenjevanja tistih, ki so jih dolžni pošiljati. Oboje pa se zgodi, če način zbiranja podatkov ni dovolj usklajen in prilagojen smotnosti.

Kadar hočemo primerjati domače podatke in zlasti poslovne rezultate s svetovnimi, poznavalci pogosto pripominjajo: Naštevate tuje podatke, ki ste jih izvedeli v tujih časopisih, ne veste pa, da imajo v tujih podjetjih ene podatke za javnost, druge za svoje delničarje, tretje, prave, pa zase.

Kljub enotnemu knjigovodstvu, statistiki ipd. v Jugoslaviji, bi najbrž težko trdili, da se s takšnimi pojavi kdaj pa kdaj ne srečamo tudi pri nas. Tu ne bomo naštevati starih primerov iz povojnega obdobja, ko je uradna statistika prikazala sečnjo za skoraj polovico nižjo, kot je bila v resnici, ko so prikazali število govedov višje, kot je moglo biti ipd. Prav tako ne bomo naštevati delovnih organizacij, ki zdaj poslujejo slabo, ali celo z izgubo, ki pa v svojih notranjih poročilih to prikažejo olesneno. Hkrati pa ne gre pozabiti, da sprejem takšne pa tudi drugačne bilance spremlja razprava o delitvi oziroma povečanju osebnega dohodka, kar »olajša« tudi sprejem bilance.

Nemara je bolje, da naštejemo za potrditev te dvojnosti nedavne primere. Tako je slovenski zavod za statistiko objavil, da so lani v Sloveniji dokončali dobrih sedem tisoč družbenih stanovanj, nasprotno pa republiški zavod za cene, na podlagi prejetih prijav govori le od dobrih 4000 novih stanovanj. Številki sta torej obe javni, a hudo različni. Kateri bomo verjeli, še zlasti ker z obema nastopajo tudi uradni računarji.

**T**ak svež primer bi lahko naštel tudi na podlagi razprave o vprašanih jugoslovanske plačilne bilance, ko so tudi priporočili, naj bi uredili plačevanje uvožene nafte tako, da bi republike zanjo združevale denar in jo potem skupno nabavljale. Potemtakem je, kot kaže, zdaj težko drugače zagotoviti čiste račune. To lahko nemara tudi pomeni, da je moč z nafto in njeno delitvijo zaslužiti več, kot kažejo objavljeni računi.

Takšne različne obraze bi lahko videli tudi v podatkih o družbenem proizvodu, o industrijskih cenah, o številnih vrstah porabe v proračunih, skladih ipd. od občine do zveze.

Posebna stran takšnih neznank je tudi resnična cena izdelave ali pridelave posameznih izdelkov, surovin ali hrane na posameznih jugoslovanskih območjih, kar pa včasih priznavamo kot del poslovne skrivnosti ipd. So tudi reči, ki bi jih sicer radi vedeli, pa je pregled nad njimi odvisen od osebne poštenosti in volje in zato takšnih podatkov nima nihče trdno v rokah. Sem je moč šteti prijavo bivanja in bivališča in s tem število prebivalstva. Kaj je o tem zgovorneje od podatka, da sredi letošnjega leta živi v Sloveniji po podatkih zvezne statistike 1.825.000 ljudi, po podatkih republiškega registra pa 1.899.989, torej vsaj 65.000 več.

Vse zasebno, družbeno, gospodarsko in sploh življenje je moč razvrščati, seštevati, primerjati in tehtati. Veliko teh podatkov zbirajo zavodi za statistiko, ki so tudi po zakonu zadolženi, da to zbirajo in objavljajo. Za spremljanje finančnega dela poslovanja družbe je zlasti zadolžena služba družbenega knjigovodstva. Za vse takšne in druge podatke pa se zanimamo tudi mi sami, naši sosedje, naša in sosednja delovna organizacija in to v vsakem oddelku posebej. Zanimajo se poslovne skupnosti, zbornice, banke, carina. Razne podatke zbira krajevna skupnost, naša in sosednje, občine, republike in zveza, tako njihovi izvršni sveti kot planerji, sindikat, mladinska, partijska organizacija, SZDL, rdeči križ, športne organizacije, vojska, milica, pokojninsko zavarovanje, gasilci, dimnikarji itd., itd. To počne tudi Jugoslavija za svet in svet za Jugoslavijo.

**V**si ti delajo svoje preglede, sezname, osebne, družinskih in poslovnih podatkov. Po njih računajo, sklepajo, tehtajo poslovne in razvojne možnosti, računajo davčno in drugo sposobnost. Za vse to je treba imeti gore podatkov, ki so nemalokrat enaki, ali bi ob

temeljitem zbiranju vsaj morali biti enaki. Dajejo jih v kartoteke, zemljiške knjige, registre državljanov, prebivalstva, naročnikov, vojaških obveznikov, osumljencev, storilcev kaznivih dejanj, obsojencev, v spiske uvoznikov, izvoznikov, voznikov, varčevalcev, davkoplačevalcev, posojiljemalcev, v sezname naložb, naročnikov, kooperantov, zemljiških posestnikov, fluorograferov, cepljenih itd., itd.

Veliko teh podatkov je takih, da jih sproti uporabljajo, posejajo in dopolnjujejo. Veliko pa je tudi takih, ki leže v raznih vpisnih knjigah, seznamih, popisih v arhivih in jih, potem, ko so vpisani, nihče več ne zna najti, dopolnjevati in združiti v celoto in iz njih odstranjevati, kar je odvečno in zastarelo.

Teoretično bi bilo moč ob zdajšnjem razvoju računalništva vse podatke, ki jih zbira in potrebuje družba, neposredno in sproti spraviti »na računalnik« in potem omogočiti, da bi z njegovo pomočjo prišel vsakdo do njih. To bi pomenilo, da bi imel vsak prebivalec, tozdr, ipd. matično številko, pod katero bi zbirali vse podatke o njem in v zvezi z njim od rojstva do konca. Praktično pa se takšna vsestranska banka podatkov vendarle ne uveljavi v vsej širini, čeprav bi prihranila veliko dela in delavcev. Najbrž odločitve zanjo ne ovira le ranljivost takšnih shramb možgan. Kaj lahko je namreč uničiti ujma, kot je nekaj ogenj požri znanje zbrano v aleksandrijski knjižnici, in pozneje oni pred dvesto leti v bogati ljubljanski jezuitski knjižnici, kot je požrl številne stare arhive naših mest, ali pred dnevi francosko kinoteko.

Vzroke za to ogibanje je treba iskati tudi v obrnjeni uvodni misli, namreč da ni vselej dobro, če so vsi hkrati enako pametni, oziroma obveščeni. Tu ne gre le za zaupne podatke vojaške, policijske ali sodne narave, ki bi jih lahko izrabljali tuji ali hudodelci. Gre tudi za varovanje osebnih, nič manj pa gospodarskih podatkov, saj je od njih odvisna tudi rednost poslovanja, prodaje in obseg dohodka. Zato jih podjetje skuša zapirati vase, občina vase, republika vase ipd.

**Z**ato se je poleg statistike in SDK razvilo tudi več zaprtih krogov zbiranja podatkov in obveščanja, ki med seboj kdovekako ne sodelujejo. To pa tudi pomeni, da se pri zbiranju podatkov vsak zase obračajo na prebivalstvo, delovne organizacije ipd.

Ob ustanovitvi takšnih služb za zbiranje podatkov navadno tudi določijo, kdo sme podatke uporabljati, česa pa, kljub temu, da je znano, ne smejo posredovati nepoklicanim. Omejitev so tudi glede vrstnega reda, kdaj sme kdo kaj izvedeti. Lep primer tega so izvorni podatki. Tako imata Narodna banka, še bolj pa carina te podatke vsak dan sproti. Zvezni izvršni svet izve zanje naslednji dan, nato republiški organi, statistika pa jih objavi enkrat mesečno in to vsaj 13 dni po koncu meseca.

Vse to zbiranje je torej določeno s predpisi, ki sicer lahko opredelijo, da je dovolj le to zbiranje, ne morejo pa preprečiti, da se ne bi našli tudi drugi, ki bi za svoje območje ali delovne organizacije ne predpisovali obveznosti poročanja in zbiranja raznih podatkov, četudi prav enake zbirajo že druge.

Vzrok za to dodatno zbiranje je torej lahko zaprtost drugih krogov zbiranja, lahko tudi počasnost ali nepopolnost obveščanja čez te kroge, stroški takšnih podatkov. Nekateri pa menijo, da tiči vzrok tudi v lagodnosti zbiralcev, ki raje nekaj zahtevajo znova, kot da bi to spoznali iz že zbrane. Vsi ti primeri tudi pričajo, da cene delovnega mesta takšnih zbiralcev družbi še ni kaj prida mar, prav tako pa tudi ne obremenjuje tistih, ki morajo takšne podatke dajati bodisi na podlagi zveznih, republiških ali občinskih predpisov, ali na podlagi zahtev raznih organizacij, inštitutov, združenj ali zgolj zaradi avtoritete predpostavljene osebe.

Pri tem je nemara zanimivo, da kar okrog 95 odstotkov statističnega zbiranja in raziskav zahtevajo zvezni predpisi, podobno, če ne celo večji delež, pa je pri podatkih, ki jih zbira SDK.

**Z**aradi večtrinega zbiranja se zaposleni pritožujejo, da morajo poročati številnim obratnim šefom. Računovodstvom ne gre v glavo, da morajo isto reč pošiljati na »deset« koncev. Občani se čudijo, da hočejo od njih iste podatke na občini, krajevni skupnosti, podjetju, civilni zaščiti ipd. Borci osupnejo, če ponovno vprašujejo, kje so se borili, kje delujejo in kakšna odklopanja so že prejeli itd. Vsi pa so pomalcm prepričani, da morajo nekaj pisariti, kar potem nihče kaj prida ne gleda.

Kljub vsej evidenci, ki jo koristno uporabljajo in kljub tisti, ki se prša in raznih policah pa gospo-

darska politika na primer ne ve, kakšna je preskrbljenost gospodarstva s surovinami in deli, kakšne so zaloge goriva pri občanah in v industriji, ne ve ali naj še vzdržuje abotne nevozne dni ali pa naj to bolje opravi tako, da še privije ceno bencina ipd. Davkarja ne ve, kolikšni so redni in šušmarski dohodki občanov ipd.

Radi poudarjamo, da smo odprta družba, saj je veliko podatkov res javnih. Kljub temu pa bi ob natančnem pogledu podatkov, ki so jih naše zbirne službe objavljale pred nekaj leti in sproti tega objavljanja s temi, ki jih objavljajo zdaj, pokazala, da se je ponekod ta javnost in odprtost dela zmanjšala. Tako SDK zdaj ne objavlja več vsebine posebnega dela svojega biltena, torej podatkov o deviznih dohodkih in izdatkih države ipd. Vse službe letos molče o obsegu dinarskih in deviznih prihrankov, potrošniških posojil, prejemkih in izdatkih prebivalstva. Neznanka je postala velikost denarnega obtoka.

Vse te in takšne reči pa prav tako prispevajo, da se obseg dodatnih »vrtanj« za raznimi podatki povečuje, obseg dela in nejevolja tistih, ki naj jih pošiljajo, pa povečuje.

Seveda ni nikakršna skrivnost, da bi se bilo z boljšo organizacijo dela in tudi drugače moč brez škode odpovedati določenemu delu zbiranja nekaterih podatkov, ki so jih nekoč uvrstili v seznam zbiranja, pa je pozneje zaradi nesorodne vztrajnosti takšnih opravič ostal na seznamu, čeprav po njem ni nikakršne potrebe.

**N**a to opozarjata tako zavod za statistiko kot služba družbenega knjigovodstva. Slovenski zavod za statistiko je že pred desetimi leti predlagal, kako bi zmanjšali število anket in s tem prihranili gospodarstvu čas in denar, kljub temu pa bi lahko izboljšali planiranje. Tudi služba družbenega knjigovodstva v Sloveniji je že marca 1977 ugotavljala, da je že na podlagi osmih najbistvenjših podatkov o poslovanju moč povsem točno oceniti uspešnost poslovanja gospodarske organizacije, čeprav jih mora SDK po predpisih zbrati in obdelati ka 524. To dolgo trajajo in veliko stane, povrh pa vsega tega na republiški ravni sploh ne potrebujejo, ker sodijo takšni podatki na raven delovne organizacije. Nato je lani junija ta služba predlagala, da bi zmanjšali zbiranje podatkov iz zaključnih in medletnih računov tako, da bi obrazec »bilanca stanja« od 283 podatkov skrčili za 116 podatkov, obrazec »poslovni rezultati med letoma« pa od 103 podatkov na 86 ali za 17. Značilno za trdoživost utečenega zbiranja, četudi je nesmotno, je to, da se tudi tako oblikovan predlog še zdaj tiči v zveznih zakonodajnih kanalih.

Sicer pa tudi v delovnih organizacijah ni opaziti pri zbiranju in obdelavi podatkov kaj večje smotnosti. Kljub večanju števila organizacij, ki poslujejo s pomočjo računalnikov, to ne sproča števila zaposlenih v upravi, saj se celo krepi. Nemara je za to najzgovornejši primer izplačevanja osebnih dohodkov čez banke in njihov računalnik, ki ga spremlja naglo večanje zaposlenih.

Kljub temu pa prizadevanja za večjo smotnost pri teh rečeh ostajajo, saj bi to koristilo utrditvi gospodarstva. Prav zdaj studirajo ta vovzel v Litostroju. Kakšne poenostavitve bodo ponudili, bomo videli. Kaj in kdaj se bo potem spremenilo pa, upajmo, tudi.

Vsekakor pa so razprave o tem, kakšni podatki so bistveni in kakšni niso in bi naj jih zato več ne zbirali, kot vedo poznavalci, kočljive. Pogosto se namreč zgodi, da se ob ponovnem tehtanju, kaj opustiti, najde dovolj takih, ki seznajajo, kaj naj bi zbirali, celo razširijo. Nemara je o tem dovolj zgovoren primer zakona o družbenem delu, ki je leta 1976 določil osem kazalcev, s katerimi je treba izkazovati rezultate dela in delavcev in poslovanje tozda. Že februarja 1978 so namreč ta seznam dopolnili in zahtevajo še devet drugih kazalcev

**N**ajbrž pa bi bilo napak misliti, da bomo lahko živeli, upravljali in se smotno razvijali brez znatnega zbiranja in preučevanja podatkov. Nasprotno. Sodoben način dela, ne le v upravi, jih golta. Kot vselej so potrebni tudi za dokaz poštenosti poslovanja. Kljub računalnikom bodo še naprej potrebni ljudje, ki bodo tako zbrano gradivo znali najti, presoditi in uporabiti. Prav tako pa bo še naprej ostalo pomembno, da preprosti podatkov, takih zaradi katerih »se ne podira svet« če jih takoj in hkrati zvedo vsi, ne bomo zbirali potratno po večih potih in tako s tem kradli sebi denar, bogu pa čas.

Ilja Popit

**Ob množici koncertov in slikarskih delovišč na prostem, le malo ali nič gledaliških in književniških nastopov**

Tema tedna: kulturne prireditve

**Poštni predal 29** 16

**Začenja se dvoboj za položaj »ustavnega božanstva«**

**Z besedami nad bombe Pogajanja o razorožitvi** 18

Janez Strniša  
**Enoten trg terja enaka pravila igre za vse**  
Aktualen pogovor 19

Alenka Leskovic  
**Kontinuiran razvoj kolektivnega vodenja**

Sedem dopolnil k ustavi

**Človek bo postal enak bogovom**  
Pogovor z Miroslavom Krležo (10) 20

Ivan Vidic  
**Za časom dolgih razprav čas dolgih vrst**  
Utrinki s Poljske 19

Božidar Pahor  
**Mohamed Ali Radžai**  
Portret tedna 21

Okrogla miza  
**Vode so kalne, a ne le zaradi umazanije**  
Zavestno kršenje zakona o vodah 22

Vilko Novak  
**Nudisti v Lurdu, tovarne krompirčka in hamburgerji**  
Francoske počitnice 19

Slobodan Dukic  
**Ali lahko imunski sistem povzroči duševne bolezni?**  
Napad na živčne celice 23

Brina Svigelj-Mérat  
**»Prav noro je, kako je tišina polna šumov«**  
Drugačna festivalska skušnja 23

Slavko Ciglencečki  
**Bager je naletel na sledove prvih Slovanov**  
Izjemno arheološko odkritje 24

Milan Maver  
**Stalni gostje**  
Iz dnevnika Jake Sulca 24

John L. Caughey  
**Svet sprejemljivih in nesprijemljivih iluzij**  
Umetni družbeni odnosi 25

Pierre Doublet  
**Prvi da, drugi že še, tretji pa je prepovedan**  
Omejevanje rojstev na Kitajskem 24

**Od bronaste doke do dinastije Han**  
Razvoj starokitajske znanosti 26

Anketa Dela  
**Restavrorje silimo, naj z nesmiselno umetnijsko prikrivajo nasilje nad dediščino**  
Varstvo kulturnih ostalin 28

# poštni predal 29

Delo, 28. maj

Manjše klavnice imajo pred velikimi vrsto očitnih prednosti

Popolnoma zagovarjam mnenje tovariša Malija, ki ga je nakazal v zadnjem članku dne 28. 5. v časopisu Delo. Menim, da je res, da imajo edino manjše klavnice možnost poslovati rentabilno. Kajti edino te imajo možnost, da se izognejo izredno dragim transportnim stroškom. Vsak mi lahko pritrudi, da klavnica, ki vozi surovino 400 kilometrov daleč, meso pa tudi 1000 kilometrov, ne more poslovati rentabilno. To se na žalost dogaja pri eni naših novih klavnice. Če vzamemo se nemogoče kreditne pogoje, visoke anuitete in visoke obresti potem bo izguba, in to občutna, gotovo tu. Nekateri sicer zatrjujejo, da je rešitev velikih klavnice v večji finalizaciji, se pravi da bi te dobavljale manj mesa, pri katerem imajo največjo izgubo, in bi zato dobavljale več izdelkov. Res je, da bi na ta način zmanjšale izgube, toda ali bo potrošnik potem, v mesenih lahko kupoval le mesne izdelke, mesa pa ne bo več dobil, ker bi se vse velike klavnice odločile za predelavo. Seveda pa pri tem zapiranju klavnice ne smemo prezreti še problema, kaj bo z delavci, ki so sedaj zaposleni v malih klavnica, ki naj bi jih zaprli. Ne moremo preprosto reči, naj nekdo, ki je 20 let delal pri klanju živine, začne delati klobase ali kake druge mesne izdelke. Nsem proti gradnji velikih mesnih obratov, toda mislim, da morajo najprej biti ti, ki so že zgrajeni, polno izkoriščeni. Z gradnjo velikih novih mesnih industrij si bomo samo nakopali nove »izgubase«. Tega si pa v današnjih stabilizacijskih ukrepih ne smemo privoščiti. Moramo si še naprej prizadevati za kockisteno med malimi in velikimi obrati ter za delitev dela. Edini izhod za velike mesne industrije mora biti večja proizvodnja gotovih mesnih izdelkov, saj bodo le tako izplavali iz izgub. Malim obratom pa moramo še vedno pustiti, da zadovoljujejo potrebe po mesu v svojem bližnjem okolju, saj le-teh ne bremene visoki transportni stroški. Ti obrati morajo vsakekor bolj podpirati primarno proizvodnjo, saj je to tudi njihov interes. Seveda morajo skrbeti za higieno, katera mora postati največji pogoj za obstoj teh klavnice.

Jakob Jerala, Maribor

Delo, 15. julija

Hlevi se praznijo

Sam kooperant DO Kmetijstvo Šmarje pri Jelšah, zadruga enota Imeno. Tudi mene je neurejeno stanje na področju živinoreje zelo prizadelo. Rad bi navedel nekaj vzrokov, ki so po mojem mnenju pripeljali do anarhije, ki vlada na živinskem trgu. Najprej nekaj o preprodajalcih iz sosednje republike. To niso nobeni ilegalni kupci, ampak hrvatske obsejne kmetijske zadruge. Te zadruge ne preplačujejo živine. S cenami so zelo blizu onim, ki veljajo na novosadski borzi – to je 46 din za kg žive teže govejega pitačca.

Da bi ugotovili, zakaj se krhajo kooperantski odnosi, bi morali poslati inspekcijo v našo mesno industrijo. Ko kupec odkupi žival, je sploh ne stehajo v prisotnosti proizvajalca, ampak šele v klavnici. Prihaja do zamenjav živali in velikega kala (pri enem od mojih ptancev 85 kg). Pri ugotavljanju klavnosti bi morali biti prisotni tudi kmetje kooperanti. Kajti »trgovci«, ki so tam prisotni, so zainteresirani samo za svoj dobiček. Ne zastopajo pa naših interesov. Zato mislim, da se kooperantski odnosi ne krhajo zaradi prekupevalcev, ampak zaradi nepoštenih odnosov med nami samimi.

Ne vem, zakaj naše zadruge ne morejo plačevati več kot 37 din za kg žive teže pitačca in 1000 din premije na žival, če je cena na novosadski borzi toliko višja. Pri takem stanju so na boljšem kmetje, ki niso kooperanti, ker lahko prodajo živino komur hočejo, mi kooperanti pa s prodajo našim zadrugam mnogo izgubimo. Drugih večjih ugodnosti pa v primerjavi z nekooperanti nimamo. Primoran bom odstopiti od takih kooperantskih odnosov.

Ciril Počivalšek, Sopot pri Podčetrtnu

Delo, 26. julija

Kdaj je človek mrtev?

O tem ni več prave dileme in se pač moramo lepo strinjati s tem, da je to takrat, ko prenehajo delovati možgani in so mrtvi, ali primarno zaradi okvare njih samih, ali posredno, ker je prenehala funkcija srca in pljuč.

Medicina je toliko napredovala, da sicer nima bistveno večjih uspehov pri zdravljenju kot prej, ko je bila bolj preprosta in poceni, pa vsaj zna ugotoviti, kdaj je nastopila smrt in to tudi dokazati in dokumentirati.

Kljub temu se vedno znova najde novinar, ki bi najraje kar na lastno pest obdeloval te probleme o življenju in smrti, zlasti v zvezi s presaditvijo organov. Novinarica Stanovljivič si je za alibi poiskala nekaj naših znanih strokovnjakov in vse bi bilo lepo in prav, če ne bi bilo zadnjega poglavja: Dilema prof. Hamanna. To dilema naj

bi izpeljal do skrajnih konsekvenc s primerom:

»V bolnišnici ležijo trije ljudje in vsakemu je potreben po en življenjski organ. V bolnišnici pa leži tudi človek, ki ni nevarno bolan in katerega smrt in presaditev njegovih organov bi lahko rešila tri druga življenja. Kaj storiti?«

V tem primeru vendar ni nobene dileme. Ne bi je bilo niti takrat, če bi bil omenjeni človek hudo bolan oz. neozdravljivo bolan. Se vedno ima pravico do lastnega življenja in nihče mu je ne more kratiti. To bi bilo moderno ljudozherstvo.

Laiki so že itak nezaupljivi do zdravnikov in njihovih postopkov. Če ni pravega uspeha pri zdravljenju, ne iščejo tega v sami naravi obolenja, ampak so hitro pripravljeno razsoditi, da je vzrok v nepravilnem zdravljenju. Takale raca, da bi lahko žrtvovali živga, mu jemali organe in jih presajali drugim, pa seveda omaje zaupanje v zdravnika in zdravstvo. V medicini je osnovna zahteva »Primum non nocere!« t. j. »Ne škodovati!«, če že ne moreš koristiti. Zato se enkrat! Dileme o teh problemih si lahko zastavljajo filozofi za lastno rabo, ne more pa jih biti v vsakdanji praksi.

Tine Velikonja, Ljubljana

Delo, 24. julija

Posebno doživetje z baletniki v Križankah

Ob gostovanju London Contemporary Dance Theatre (LCDT) iz Londona smo bili deležni pravega križnega bombardiranja informacij, ki nimajo niti s sodobnim plesom niti z njegovo kulturno-razvojno vlogo in potjo v današnji svet in tudi ne z resničnostjo LCDT nobene zveze, so sociološko nesmiselne in za nas izraz prave čitalniške provincializacije plesa v času, ko stopa na veliki oder časa in družbe.

Pred menoj so trije informativni viri. Med njimi vsakekor najbolj studiozno, pa zato nič manj prikrivalniško ter zbežano neanalično poročilo Andreja Tauber v DELU («Posebno doživetje z baletniki v Križankah» – DELO, 24. julija 1980); poleg njega pa zapis v katalogu 28. mednarodnega festivala v Ljubljani 1980; in poročilo Marjete Srot v »Dnevniku« – ki je posebna ali še prav posebna »cvetka naivnosti in nevednosti«.

Zapisu v obfestivalskem katalogu 1980 poleg suhe formalnosti, ki res ne more povezati plesne skupine s publiko, lahko očitamo propagandno ziorabo teksta, da si je LCDT »dobil ugled najboljšie skupine sodobnega plesa Evrope«, ki je bil zapisan za povsem drugačen kontekst; pa še to pred leti in v času, ko je LCDT še razvijal zvesto in solsko tehniko Marthe Grahamove – od tega je seveda minilo kar precej let in plesnega razvoja, oddaljevanja, osamosvajanja, ustvarjalnega spreminjanja. Pisci teh propagandnih in torej potrošniško korističnih vrstic so se prav gotovo zavedali, da bodo te vrstice sicer verjetno pridobile nekaj več publike – publike je bilo še kar veliko, čeprav auditorij ni bil napolnjen – toda obenem bodo zapeljale naše časopisne poročevalke v nekritično evforijo. To pa je v nasprotju z nalogo deprovincializacije in s tem morale festivala kot družbeno vezane kulturne formacije.

Zapis obfestivalskega kataloga je izvršil svoje.

Predvsem je v »Dnevniku« poročevalka Marjeta Srot razglasila urbi et orbi, da »ni nobenega dvoma več, zaradi česa je LCDT ta trenutek gotovo najboljša skupina sodobnega plesa Evrope... namreč da se to vidi »po tem, kar smo videli ta večer«, pa čeprav »to, kar smo videli ta večer«, ni produkcija »tega trenutka«, ampak prezez slučajno ali neslučajno izbranega programa iz leta 1975.

Da je nesmisel takega olimpijsko tempiranega tekmovalnega sistema ocenjevanja in razvrščanja skupin sodobnega plesa ob velikih plesnega ustvarjanja kot je npr. spektakularni prerok Maurice Bejart v Baletu XX stoletja; pa recimo rustikalno odkriti Hans van Manen (ki v današnjem času verjetno predstavlja tisto silo, ki vodi ples v novo obdobje) in silak Jiri Kylian – obadva smo srečali v okviru holandskega Nederlands Dans Theatra. Nujno omenjam nepozabni Ballet Rambert in koreografa Christophera Brucea, ki spreminja to plesno skupino iz današnje v jutrišnjo. In Pino Bausch iz Wuppertala, Johna Neumaiera iz Hamburga poleg cele velike vojske umetnikov in plesnih skupin, ki predstavljajo bazo za prevrednotenje plesa iz meščanskega v današnjemu človeku potrebno umetnost.

LCDT je v tej silni vrsti člen, ne pa nosilec zlate kolajne. In to je njegova velika vrednost.

Poročevalka iz Dela Andreja Tauber sicer ni nasedla festivalskemu propagandnerju; pač pa se je lotila namesto analize tega, kar je prednjo razgrnil plesni večer, primerjave med dvema plesnima stiloma iz njune plesnotehnične plati. Pri čemer je nepriznako zdrsnila pod raven poznavanja tako tehnične plati plesa, kot socio-

Nadaljevanje na 27. strani

## Kulturne prireditve za poletje

# Ob množici koncertov in slikarskih delovišč na prostem le malo ali nič gledaliških in književniških nastopov

Ponekod na podeželju je sredi leta dosti več podjetnosti kot v krajih, ki se imajo za metropole

S tvar pa nikakor ni takšna, se pravi, da se ne bi dalo govoriti o tej popadljivi pobitosti, če na počitnicah odmanjka ali je sploh nikoli ni bilo; takšne ali drugačne kulturne prireditve.

Če je torej sonce (in oni »zrezek«, je na počitnicah ob morju vse prima, vse je bolj ali manj zanemarljivo, tudi poobede, s katerim lahko postrže kultura. A če se že zgodi, da nastopi kulturna prireditev, niti ni odveč – saj je ponavadi vsebinsko uglasena na poletni čas, v katerem je človek razpuščen, izprežen, in nikakor se neče spopadati s svojimi bremenami in težavami, ki jih je drugkrat prisiljen reševati. Tako je normalno, da je mnogim kulturnim prirediteljem razvedrilnih ali zabavnih – kar seveda še ni nikakršna vrednostna ocena – več »težavnih« in resnejših pa poleti tudi ni prav v krajih, kjer dobra volja živi v glavnem od sonca.

Toda to še ni vse, vsaj za slovenske razmere: kajti v poletnem času nam dobesedno odmorejo nekatere izmed naših najstarejših in najbolj neposredno nagovarjajočih kulturnih akcij – tiste, ki imajo v sebi nemara največ razvidne, čeprav kajpak ustrezno »izmišljene« vsakodnevne teže in težave – gledališče in literatura. V Sloveniji, vsaj tokrat, na prizoriščih julija in avgusta, skoraj sploh ne srečamo gledališke uprizoritve, literarnega nastopa, še knjižnice poslujejo manj intenzivno. Če je nekoč zatrljivi Oscar Wilde mislil na to deželo, ko je rekel, da »duh beži od sonca«, potem se sploh ni šalil.

Tudi Loče imajo svoj festival

Sicer pa kultura poleti (in s kulturo se ujemajo dejavnosti, ki imajo obliko koncertnih, plesnih, likovnih, filmskih, literarnih prireditev, morda še kakšnih, ki bi jih lahko turist ali poletni delavec zavilja po obedu in spadajo k duhovno-ustvarjalni, gojeni in negovani ustvarjalnosti z estetskim izžarevanjem) v slovenskih pokrajinah kaže vsa zadnja leta mikavne spremembe: mnoge njene veje se selijo iz urbanih krajev cveteti na deželo, bodisi da so za njimi vrtnarji amaterji ali profesionalci. Tako v zadnjih nekaj poletjih lahko seštejemo skoraj 20 slikarskih kolonij, večidel zunaj regionalnih in nadregionalnih metropol, in ne le ena izmed njih si je tu ustvarila ne samo mednarodno udeležbo, temveč tudi enakšen sloves. Nič manj di-

Če na počitnicah ni sonca (da o »zrezku« ne govorimo), je tarnanja čez glavo; počitnikarji oziroma turisti s pomočjo raznih piscev kanalizirajo svojo nejevoljo v časopise, neredko pa prihaja do neljubih zdrah tudi v družinah, ki letujejo; slabo vreme pač spočenja tisto, kako bi bilo sploh mogoče reči, mrtolazno vzdusje, v katerem so otroci sitni, moške apatični, žene razburljive, vsi drugi pa čudno zadirčni: najraje bi se kar malce spoprijeli ter se za vse skupaj odkupili z nekakšnim maščevanjem.

namična od rok niso, če je moč zapisati, grla niti noge; pevcu in plesalcu, ansamblu in folklorci se zbirajo tu in tam (obala, Ptuj, Beltinci itd. itd.) s privlačnimi sporedi, zaradi katerih njih občinstvo ni maloštevilno ne nehalno. Tudi ni morda samo izjema tista vas, ki sama pripravlja svoj kulturni program, kakor o tem 5. avgusta v Delu piše France Forstnerič v članku »Majhen kraj z bogato ljubiteljsko kulturo: to je kraj Loče pri Poljčanah, kjer že vrsto let pripravljajo poletne prireditve, njihov program pa je celo mednaroden, in kar je najznamenitvejšee: v desetih letih je sadove tega programa obralo, se pravi prireditve obiskalo okoli 120.000 ljudi!« Letos od konca junija do jeseni poteka 18 prireditev,« piše avtor. »ki se bodo podaljšale še tja v oktober, ko se bodo Loče priključile prireditvam Borštnikovega srečanja.« Repertoar tega vsakega festivala je v glavnem folkloren, se pravi, da gre za »lažje žanre ob hkratni kakovosti« – in naravno je, da vso zadevo skušajo, kot piše nadalje poročevalce, v prihodnje bolj povezati s turizmom. Sicer pa si več kulturnih srečanj v doslej samo redkim vseslovenskim potnikom znanih krajih piše že več kot petletno tradicijo (Selišči, Borl itd.), več kot deset let pa imajo za sabo npr. piranski Ekstempore, slikarska kolonija v Izlakah, pa seveda kostanjeviška Forma viva, ki letos obhaja že svojo 20-letnico. Slednji (izlaska je mlada že 17. leto) sta gotovo spodbudili vrsto novih, čeprav mlajši tabori, srečanja, akademije, manifestacije itd. niso le njuni otroci, temveč rezultat splošne klime v državi, kjer je znanih okoli 200 slikarskih kolonij, ki jih poleg domačih amaterjev in poklicencev obiskujejo tudi bolj ali manj znani tuji mojstri. Najnovejša pri nas je menda kolonija »planinskega slikarstva«, ki se je – kot je poročala Vlasta Fele v Delu 30. maja, – začela sredi maja, udeleženci (»akademski slikarji in

slikarji brez šol«) pa so se zbrali v dolini Vrat. Po eno sliko bo 16 slikarjev pustilo planinskemu društvu, za opremo planinskih domov.

»... Tako je normalno, da je mnogo kulturnih prireditev razvedrilnih ali zabavnih – kar seveda še ni nikakršna vrednostna ocena – več »težavnih« in resnejših pa poleti tudi ni prav v krajih, kjer dobra volja živi v glavnem od sonca.

Toda to še ni vse, vsaj za slovenske razmere: kajti v poletnem času nam dobesedno odmorejo nekatere naših najstarejših in najbolj neposredno nagovarjajočih kulturnih akcij – tiste, ki imajo v sebi nemara največ razvidne, čeprav kajpak ustrezno »izmišljene« vsakodnevne teže in težave – gledališče in literatura.«

Vsekar v zvezi z vsemi temi likovnimi delavniciami in mitingji na prostem vzbujajo in zasluži največ zanimanja kostanjeviška kiparska šola, Forma viva imenovana, z razvejeno organizacijsko strukturo (skupščina, izvršilni organ, uredniški odbor, umetniški svet) in delovnimi oblikami, kot je simpozij, na katerem je vsakokrat po pet ali šest ustvarjalcev. »V letih med 1961

in 1979 so na različnih deloviščih Forme vive (Seča, Kostanjevica, Maribor, Ravne na Koroškem) organizirali 31 mednarodnih simpozijev kiparjev, ki se jih je udeležilo 179 avtorjev iz 27 držav. Njihovih 208 skulptur je kiparska zakladnica, ki je morda še ne znamo pravilno ovrednotiti,« je že bilo – daleč aprila letos – objavljeno v našem časopisu. Tokrat poteka v Kostanjeviškem »naravnem ateljeju« jubilejni simpozij.

Pestra razstavna dejavnost (kljub vsemu) tudi v mestih

In če smo že pri jubilejih, je omeniti tudi novomeškega, »Novoteks«, saj se je pravkar končal. Bila je to 10. kolonija, njena predpisana tema pa se je glasila »Gorjanci in kraji, ki so pomembni v zvezi Gorjanskim bataljonom«.

Kljub temu pokrajinsko-krajinskemu razcvetju pa še nikakor ni res, da bi zaradi tega »mestna kultura«, zlasti likovno-muzejska, manj glasbena oziroma koncertna, usihala ali se kar skrnila – morda narobe: po galerijah so razstave, na katere sodelujoči avtorji neredko prihajajo od daleč, kakor se pač podaja dnevom, v katerih je migracija na vrhuncu – in kakor da bi se, ustrezno turističnemu razpoloženju, razstavišča preobrazila v nekakšne umetelne, urbane plaže, obložene s slikami, ob katere prihaja in odhaja zdaj bolj zdaj manj zahtevni val obiskovalcev. Tako se ponekod število gledalcev razstav v primeri s tisto vnaprej začrtano, kolotečno sezono celo povečuje. Slikarske ponudbe so potemtakem izdatne, od koprke Meduze do Kranja in Škofje Loke, Gorizan do Velenja, Maribora in čez, da glavnega mesta niti ne omenjamo. Množičnost sodelujočih, se pravi slikarjev, pri čemer amaterji niso na zadnjem mestu, je zato menda rekordna; seveda, koliko je v njej prave kvalitete, pa novosti, ni mogoče preprosto izpovedati; tudi likovna kritika s pridržki, četudi z različnimi merili, premerja to silno produkcijo. A ta hip o tem niti ni, da bi govorili: to je stvar posebnega spisateljskega postopka. Ne glede na to pa se poletnega človeka nad vso to obilico poloteva nekakšno radoživno veselje, čeprav se je bati, da k temu – kot že spočetka omenjeno – prispeva svoje zlasti počitniški simbol, Sonce, ki materinsko hrani svoje gole dojenčke po peščenih kocih. Vsekar po vsaj onega, ki na kulturo zre skozi kultur-

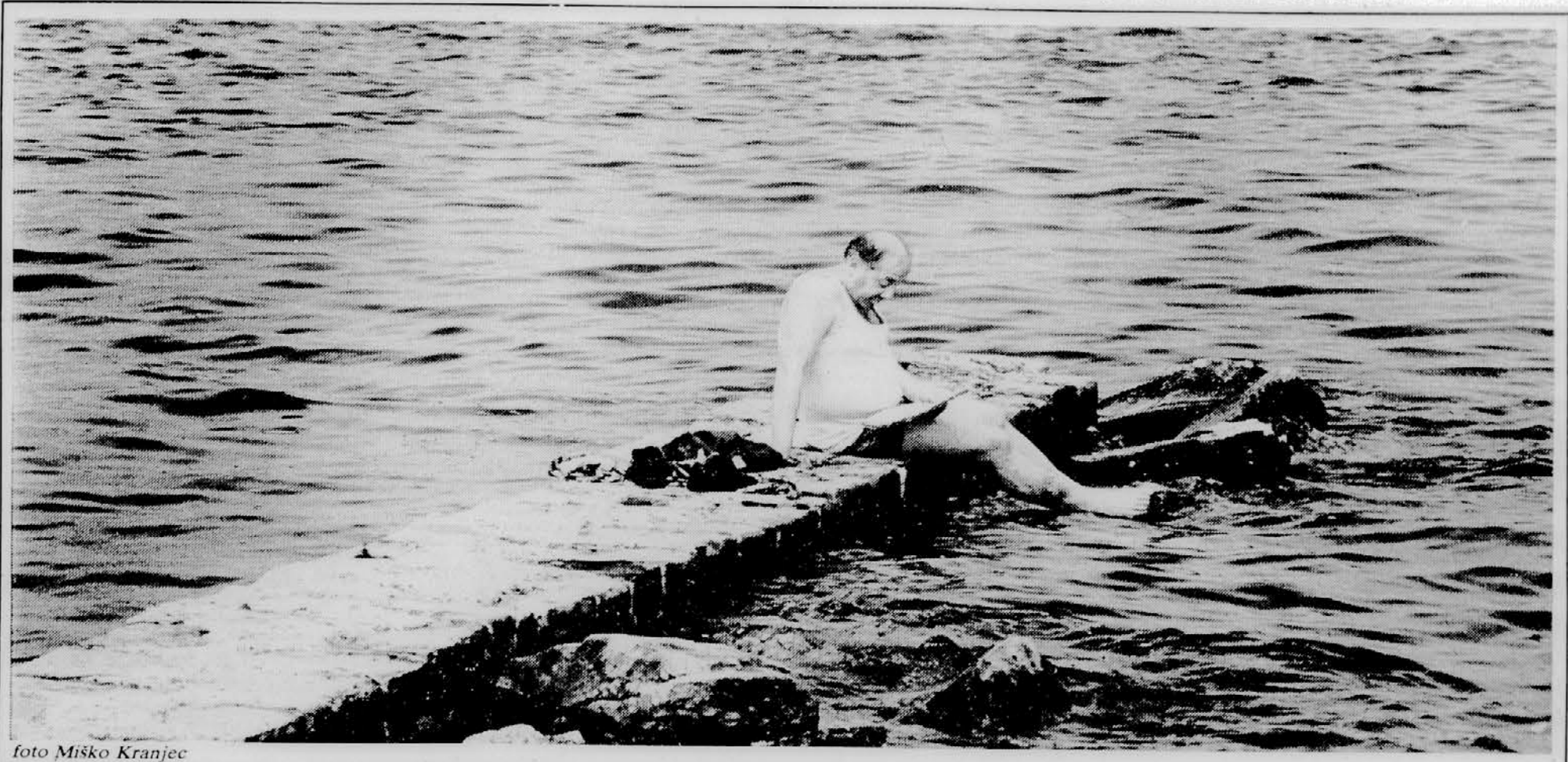


foto Miško Kranjec



foto Dragan Arrigler

no-politične naočnike, more navdajati z zadovoljstvom okoliščina, da se je vsaj likovna (re)kreativnost osvobodila lovk in mika metropol, se osamosvojila in zrasla ter se – ob prisposodbi – izljubljani. In je tako poletje načelno bolj pravičen čas za svoje uporabnike kot druga poglavja leta.

**Gosto poseljen kulturni zemljevid**

Če k temu kiparskemu, slikarskemu in sploh podobarskemu elementu pridodamo še koncertno-pevsko-plesni del, pretehta obojne programe ter doženemo mesta, kjer jih izvajajo, lahko izrišemo nenavaden zemljevid, ki bo govoril o gosti poseljenosti kulturnih obratov in pogonov te vrste, pri čemer nikakor ni nujno, da bi se njih težja, se pravi število zgoščalo v glavnem ali rivalskem mestu. Morda je v tem nekaj razloga za to, da so določena mesta po nikogaršnji krivdi prikrajsana ali vsaj čutijo, da se v njih poletni ne dogaja nič. V resnici se tudi ne dogaja, če so zgled za vas Loče, za mesto pa Maribor. Zato nam preostane samo zagrizena tekma z Ločani, kulturne boj med mestni in vasi – boj za prodajalno v svoji krajevni skupnosti. Kajti urbani državljani ne nenadoma prisiljeni ali zamikan, odpotovati po kulturno doživljanje na deželo, v podeželsko mestece, da o redkih središčih z vrhanimi kulturni stojiščami molčimo. Kot bomo še videli, ni ovira za to, da ne odpotuje, v morebitnem samoljubju, lenobi, temveč v nekakšnih tehničnih pomagalih, t. j. organizacijsko-prometnih sredstvih. »Doma« se namreč spravlja pred očmi kaj nevesela skica mesta, kot jo je v Večeru dne 25. julija »videlo« pero H. G.:

»Za sliko mesta, o kakršnem bo beseda, ni potrebno niti veliko domišljije, še manj posebnih umetniških sposobnosti,« naznana in nato opisuje običajno poletno podobo svojega mesta »in tako dalje in tako naprej. Lahko pa si napravimo nekoliko drugačno, a precej podobno sliko: Julij, avgust in strehe so take kot na prvi sliki, odpremo mesnice in cvetličarne, pripeljejo ranjence v bolnišnico, zapremo pa gledališče in njemu podobna prizorišča, koncertne dvorane pa samo nekoliko odskrnemo, uknememo promenade koncerte, v kinematografe natlačimo filme iz Hongkonga – in dobili smo skorajda popolno podobo poletnega Maribora,« je zapisano, v nadaljevanju pa vendarle nenaravnost rečeno, da gre za določeno pretiravanje, če-

prav je res, da »Maribor še vedno nima poletnih kulturnih prireditev« – kljub obetom in nekaterim konkretnim prizadevanjem. Če predpostavimo, da smo pravzaprav vsi Mariborčani, opisana »slika« sploh ne pritiče samo temu mestu; je nemara samo zgled za novo relacijo znotraj na novo presipane vrece kulturnih dobrin, kakor jih je navrgla bogata zetek. Ta relacija pa je taka, da so iz določene metropolskega žaklja nekatere predstave pobegnile v provinco. To se reče, pobegnile je neke vrste ustvarjalnost: kaj torej? Kako priti do pridelkov te ustvarjalnosti?

**Kraji, kjer se kaj dogaja, zvečer nedostopni**

Brzkone je možna rešitev v tem, kar dne 6. avgusta predlaga ljubljanski Dnevnik po nareku »Martina Casagrande-Richterja«. Ta v stolpcu »Kulturni avtobusi« najprej poroča in potlej predlaga:

»Od pomladi do prvih jesenskih dni se zvrsti, na slovenskem podeželju vsako leto precejšnje število kulturnih prireditev: Groblje, Blejski otok, Zele, Medvode, Kostonjca, Vila Zemono, Slovenj Gradec, Piran itd. Koncerti, razstave, gledališke predstave. Toda, kako priti v enega izmed imenovanih krajev, kjer je kulturno umetniška prireditev, če človek nima, recimo, lastnega avtomobila ali pa če ga ni volja, da bi se vozil sam? Praktično so ti kraji v urah večernih prireditev nedostopni. Kajti tako imenovana državna ali družbena prometna sredstva funkcionirajo tako, da jih za obisk večernih kulturnih prireditev ni mogoče uporabiti. Kostonjca je bolj oddaljena od Ljubljane kakor Pariz od Londona! ... Ali ne posluje v Sloveniji vsaj dvajset turistično potovalnih družb in agencij? Zakaj ne bi vsaj nakatere med njimi takoj uvedle tako imenovane kulturne avtobuse, s katerimi bi bile vzpostavljene zveze v večernih in nočnih urah z Mariborom, Celjem, Novim mestom, Novo Gorico, Kranjem, predvsem pa s kraji, kjer so v poletnih mesecih kulturne prireditev?«

To seveda še ne pomeni, da bi čez drn in strm s kulturnimi avtobusi vse drlo – na priliko – v Loče. Toda, če bi bila kulturna infrastruktura razvitejša, bi verjetno bili priče živahnejši obiskovalni cirkulaciji, kakor jo doživljamo ta čas, ko so domačini v priveditelskem kraju že kar vse njegovo občinstvo – kakšna neznanca, dalečna oseba med

njimi pa bela vrana, o kateri je potlej med kraji toliko govora kot o koncertu ali razstavljeni sliki.

A poletno roko na srce: kriva niso samo odsotna prometna sredstva. V tej odkritosrčni držbi je treba reči, da vse prireditev na deželi in njenih mestih še vseeno niso tako pritegljive, da bi človek žrtvoval večer in pol noči – pa premagoval pot s kulturnim avtobusom. Po drugi strani so prireditev pretežno likovne in glasbene, kar se reče, da jih je manj, kot bi jih bilo, če bi bile za nameček še gledališke, nemara tudi književniške (celo morebiti nenavadno atraktivne filmske?). Akcij je potemtakem v določenem smislu »premal«, da bi julija in avgusta poklicale na pomoč kulturne avtobuse.

To pa se že tiče dejstva, da poletna kultura v Sloveniji še ni kompletirana. Kot že rečeno, odmanjkujeta književniška in gledališka (po)nudba, zvrsti, ki navadno najbolj burita javnost. Morda pa sta ravno zaradi tega v teh dneh utihnili? Da zajameta svežo sapo? Neključna izjema je ta trenutek med literati morda Taras Kermauner, ki s svojim Dnevnikom, objavljenem v beograjski reviji Književnost, med svojim slovenskim bralstvom zbujata žive odmeve in kritiko. Sicer pa je pri tistih slovenskih maloštevilnih revijah, ki redno izhajajo, v navadi, da se v poletni vročini skrčijo, kar že samo posebi izjema manj razprav, kakor bi jih bilo morebiti v nasprotnem primeru.

**Naš knjižni trg za tuja ne obstaja**

Glede knjižnega trga se predvsem v tej julijško-avgustovski vpregi odpira specifična praznina, ki je poklicni razvijalci pa zadovoljevalci kulturnih potreb pri poletnem človeku oziroma turistu še niso zapolnili. V mislih nam je plasma domače knjige tuju. Res je, da so marsikje že poskrbeli za to, da tudi tuji turist lahko zavzije razstavo, folklorni ples, sliši koncert – toda slovenska knjiga? Zakaj se ne vključuje v veliko turistično igro gostov iz tujine? Poletja in njegovih dogodivščin se udeležuje le kot nekakšna opazovalka, kajpak za steklenimi okni izložb oziroma s kioskov v veleblagovnicah, če že ni na do(od)gledu v skladišču. In če je že mogoče trditi, da je v tem času vsakršna potrošna roba na trgu dokaj izzivalna, celo agresivna, ponujajoč in nastavljač se marsikje – pa knjig ne v izvirmiku ne v prevodu ni na tistih najbolj vročih točkah dobre turistične pustolovščine, kjer tako rekoč nenehno poteka neposredna turistična menjava: ni jih po hotelskih recepcijah ne v drugih bližnjih začasnih prodajalnah... O potrebi po prodajalnih mestih na teh mestih, kotičkih torej, ki bi jih bilo treba šele »odpreti«, govori že akcija za izboljšanje družbenoekonomskega položaja knjige, akcija, ki jo je RK SZDL pobudila že leta 1977, vendar, kot vse kaže, prodajnih mest te vrste po hotelih še ni. Od tu odvrtačajo, da zato ne, ker za slovenske knjige (pa baje jugoslovanske nasploh) turisti niso pokazali zanimanja. Nesmiselno bi bilo, samo podjetnim hotelcem naprteviti na pleča še eno dolžnost, da naj namreč ob vsem drugem, za kar so obvezani in notranje gnani, prodajajo tujcem tudi prevedene slovenske knjige. Po naravi tega početja in stvari so to dolžni najprej izvajati tisti, ki so knjigi v sorodu po stroki, se pravi tisti, ki se ukvarjajo z domačo knjigo: knjigotrožci, založniki, kulturni politiki idr. Sicer za zdaj obstajajo določene objektivne okoliščine, zaradi katerih tržna izgotovljenost slovenskih del tujim popotnikom ni omembe vredna: prevodov je malo – in kdo bi vedel, po zaslugi koga ali česa – pa jih zato ni mogoče veliko prodajati. Vendar: pri Društvu slovenskih pisateljev imajo sorazmerno ambiciozne, predvsem pa resne načrte, kar zadeva prevajanje slovenske literature v nekatere tuje jezike. V prihodnje, morda celo že kmalu, bo na voljo nekaj svežih prevodov reprezentativnih del. Seveda nihče ne pričakuje, da bi z njimi preko hotelskih recepcij odprodali pretresljivo število izvodov slovenske beletrije; a ta pot sredi turističnega trga ne more biti ravno zanemarljiva prvina politike, saj utegne biti eden izmed vzvodov za uveljavljanje domače književne ustvarjalnosti, ne nazadnje pa morda ne prav zadnji, še manjkajoči delec celovitega turističnega paketa.

ne, kjer tako rekoč nenehno poteka neposredna turistična menjava: ni jih po hotelskih recepcijah ne v drugih bližnjih začasnih prodajalnah... O potrebi po prodajalnih mestih na teh mestih, kotičkih torej, ki bi jih bilo treba šele »odpreti«, govori že akcija za izboljšanje družbenoekonomskega položaja knjige, akcija, ki jo je RK SZDL pobudila že leta 1977, vendar, kot vse kaže, prodajnih mest te vrste po hotelih še ni. Od tu odvrtačajo, da zato ne, ker za slovenske knjige (pa baje jugoslovanske nasploh) turisti niso pokazali zanimanja. Nesmiselno bi bilo, samo podjetnim hotelcem naprteviti na pleča še eno dolžnost, da naj namreč ob vsem drugem, za kar so obvezani in notranje gnani, prodajajo tujcem tudi prevedene slovenske knjige. Po naravi tega početja in stvari so to dolžni najprej izvajati tisti, ki so knjigi v sorodu po stroki, se pravi tisti, ki se ukvarjajo z domačo knjigo: knjigotrožci, založniki, kulturni politiki idr. Sicer za zdaj obstajajo določene objektivne okoliščine, zaradi katerih tržna izgotovljenost slovenskih del tujim popotnikom ni omembe vredna: prevodov je malo – in kdo bi vedel, po zaslugi koga ali česa – pa jih zato ni mogoče veliko prodajati. Vendar: pri Društvu slovenskih pisateljev imajo sorazmerno ambiciozne, predvsem pa resne načrte, kar zadeva prevajanje slovenske literature v nekatere tuje jezike. V prihodnje, morda celo že kmalu, bo na voljo nekaj svežih prevodov reprezentativnih del. Seveda nihče ne pričakuje, da bi z njimi preko hotelskih recepcij odprodali pretresljivo število izvodov slovenske beletrije; a ta pot sredi turističnega trga ne more biti ravno zanemarljiva prvina politike, saj utegne biti eden izmed vzvodov za uveljavljanje domače književne ustvarjalnosti, ne nazadnje pa morda ne prav zadnji, še manjkajoči delec celovitega turističnega paketa.

Vendar: pri Društvu slovenskih pisateljev imajo sorazmerno ambiciozne, predvsem pa resne načrte, kar zadeva prevajanje slovenske literature v nekatere tuje jezike. V prihodnje, morda celo že kmalu, bo na voljo nekaj svežih prevodov reprezentativnih del. Seveda nihče ne pričakuje, da bi z njimi preko hotelskih recepcij odprodali pretresljivo število izvodov slovenske beletrije; a ta pot sredi turističnega trga ne more biti ravno zanemarljiva prvina politike, saj utegne biti eden izmed vzvodov za uveljavljanje domače književne ustvarjalnosti, ne nazadnje pa morda ne prav zadnji, še manjkajoči delec celovitega turističnega paketa.

Vendar: pri Društvu slovenskih pisateljev imajo sorazmerno ambiciozne, predvsem pa resne načrte, kar zadeva prevajanje slovenske literature v nekatere tuje jezike. V prihodnje, morda celo že kmalu, bo na voljo nekaj svežih prevodov reprezentativnih del. Seveda nihče ne pričakuje, da bi z njimi preko hotelskih recepcij odprodali pretresljivo število izvodov slovenske beletrije; a ta pot sredi turističnega trga ne more biti ravno zanemarljiva prvina politike, saj utegne biti eden izmed vzvodov za uveljavljanje domače književne ustvarjalnosti, ne nazadnje pa morda ne prav zadnji, še manjkajoči delec celovitega turističnega paketa.

**Bo naša knjiga kdaj tudi turistova prijateljica?**

S tega vidika najbrž ni odveč, ponoviti: ta vzvod... ali pripomoček... bi moral zanimati po vrsti tiste, ki se s knjigo intenzivno ukvarjajo: knjigotrožci, založniki, avtorje... pa celo tiste, ki jo prevedeljejo iz slovenske v tujo jezikovno embalažo, pa šele nato hotelske operativce za knjižnim stolpom. Spodbudno je vsaj to, da je bilo v tej smeri izvedeno že nekaj volje, saj je

bilo o tem že govora v navajani akciji za knjigo, ki jo je sprožila SZDL, vprašanje prevajanja pa dobiva odgovor v Društvu pisateljev.

Mar spričo tega lahko že kar okrepljeno upamo in celo napovedujemo, da mogoče že prihodnje poletje nosi v sebi prevedena dela na mizah hotelskih recepcij? Da bo morebiti že prihodnje sončno sezono turistična bera tudi za »najboljšo človekovo prijateljico« zadovoljivejša, če je že težko, da bi (za slovenske razmere) Trubarjeva iznajdba postala kdaj tudi »najboljša turistova prijateljica?«

Gotovo pa to že ni več samo vprašanje poletne kulture; kakor to niso mnoge druge reči, tu omenjene, dasi so v poletni kompoziciji najbolj izrazite. Iz tega razloga silijo v ta obzor, v pogled skozi letoviščno kukalo, ki samo po sebi samo poje razdaljo od očesa do odra, približa pokrajino očesu, nič pa ne posega vanjo. Toda za vidom je že spravljen bolj ali manj občutljiv instrument za odbiranje in primerjanje opaženega, zato se nazadnje izkaže, da je sleherni naštevavanje dogodkov in dejstev, hkrati tudi nekakšno presojanje. Kako je torej v tej luči s poletno kulturo?

Ob povedanem vročično improviziranje, vrvavo delovanje in ustvarjanje, spontana, intenzivna volja: odprav, razstavišče, delovišče, vse mogočih postajališče ustvarjalcev od amaterjev do profesionalcev – toda vse to očitno brez osrednjega načrtovalno-organizacijskega centra, ki bi iz vseh teh mišletel bodisi zadovoljiv informacijski klobuč bodisi jih razvrščal v nekakšen red in zaporedje. Cela vrsta poklicnih kulturnikov stoji ob strani... To je, ali taka je, morda poletna kultura, kolikor je pač je. In o taki vemo sorazmerno malo, tudi zagledelj, ker kot celota nikjer ni sistematično evidentirana, kaj šele napovedana ob primernem dnevu... Zdaleč manj je »pomembna« kot npr. vreme, samo za prognozo katerega se je že razvila pravcata industrija, vseeno, ali ljubiteljska ali poklicna. Sonce, sonce...!

**Ubrano in razkošno, a premalo pogumno**

Slovensko glasbeno poletje zveni ubrano in polno, če mu prislusnemo z ušesom, navajanim na mnogovrstne odtenke zvokov in glasov domačih in tujih glasbenikov, celo razkošno, če smo manj zahtevni in hkrati upoštevamo mnoge objektivne težave in zapreke programsko-organizacijske in finančne narave, a tudi še tipajoče, neobjeljeno, premalo pogumno in vznese-no, če hočemo iz že doseženega nivoja, bolj ali manj ponavljajočega se iz poletja v poletje, dvigniti kvaliteto glasbenih prireditev, popestriti ponudbo, izboljšati organiziranost in vključenost v celovitejšo kulturno, in v tem času tudi turistično, poletno ponudbo.

Redko so kulturne prireditev v manjših krajih, kjer si krajin prizadevajo ohraniti poletno kulturno tradicijo, samostojne, iztrgane iz drugih umetnostnih vej, kot da so glas in slika, zvok in govorna beseda, ples in pantomima... neločljivo povezani v celoto. Prej izjema kot pravilo so množične glasbene manifestacije, med njimi tradicionalni tabor slovenskih pevskih zborov v Sentvidu pri Stični, najštevilnejša pevška manifestacija v Jugoslaviji, vzor ljubiteljske pevске rasti, sodelovanja in nadaljevanja prebogatega slovenskega zborovskega izročila.

Precej je na Slovenskem manjših krajev, ki po uspešnosti organiziranja poletnih kulturnih prireditev ne zaostajajo za večjimi središči. Baročna cerkev v Grobljah pri Domžalah, v kateri je občinska kulturna skupnost uredila muzej Jelovskove umetnosti, s freskami iz 18. stoletja, je letos že desetič gostila sezono glasbenih prireditev. Odlična akustika cerkve je od domačinov naravnost terjala, da ne ostane le pomemben spomenik baročne umetnosti, ampak tudi hram glasbene kulture. V desetih sezonah po letu 1971 se je zvrstilo že nad 60 prireditev, za jeseni pa napovedujejo prvo srečanje slovenskih igralcev monodrame. Vabilu k sodelovanju so se v dosedanjih programih odzvali pomembni slovenski in jugoslovanski, pa tudi tuji postvarjalci, domača ZKO pa je posebej skrbela, da je v okviru stilih koncertov nastopila vsaj ena instrumentalna ali vokalna skupina iz občine in s tem vzpodbujala kvaliteten rast amaterizma v njej.

V Zelšah, majhnem kraju pri Cerkljani na Notranjskem, je občinska kulturna skupnost leta 1973 začela obnavljati cerkev iz 17. stoletja, in v poletnih mesecih v sode-

lovanju z ZKO začela prirejati koncerte. S programom nadaljuje tudi letos. Kulturnozgodovinski spomenik bi rada povsem obnovila in ga funkcionalno usposobila: želi združiti učinek likovnega doživljanja kulturnega spomenika z razširjeno kulturno ponudbo v obliki stilih koncertov.

Mar ni lovski dvorec Zemono pri Vipavi, ki ga je pred nekaj leti odkupila in obnovila tovarna pohištvna Lipa iz Ajdovščine, v njem pa občinska kulturna skupnost prireja razstave in koncerte, prepričljiv dokaz uspešnega sodelovanja med delovno organizacijo, industrijo in kulturo?

Ptujska kulturna srečanja, letos že osma po vrsti, so v bogatem programu pripravila tudi koncerte, jazz večer, festival domače zabavne glasbe, glasbeni kabaret in operno predstavo. Piranski glasbeni večeri se v drugi sezoni še močneje uzaveščajo med tamkajšnjimi občani in mnogimi domačini in tujimi turisti, podobno nekatere (pre)redke prireditve v sosednjem Portorožu. V Celju so letos pripravili raznovrsten program poletnih koncertov ter promenadnih koncertov pihalnih godb: na Tomšičevem trgu, v Mestnem parku, Opatijski cerkvi, Pokrajinskem muzeju, Narodnem domu. V Postojni bodo pred Postojnsko jamo nekajkrat napolnili prostor folkloristi, toda v atriju Kraške muzejske zbirke bodo pripravili tudi občinsko revijo oktetov, pa povabili v goste organista Huberta Berganta.

**Zapostavljena dvestoletnica**

Orgelskih koncertov je v Sloveniji iz leta v leto več, pa ne samo nastopov našega največjega mojstra Berganta. V Kostanjevici na Krki so pripravili kar ditek petih orgelskih večerov v okviru 25. dvestoletnega kulturnega festivala, z gosti iz Düsseldorfa; Neaplja, Lippstadta, Padove in Nove Gorice, na Bledu in v Ljubljani je prav te dni nastopil Helmut Luksch iz Avstrije, medtem ko je v Križevniški cerkvi trikrat nastopil naš Bergant.

O glasbenem programu 28. mednarodnih poletnih prireditev, osrednje slovenske poletne kulturne manifestacije, povemjo le to, da je pretrehan in skrbno izbran, vsestranski, saj sega od vokalnega in instrumentalnega recitala, prek komorne glasbe do vokalnih in simfoničnih koncertov, tudi s tako odličnimi gosti, kot sta pianista Dubravka Tomšič in Emil Gilels, ali pa italijanski dirigent Claudio Abbado. Kajpada pričakujemo v septembru v Križankah že nepogrešljivi mednarodni jazz festival, podobno kot so ga v Mariboru letos že pripravili. Večerov zabavne in narodne glasbe, pa množice posameznih nastopov je gotovo preveč, da bi jih vse našli.

Slovensko glasbeno poletje bo letos precej bogatejšo tudi z neke druge strani: s ponudbo domačih gramofonskih plošč in kaset in produkcije kaset in plošč RTV Ljubljana. Glasbena založba je letos junija praznovala desetletnico uspešnega dela in kulturne glasbe poslanstva. Dosedaj je med poslušalce poslala okrog 550 kaset, 230 malih in 300 velikih plošč v skupni nakladi 4,5 milijona izvodov. Za letos so si zadali nalogo izdelati milijon kaset ali pet tisoč dnevno. Naj omenimo v okviru programa resne glasbe izid prvih dveh plošč iz nove zbirke Ars Musica Sloveniae, nadaljevanje izdajanja portretov slovenskih opernih pevcev ter instrumentalnih solistov, portretov domačih skladateljev, posnetkov iz zborovskih festivalov ter celotno predstavitev opere Zlatorog Viktorja Parme.

Z opernimi predstavami smo letošnje poletje, po zaslugi jugoslovanskega opernega bienala v Križankah, ki je doživel tudi nekaj mednarodnih odmevov, lahko zadovoljni: s šestimi opernimi deli so se predstavili ansambli iz Beograda, Skopja, Reke, Osijeka, Maribora in Ljubljane, z operami starih jugoslovanskih skladateljev, med njimi z enim sodobnim delom, Papanopolovim Kenterskijskim duhom. Wildovska tematika je pod plateno streho poletnega gledališča doživela svojo realistično aktualizacijo: »duh«, o katerem je pelo delo, se je »prikazal« v obliki hudega neurja in prekinitvi predstave. A v tej prireditvi smo močno pogršali poudarek, če že ne manifestacije 200-letnice slovenske opere. Ali smemo tak jubilej skoroda zamolčati? Majhna razstava fotografij o slovenski operi res ne more odtehati pomembnosti našega opernega izročila. Čemu bi se delali revnejši, kot smo! No, vse še ni zamujeno, zaupajmo v jesen...

Jože Horvat  
Marijan Zlobec

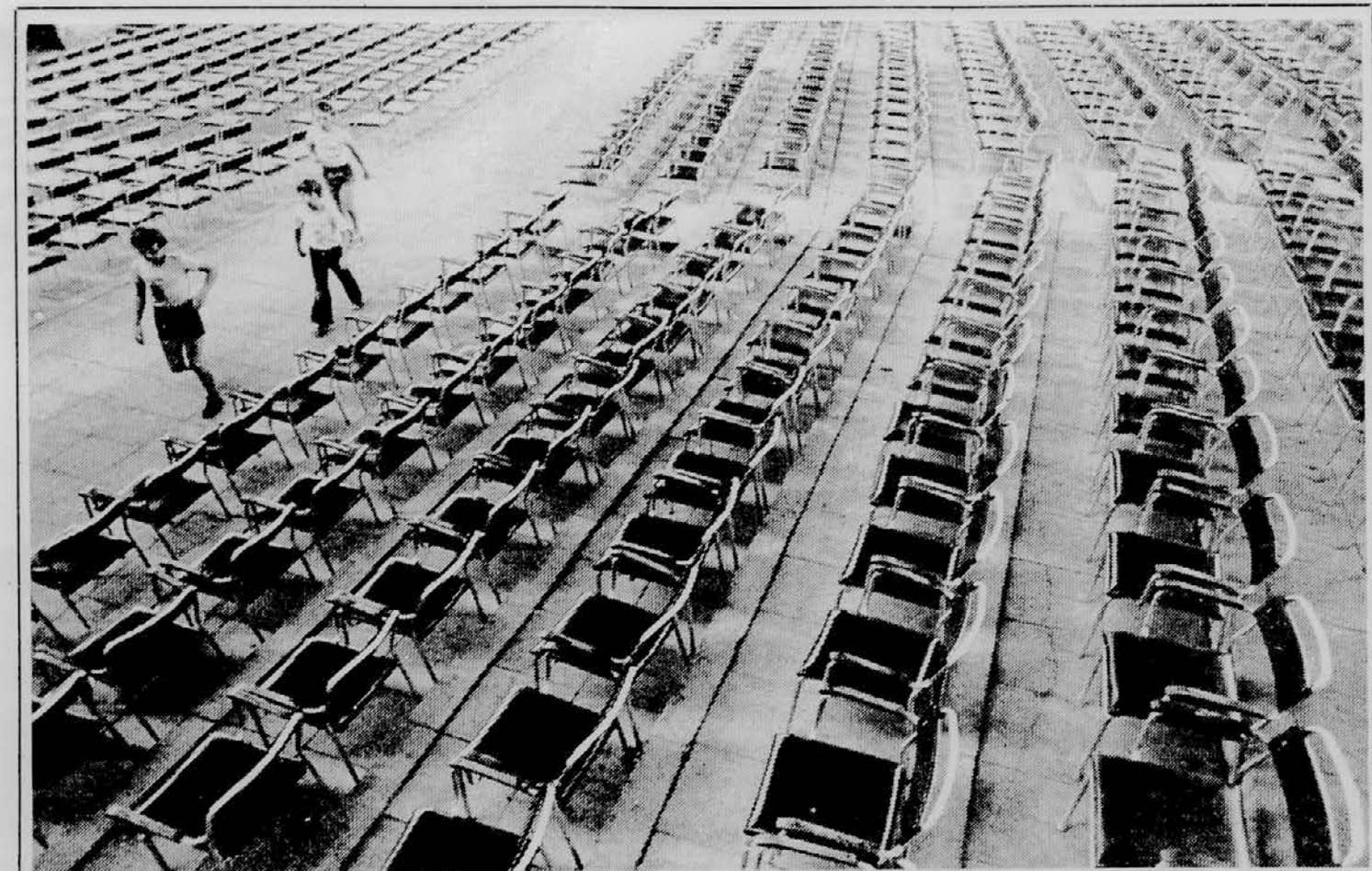


foto Dragan Arrigler

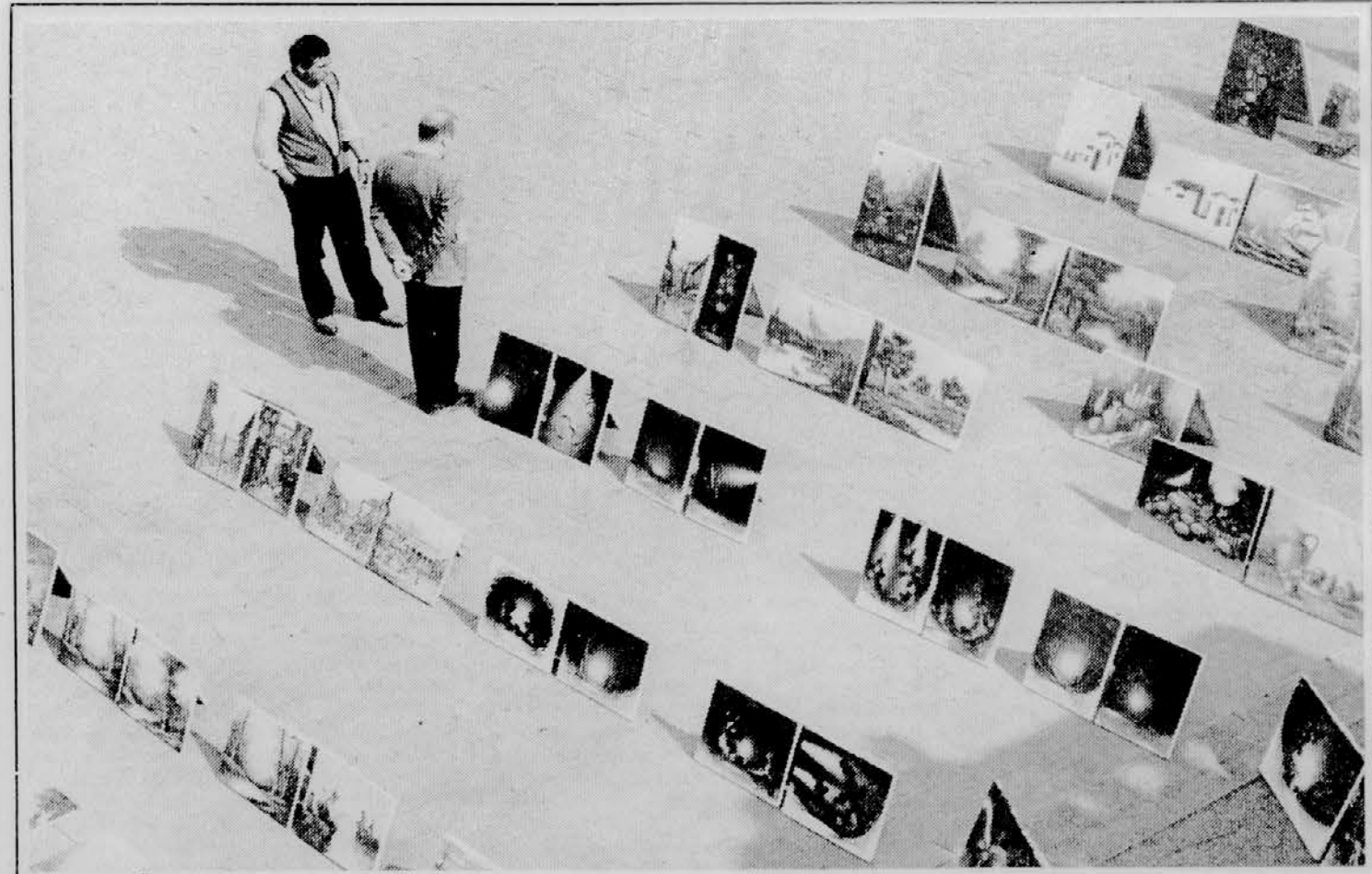


foto Joco Žnidaršič

Ameriške volitve

# Začenja se dvoboj za položaj »ustavnega božanstva«

Kdo bo žrtev ameriške revolucije zmanjšanih pričakovanj?

Obe ameriški stranki sta naposled opravili maratonsko delo, izvolili sta svoja tekmeča za Belo hišo v novembru 1980. Republikanci so to storili že julija v Detroitu in prepustili stranko Ronaldu Reaganu, nespornemu voditelju njenega desnega krila. Demokrati pa so to storili, ne brez bojev, ta teden v New Yorku in ostali pri Jimmyju Carterju, vendar šele potem, ko so komaj udušili upor Edwarda Kennedyja, nespodbitnega voditelja levega krila te stranke.

Še nikoli v mojem življenju ni bilo ameriško ljudstvo pred jasnejšo izbiro,« je zdaj izjavil Jimmy Carter. Mnogi mislijo, da bi predsednik imel popolnoma pravo, če bi stranka poslala na bojišče proti Ronaldu Reaganu Edwarda Kennedyja. Pa tudi brez tega ocena nedvomno drži, saj priča o vse ostrih razcepah v vladajoči eliti. Vladajoča elita, nekdanj trdnost s konsenzom, opisovanam kot »liberalizem hladne vojne« – soglasjem, da je treba imeti dovolj orožja za svetovno imperialno vlogo in hkrati porazdeliti del sadov gospodarskega vzpona med revne, da bi ohranili razredni mir v državi – od srede sedemdesetih let, ko je pojenjajoča gospodarska rast porušila temelje tega konsenza, razpada. Tako so republikansko stranko na konvenciji, ki je bila julija v Detroitu, prevzeli skrajni demokraciji (po enem od opisov bi bil tak predstavnik »zmernih« republikancev, kot je bil pokojni Nelson Rockefeller, danes izgnan iz te stranke). Zato se je demokratska stranka ta teden v Madison Square Gardenu skoraj do kraja razcepila na povsem enaka dela: samo tradicija, da stranka ne zapusti svojega človeka, ki drži Belo hišo, in obljuba Jimmyja Carterja, da bo svojo politiko nadaljeval na temeljih izročila velikih predhodnikov, sta preprečila odkrito razhajanje in ohranili vsaj navidezno enotnost, vsaj do novembrskih volitev.

Diagnoza problema več ali manj ni sporna: Amerika se je znotraj soočila z menjavo stagnacije in inflacije, v svetu pa z odvisnostjo od tujih virov nafte ter zavezništvi, ki so postali uspešnejši gospodarski tekmeči, in vse bolj samozavestno rivalsko veselilo, ki menda šele začenja svojo novo pridobljeno vojaško moč izkoriščati za ogrožanje ameriškega položaja v svetu. Različne frakcije vladajoče elite dajejo različne odgovore na to, kaj naj bi storili.

**Podreti »državo blaginje«**

Frakcija, ki je osvojila republikansko stranko, je mnenja, da je napočil čas, da podre skoraj vso »državo blaginje«, grajeno vse od Rooseveltovega New deala. Za

težave v državi naj bi bilo krivo državno poseganje v družbene in gospodarske odnose. Recept je, naj bi se sile svobodnega tekmovanja znebile državnih regul in spon in naj bi sam sistem poiskal nove zaslonbe rasti. Dokler se to ne bo zgodilo, se je treba čim bolj in čim prej umakniti s področja državne delitve dohodka v prid starih, bolnih, brezposelnih. Republikanci obljublajo v prihodnjih treh letih za 30 odstotkov nižje davke, usklajen proračun in za nekaj deset milijard dolarjev več na leto za orožje. Nekdanjo ameriško vlogo v svetu je mogoče povrniti samo, če bi dosegli vojaško premoč nad Sovjetsko zvezo v vseh vrstah orožja. Politični program republikancev to obljublja, kot tudi v isti sapi zavrača lani sklenjeni sovjetsko-ameriški sporazum o najbolj nevarnih vrstah orožja. Republikanci obljublajo, resda nejasno, da bo dolar spet povezan z zlatom.

Frakcija, ki je poskušala osvojiti demokratsko stranko, meni, da se je iz krize mogoče izkoptati samo s še močnejšim poseganjem države v gospodarske in družbene odnose. Demokrati ne morejo zapustiti »velike koalicije«, ob kateri so že petdeset let vladajoča stranka, združujoč velemlstno revščino, črne, etnične manjšine, delavske unije. Zato se mora nadaljevati politika delitve dohodka prek zvezne blaginje. Toda državi ni treba čakati, kakšno oporo za rast bodo poiskale zasebne družbe, temveč naj se sama odloči, ali bo posredno ali neposredno podprla velike razvojne načrte o energiji in drugem. Ta frakcija, pod vodstvom senatorja Edwarda Kennedyja, se zavzema za to, da bi opustili nove drage sisteme orožja (nova raketa MX, naj bi po raznih računih stala od 60 do 100 milijard dolarjev).

Tudi ta frakcija resda pri začetovanju in omejevanju ameriške imperialne vloge ne gre tako daleč, kot je šel kalifornijski guverner Jerry Brown, ko je v sredo v Madison Square Gardenu terjal, da Amerika ne pošilja svojih vojakov v »bogate dežele, ki nečejo same misliti na svojo obrambo«. Toda sile, ki se zbirajo okrog senatorja Edwarda Kennedyja, prisiljene, da izbirajo med »topovi in maslom«, so se nedvomno odločno odcepile od sil okoli Jimmyja Carterja, kar zadeva vprašanje »topov«.

Njihova teza je, da Amerika ne more biti močna, če ne obnovi gospodarske moči, tega pa ne bo zmogla, če bo nadaljevala še bolj srdito tekmo v orožju in če bo širila svojo imperialno vlogo na nova področja (nove sile in posebna flota za Indijski ocean ter območje Perzijskega zaliva).

**Carter ima trenutno za sabo le petino Američanov**

Naštevaje razlik med demokratskim in republikanskim tekmečem za Belo hišo bi bilo seveda nekoliko krajše. Medtem ko bi Ronald Reagan rad izpodrinil državo iz gospodarskih in družbenih odnosov, pa jo bo Jimmy Carter obdržal, vendar je ne bo širil, razen, kar zadeva gospodarski razvoj. Demokratski predsednik bo več vlagal v orožje, toda vztraja pri sklenjenem sporazumu z ZSSR o strateških orožjih in zavrača republikansko zamisel o vojaški premoči kot »pustolovščino«.

Če bi bila ta »jasna odločitev« na vrsti zdaj, pravijo najrazličnejši merilci ameriškega javnega mnenja, potem bi Jimmy Carter izgubil Belo hišo. Odkar so se v Ameriki lotili te obrti – to pa je od leta 1936, ko so anketarji poskušali prvokrat izmeriti predsednikovo priljubljenost – se noben stanovalec Bele hiše ni zdrnil tako nizko kot predsednik Jimmy Carter v zadnjih tednih. Gallupov institut je pred tremi tedni ugotovil, da ima predsednik za seboj samo 22 odstotkov Američanov. Ta številka se je dvignila za tri točke, potem ko se je predsednik uspešno ubranil pred napadi v zvezi z »afero« okrog poslova svojega brata z Libijo, vendar je še vedno nižja od meje priljubljenosti, do katere je zdrknil Richard Nixon, ko ga je ameriški vrh postavil pred izbiro, da odstopi ali stopi pred sodnike.

Kaj se je zgodilo: mar ta mož ni dorasel svojemu položaju ali pa je Amerika zares znašla v hudih skripah, za katere vali krivdno na svojega predsednika?

Odgovori s političnega prizorišča so, kajpada, vsi po vrsti pristranski.

**Diagnoza upadajoče priljubljenosti**

Republikanci trdijo, da je Jimmy Carter nadaljeval demokratsko tradicijo zapravljanja denarja iz zvezne blaginje in da je s tem najprej pahnil deželo v nezasišano inflacijo, potem pa se je proti podražitvam boril tako, da je potiskal gospodarstvo v recesijo z »najvišjimi obrestnimi merami od državljanke vojne sem«. Najprej je dovolil, ga obtožujejo zdaj, da je dolar tonil, v prepričanju, da bo tako okreplil ameriško konkurenčnost v svetu, ko pa je ugotovil, da s tem pravzaprav omogoča gospodarskim tekmečem, da laže pridejo do nafte, je popolnoma podredil domačo politiko reševanju dolarja. Desnica pa predsedniku najbolj zameri to, da »ne razume vloge sile v svetovnih odnosih«, da se je obrnil proti prijateljem (iranski šah, Somoza v Nikaragvi, Izrael), da v imenu idealov prepušča drugim ameriške pozicije v svetu (Panama) in sklepa, tako trdijo, s Sovjetsko zvezo neugoden sporazum o strateškem orožju.

Diagnoza upadajoče Carterjeve priljubljenosti, ki jo je mogoče slišati iz vrst predsednikovih pristašev, kajpak, zveni povsem drugače. Jimmy Carter se je lotil, pravijo v teh krogih, nekaterih težkih problemov, ki so bili dolgo zanemarjeni, na primer, življenjske ravni, temelječe na umetno ceneni energiji, čemur pa mnogi Američani obračajo hrbet. Nič čudnega ni, pravijo nadalje, da se v volilnem letu vsi pretendenti za Belo hišo – iz nasprotne in iz lastne stranke – obračajo proti predsedniku, in nemožeje je, da ta zaprečni ogenj, ki traja zdaj že leto dni, ne bi vplival na javno mnenje. Toda padec priljubljenosti je prehodna stvar, se tolažijo Carterjevi pristaši. Vse se lahko še spremeni in postavi na glavo: Po ocenah raziskav javnega mnenja leta 1976, na primer, je Gerald Ford še bolj zaostajal za Carterjem kot zdaj Carter za Reaganom, pa so se volitve kljub temu končale z zelo tesnim izidom.

Nekateri analitiki mislijo, da je problem Jimmyja Carterja v tem, da hoče biti – tako kot so ameriški politiki vedno hoteli – v politični sredini, ki pa je v resnici ni več.



Foto Joco Žnidaršič

V trenutkih odločitve potegnega za seboj največ pristašev ideolog – Ronald Reagan na desni in Edward Kennedy na levi strani.

**Protest v anketah, kompromis na volitvah**

Poglavitno vprašanje od zdaj pa do novembra je, kdo bo žrtev te očitne ameriške revolucije zmanjšanih pričakovanj, in kdo se bo z njo okoristil. Američani imajo seveda objektivne razloge, da prehajajo skozi tako razpoloženje: v zadnjem desetletju se ni vrednost realnih zaslužkov nikjer pomaknila navzgor. Po dveh desetletjih, v katerih se je podvojila, je to preobrat velikanskih razsežnosti. Na tem dejstvu

gradijo svojo strategijo republikanci: zaproseni obljublajo, da se jim bo standard dvigal z zmanjševanjem pomoči revšem, nezaposlenim, bolnikom, starim. Pogajanje enih družbenih skupin proti drugim ima seveda v takih razmerah možnosti za uspeh. Demokrati si bodo seveda prizadevali pokazati, da nameravajo republikanci tisto, kar bodo privarčevali pri revših, porabiti za orožje, kakor tudi pravijo. »Konservativizem« volilcev – tako opisujejo zavest Američanov, da se je vzpon končal – lahko deluje tudi drugače: večini lahko zbudi misel, da je bolje se naprej imeti opravka z znanim, kot pa poskušati z novim predsednikom. Politični analitiki opozarjajo na veliko razliko med oprede-

ljevanjem v anketah ali na strankarskih volitvah in med opredeljevanjem pred volilnimi skrinjicami: v prvem primeru prihaja protest zlahka na dan, v drugem se volilci ponavadi odločajo za manjše zlo, Ciniki pravijo, da je Carterjeva strategija zdaj taka: geslo iz leta 1976 »zakaj ne najboljši« se je v letu 1980 spremenilo v »Reagan je še slabši«.

Negotovost je popolna. Kot pravi revija Harper's: »Američani si očitno prizadevajo izbrati ustavno božanstvo, na katero za kratek čas prenesejo absolutno oblast; kasneje tega boga razočarano razgrajajo na kosce.«

Dragiša Boskovič

Pogajanja o razorožitvi

# Z besedami nad bombe

Svet je dolgo živel v prepričanju, da se v odboru za razorožitev dejansko pogajajo o tem problemu. Prav tako je svet mislil, da se o razorožitvi intenzivno pogajata supersili. Toda čeprav so nevrščene in nevtralne države nenehno zahtevale, da naj bi se v odboru, edinem multilateralnem organu, ki ima na skrbi pogajanja o razorožitvi, lotili dela drugače in se zares začeli pogajati o razorožitvi, so obe velesili in njihove blokvske formacije to trdovratno onemogočale.

Lasti si pravico, da se o najvažnejših vidikih razorožitve pogajata sami med seboj in da o tem občasno obveščata člane razorožitvenega odbora.

Medtem ko so se »veliki pogajalci«, pa je bil odbor, tako kot tudi organ, ki se je pred njim ukvarjal s tem vprašanjem, samo govorna tribuna. Vsak član odbora je lah-

ko povedal, kar je hotel, vendar to ni zavezovalo nikogar. Zaradi tega je bil to leta in leta le »pogovor gluhih«. Medtem pa se je oboroževalna tekma čedalje bolj razrašala in nevarnost jedrske vojne je postajala čedalje večja.

Tudi pogajanja med supersilama niso imele dosti več uspeha, saj so bili odnosi med njima ves čas v znamenju »vroče-hladno«.

Bolj ko so se ti odnosi slabšali, bolj so zastajala pogajanja. Šele zdaj se obe velesili pogajata, vendar samo o prepovedi kemičnega orožja, skupaj z Veliko Britanijo pa tudi o prepovedi jedrskih poskusov. Pač pa so pretrgana pogajanja o klasičnem orožju, o Indijskem oceanu, pa tudi zelo pomembna pogajanja o zmanjšanju strateške oborožitve (SALT). Ne ve se natanko, kaj je bilo doslej doseženega na pogajanjih, ki niso bila pretrgana. Ni pa kazno, da bi v sedanjem trenutku s pogajanjmi kaj dosegli, ker je medsebojno zaupanje močno splahnelo, odnosi pa so se zaostriili na številnih koncih.

Zaradi tega ni nikogar posebno presenetil govor, ki ga je imel voditelj sovjetske delegacije v razorožitvenem odboru Izraelijan zadnji dan letošnjega zasedanja, pa čeprav je bilo v njegovem govoru tudi nekaj samokritike. Sovjetski diplomat je skušal med drugim tudi pojasniti, zakaj v odboru doslej niso dosegli nobenih uspehov. Ugotovil je, da je odbor delal kot kakšen debaten klub, kjer so se vseprek pletle polemike in so leteli očitki drug na drugega...

»Samokritika« resda ni bila direktna, čeprav so se vsi spomnili, da je bila pri tem udeležena tudi sovjetska delegacija. Resnici na ljubo je treba reči, da »druge strani«, to se pravi ZDA, ni preostro kritiziral. Še več. Posredno jo je pozval k sodelovanju, tako da bi se zboljšalo delo ne le v odboru, ampak tudi na širšem diplomatskem torišču: »Potrebna je politična pripravljenost, ki naj jo pokažejo predvsem jedrske sile, da bi svetu zagotovili mir in utrdili medsebojno zaupanje.« Veleposla-

nik Izraelijan je pri tem poudaril, da mednarodne razmere letos niso pripomogle k temu cilju, ni pa teh razmer in njihovih glavnih povzročiteljev naravnost označil.

Ali si je treba te besede in nepričakovano priznanje odboru za njegovo delo razlagati kot poskus, da bi »natihoma« obnovili dialog z »drugo« stranjo, ali pa gre za svojevrstno priznanje dejstva, da o življenjsko tako pomembnih svetovnih zadevah ne morejo odločiti samo »veliki« – kar pomeni, da je treba razorožitvene ukrepe poiskati samo v soglasju z drugimi državami.

Za take ugotovitve je očitno še prezgodaj. Dejstvo pa je, da supersili v medsebojnem dialogu nista dosegli zadovoljivega uspeha niti zase, kot tudi nista mogli prepričati ostalega sveta, da naj se ne vtika v razoroževanje, temveč naj to delo prepusti njima. Še toliko bolj, ker države, ki nimajo jedrskega orožja, menijo, da bi bila atomska vojna enako pogubna za vse. Poleg tega te države zahtevajo, da je treba pospešiti razorožitveno pogajanje tudi zato, ker je to ena izmed poti, ki omogoča, da bi velikanska sredstva, ki grejo za oboroževanje, še posebej jedrsko, vsaj deloma uporabili za potrebe razvoja.

Razorožitveni odbor je letos začel delati v znamenju že tradicionalnih prepričanih in polemik v zvezi z različnimi organizacijskimi in podobnimi vprašanji, pa tudi v zvezi z afganistanskim problemom, in vse je kazalo, da bo šlo tako vse do konca. Nevrščene in nevtralne države (»skupina 21«) pa so zagovarjale svojo staro zamisel, da naj bi pogajanja potekala v delovnih skupi-

nah, ki bi se pogovarjale o konkretnih oblikah razorožitve, to se pravi, da naj bi od razpravljanja v stilu debatnega kluba prešli na dejanska pogajanja.

»Skupina 21« je zahtevala, da naj bi take skupine ustanovili za vsako izmed tem, ki so na dnevnem redu odbora. S to zahtevo sicer niso povsem prodrle, zlasti kar zadeva glavne vidike razorožitve (jedska razorožitve, prenehanje oboroževalne tekme in prepoved jedrskih poskusov).

Za zdaj so ustanovili štiri pogajalske delovne skupine: skupino za prepoved radioaktivnega orožja, skupino za pogajanja o jamstvih neatomskim državam, da jedrskega orožja ne bodo uporabili proti njim, niti jim grozili s takim orožjem, skupino za pogajanja o prepovedi jedrskih poskusov in skupino, ki naj bi sestavila splošni razorožitveni program.

Največji jedrski sili sta torej privolili v to, da ustanove pogajalsko skupino za vprašanje, o katerem se sami pogajata med seboj, namreč o prepovedi kemičnega orožja. Zato pa nista privolili v ustanovitev skupine o prepovedi jedrskih poskusov, o čemer se pogajata skupaj z Veliko Britanijo.

S privolitvijo, da se v okviru odbora obravnava vprašanje, o katerem se »ekskluzivno« pogajata sami (kemično orožje), sta velesili po mnenju nekaterih dopustili precedens, ki utegne biti koristen za pogajanja o tistih vprašanjih, ki si jih še vedno pridržujeta zase. Tako ne bosta več mogli zagovarjati stališča, pri katerem sta vztrajali dolga leta da naj se odbor ne ukvarja z

vprašanji, o katerih se neposredno menita sami.

Ko so ob koncu letošnjega zasedanja odbora napravili bilanco, je bila ta precej skromna. Pogajalske skupine so imele samo šest tednov časa (po dve seji na teden), zato ni bilo pričakovati, da bodo dognale vprašanja, ki so bila v njihovi pristojnosti. To je bil namreč šele začetek. Skupine niso imele nobenih izkušenj, na katere bi se lahko oprle v svojem delu, ker prej ni bilo takih pogajalskih organov oziroma v odboru niso tekla pogajanja v pravem pomenu besede.

V teh kratkih šestih tednih se je torej stvar po dolgem času premaknila z mrtve točke. Pa ne samo to. Države udeleženke zdaj ugotavljajo, tako rekoč vse po vrsti, da je tudi takšno začetno delo rodilo omembe vredne uspehe.

Resnici na ljubo je treba povedati, da to ne velja za vse skupine. V nekaterih so prišli dlje, v nekaterih pa so še vedno na začetku ali pa so se le malo premaknili. Seveda ni mogoče reči, da nobena skupina ni opravila dela, se pravi, da nobeni ni uspelo končati pogajanj in sprejeti besedila (osnutka), ki bi ga pozneje izoblikovali v predlog mednarodne konvencije ali podobnega dokumenta o vprašanju, ki ga je skupina obravnavala.

Radiološko orožje: O nekaterih vprašanjih so pogajalci soglasni, o drugih vprašanjih, prav tako načelnih, pa tega soglasja ni. Razlike so celo, ko gre za samo definicijo radiološkega orožja (ki ga dejansko niti še ne izdelujejo kot posebno orožje),

Aktualen pogovor

# Enoten trg terja enaka pravila igre za vse

## Ing. Janez Strniša: »Izhod iz težav je predvsem v vsestranskem povezovanju v avtomobilski industriji in zunaj nje«

V zdajšnjem zaostrenem gospodarskem položaju so se že v posebnih težavah znašli mnogi proizvajalci končnih izdelkov. Ponavadi za nemoten potek proizvodnje potrebujejo veliko število različnih surovin in reprodukcijskih materialov, ki pa jih je na tržišču težko dobiti. Poleg tega so odvisni od številnih kooperantov, ki se često kaj radi zatekajo k izsiljevanju višjih cen. Glede na to, da so cene končnih izdelkov administrativno zamrznjene, je rentabilnost te proizvodnje ob vse dražjih surovinah, reprodukcijskih materialih in sestavnih delih čedalje bolj ogrožena. V takšnih težavah, ki jih seveda spremlja še vrsta drugih problemov, se je znašla tudi Združena industrija vozil TAM. O tem so se s predsednikom kolegijskega poslovodnega organa te sestavljene organizacije ing. Janezom Strnišom pogovarjali Jak Kopriva, Jože Petrovič, Marjan Kos in Boris Jež, ki je pogovor pripravil za objavo.



Ing. Janez Strniša (foto Ivo Šenveter)

**DELO:** V tem času veliko govorimo o mobilizaciji v gospodarstvu. Ali v TAM to doživljate kot neko novo kvaliteto ali kot stalen sestavni del življenja združenega dela? Gre samo za muho enodnevno, pogojeno s stanjem v plačilni bilanci in drugimi značilnostmi sedanjega ekonomskega položaja, ali za resnično dolgoročno stabilizacijsko usmeritev?

Strniša: Mobilizacija je zdaj v TAM predvsem prizadevanje, kako rešiti, kar se rešiti da. Z drugimi besedami: rešujemo osnovna vprašanja, ki se pojavljajo v proizvodnji, trudimo se, da nam stroji ne bi obstali. Bijemo pravcarito bitko za nemotno oskrbo proizvodnje s surovinami, za devize, za sredstva, ki jih moramo zagotoviti dobaviteljem, če nečemo ostati brez potrebnih surovin.

**DELO:** Se pravi, da je položaj izredno težak...  
Strniša: Prav gotovo. Kar naprej nam zmanjkuje osnovnih surovin, deviz, reprodukcijskih materialov in drugega.

**DELO:** Ali to pomeni, da v tem pogledu ni dolgoročnejšega povezovanja, ki bi zagotavljalo redno oskrbo proizvodnje? Ali zdajšnji gospodarski položaj izključuje možnost taksnega povezovanja?

Strniša: Obratno. Mislim, da zdajšnje razmere celo pospešujejo politiko iskanja takšnih rešitev. V TAM sodelujemo v surovinski in energetski osnovni ter v kooperacijski mreži pravzaprav že nekaj let, seveda pa je lužurno pričakovati, da je moč dobre rezultate pozeiti že v kratkem času. Za ponazoritev bi navedel nekaj podatkov: naša sestavljena organizacija je lani za te namene združila 120 milijonov din. Letos naj bi jih po sporazumu 138 milijonov; doslej smo jih že 37. Preostala sredstva pa so še v javni razpravi. Sicer pa imamo različnih zahtevkov za skupno 213 milijonov din.

**DELO:** Ali to pomeni, da v tem pogledu ni dolgoročnejšega povezovanja, ki bi zagotavljalo redno oskrbo proizvodnje? Ali zdajšnji gospodarski položaj izključuje možnost taksnega povezovanja?

Strniša: Obratno. Mislim, da zdajšnje razmere celo pospešujejo politiko iskanja takšnih rešitev. V TAM sodelujemo v surovinski in energetski osnovni ter v kooperacijski mreži pravzaprav že nekaj let, seveda pa je lužurno pričakovati, da je moč dobre rezultate pozeiti že v kratkem času. Za ponazoritev bi navedel nekaj podatkov: naša sestavljena organizacija je lani za te namene združila 120 milijonov din. Letos naj bi jih po sporazumu 138 milijonov; doslej smo jih že 37. Preostala sredstva pa so še v javni razpravi. Sicer pa imamo različnih zahtevkov za skupno 213 milijonov din.

V zadnjih dveh letih smo združevali sredstva s Slovenskimi železarnami, Petrolom, Beltovo livarno v Črnomlju, kranjsko Savo, domžalskim Termitom, zagrebškim Sinkalom, Litostrojem in drugimi. Iz tega je seveda dovolj jasno, da vidimo rešitev le v dolgoročni usmeritvi v sodelovanju s partnerji naročili kar za 65 milijonov din blaga. Peti način je združevanje deviznih sredstev. Slovenske železarne zahtevajo za navadno jeklo 50 dolarjev po toni, za kvaliteten 100, za plemenito pa 200 dolarjev. Mi jim seveda te devize moramo dati ali pa pristati na višjo ceno. Nadalje moramo združevati tudi za obratna sredstva dobaviteljev, sicer nam zagrožijo, da nam ne bodo mogli pravočasno zagotoviti surovin. In naposled je moč zviševati cene tudi s samoupravnim sporazumom o pokrivanju izpadlega dohodka. Primer Lesonita: podpisnici se dogovorijo, da bo kupec poleg fakturne vrednosti za nabavljeno količino opremenitih vlaknenih plošč prispeval iz doseženega dohodka še razliko med planiranim normativno udeležbo na skupnem proizvodu za leto 1980 in zadržano ceno. Zvita formulacija!

**DELO:** In kaj vse to pomeni za vaše stroške?  
Strniša: Stroški vrtoglavo rastejo in vse bolj ogrožajo rentabilnost naše proizvodnje. Pri nekaterih izdelkih že presega prodajno ceno, kajti mi se ne moremo posluževati navedenih načinov povečevanja cen. Notranje rezerve pa tudi niso tolikšnje, da bi lahko to iz leta v leto nadomestili z notranjimi ukrepi.

**DELO:** Bilo bi možno, toda tega ne počenemo. Vsekakor smo v TAM za dolgoročne rešitve, pri čemer se zavedamo, da jih ni mogoče izpeljati čez noč. Tudi težave, v katerih so se znašli naši partnerji, objektivno niso rešljive v kratkem času. Položaj je izredno težak in vsakdo pravzaprav rešuje svojo kožo. Da bi preživel, išče vsakršne možnosti. Četudi kratkotrajne.

**DELO:** TAM je v težavah, proizvajalci surovin so v težavah... težko bi našli sploh koga, ki ne bi pripovedoval, da mu voda teče v rlo. Kje se torej začneja veriga teh tegob?  
Strniša: Korenine so v preteklosti, v mnogih napačnih razvojnih usmeritvah, v prevelikih zmogljivostih, v podvajanju zmogljivosti. Številne primere te vrste poznamo že leta in leta, vendar pa nimamo dovolj družbene volje in moči, da bi se nehali podrežati ozkim interesom.

**DELO:** Se vam ne zdi, da so mnoga sedanja vlaganja na podlagi dohodkovnih odnosov tudi neke vrste »gasenja«? V večini primerov gre samo za to, da dobiš surovine in polizdelke.  
Strniša: Nekatera so res tudi kratkoročna. Kot primer lahko služijo tudi pogodba s Ilirskobistriškim Lesonitom, o kateri sem govoril. V njej ni nobenega drugega

**DELO:** Se vam ne zdi, da so mnoga sedanja vlaganja na podlagi dohodkovnih odnosov tudi neke vrste »gasenja«? V večini primerov gre samo za to, da dobiš surovine in polizdelke.  
Strniša: Nekatera so res tudi kratkoročna. Kot primer lahko služijo tudi pogodba s Ilirskobistriškim Lesonitom, o kateri sem govoril. V njej ni nobenega drugega

**DELO:** Se vam ne zdi, da so mnoga sedanja vlaganja na podlagi dohodkovnih odnosov tudi neke vrste »gasenja«? V večini primerov gre samo za to, da dobiš surovine in polizdelke.  
Strniša: Nekatera so res tudi kratkoročna. Kot primer lahko služijo tudi pogodba s Ilirskobistriškim Lesonitom, o kateri sem govoril. V njej ni nobenega drugega

**DELO:** Se vam ne zdi, da so mnoga sedanja vlaganja na podlagi dohodkovnih odnosov tudi neke vrste »gasenja«? V večini primerov gre samo za to, da dobiš surovine in polizdelke.  
Strniša: Nekatera so res tudi kratkoročna. Kot primer lahko služijo tudi pogodba s Ilirskobistriškim Lesonitom, o kateri sem govoril. V njej ni nobenega drugega

**DELO:** Se vam ne zdi, da so mnoga sedanja vlaganja na podlagi dohodkovnih odnosov tudi neke vrste »gasenja«? V večini primerov gre samo za to, da dobiš surovine in polizdelke.  
Strniša: Nekatera so res tudi kratkoročna. Kot primer lahko služijo tudi pogodba s Ilirskobistriškim Lesonitom, o kateri sem govoril. V njej ni nobenega drugega

**DELO:** Se vam ne zdi, da so mnoga sedanja vlaganja na podlagi dohodkovnih odnosov tudi neke vrste »gasenja«? V večini primerov gre samo za to, da dobiš surovine in polizdelke.  
Strniša: Nekatera so res tudi kratkoročna. Kot primer lahko služijo tudi pogodba s Ilirskobistriškim Lesonitom, o kateri sem govoril. V njej ni nobenega drugega

**DELO:** Se vam ne zdi, da so mnoga sedanja vlaganja na podlagi dohodkovnih odnosov tudi neke vrste »gasenja«? V večini primerov gre samo za to, da dobiš surovine in polizdelke.  
Strniša: Nekatera so res tudi kratkoročna. Kot primer lahko služijo tudi pogodba s Ilirskobistriškim Lesonitom, o kateri sem govoril. V njej ni nobenega drugega

**DELO:** Se vam ne zdi, da so mnoga sedanja vlaganja na podlagi dohodkovnih odnosov tudi neke vrste »gasenja«? V večini primerov gre samo za to, da dobiš surovine in polizdelke.  
Strniša: Nekatera so res tudi kratkoročna. Kot primer lahko služijo tudi pogodba s Ilirskobistriškim Lesonitom, o kateri sem govoril. V njej ni nobenega drugega

**DELO:** Se vam ne zdi, da so mnoga sedanja vlaganja na podlagi dohodkovnih odnosov tudi neke vrste »gasenja«? V večini primerov gre samo za to, da dobiš surovine in polizdelke.  
Strniša: Nekatera so res tudi kratkoročna. Kot primer lahko služijo tudi pogodba s Ilirskobistriškim Lesonitom, o kateri sem govoril. V njej ni nobenega drugega

**DELO:** Se vam ne zdi, da so mnoga sedanja vlaganja na podlagi dohodkovnih odnosov tudi neke vrste »gasenja«? V večini primerov gre samo za to, da dobiš surovine in polizdelke.  
Strniša: Nekatera so res tudi kratkoročna. Kot primer lahko služijo tudi pogodba s Ilirskobistriškim Lesonitom, o kateri sem govoril. V njej ni nobenega drugega

**DELO:** Se vam ne zdi, da so mnoga sedanja vlaganja na podlagi dohodkovnih odnosov tudi neke vrste »gasenja«? V večini primerov gre samo za to, da dobiš surovine in polizdelke.  
Strniša: Nekatera so res tudi kratkoročna. Kot primer lahko služijo tudi pogodba s Ilirskobistriškim Lesonitom, o kateri sem govoril. V njej ni nobenega drugega

**DELO:** Se vam ne zdi, da so mnoga sedanja vlaganja na podlagi dohodkovnih odnosov tudi neke vrste »gasenja«? V večini primerov gre samo za to, da dobiš surovine in polizdelke.  
Strniša: Nekatera so res tudi kratkoročna. Kot primer lahko služijo tudi pogodba s Ilirskobistriškim Lesonitom, o kateri sem govoril. V njej ni nobenega drugega

**DELO:** Se vam ne zdi, da so mnoga sedanja vlaganja na podlagi dohodkovnih odnosov tudi neke vrste »gasenja«? V večini primerov gre samo za to, da dobiš surovine in polizdelke.  
Strniša: Nekatera so res tudi kratkoročna. Kot primer lahko služijo tudi pogodba s Ilirskobistriškim Lesonitom, o kateri sem govoril. V njej ni nobenega drugega

**DELO:** Se vam ne zdi, da so mnoga sedanja vlaganja na podlagi dohodkovnih odnosov tudi neke vrste »gasenja«? V večini primerov gre samo za to, da dobiš surovine in polizdelke.  
Strniša: Nekatera so res tudi kratkoročna. Kot primer lahko služijo tudi pogodba s Ilirskobistriškim Lesonitom, o kateri sem govoril. V njej ni nobenega drugega

**DELO:** Se vam ne zdi, da so mnoga sedanja vlaganja na podlagi dohodkovnih odnosov tudi neke vrste »gasenja«? V večini primerov gre samo za to, da dobiš surovine in polizdelke.  
Strniša: Nekatera so res tudi kratkoročna. Kot primer lahko služijo tudi pogodba s Ilirskobistriškim Lesonitom, o kateri sem govoril. V njej ni nobenega drugega

**DELO:** Se vam ne zdi, da so mnoga sedanja vlaganja na podlagi dohodkovnih odnosov tudi neke vrste »gasenja«? V večini primerov gre samo za to, da dobiš surovine in polizdelke.  
Strniša: Nekatera so res tudi kratkoročna. Kot primer lahko služijo tudi pogodba s Ilirskobistriškim Lesonitom, o kateri sem govoril. V njej ni nobenega drugega

**DELO:** Se vam ne zdi, da so mnoga sedanja vlaganja na podlagi dohodkovnih odnosov tudi neke vrste »gasenja«? V večini primerov gre samo za to, da dobiš surovine in polizdelke.  
Strniša: Nekatera so res tudi kratkoročna. Kot primer lahko služijo tudi pogodba s Ilirskobistriškim Lesonitom, o kateri sem govoril. V njej ni nobenega drugega

**DELO:** Se vam ne zdi, da so mnoga sedanja vlaganja na podlagi dohodkovnih odnosov tudi neke vrste »gasenja«? V večini primerov gre samo za to, da dobiš surovine in polizdelke.  
Strniša: Nekatera so res tudi kratkoročna. Kot primer lahko služijo tudi pogodba s Ilirskobistriškim Lesonitom, o kateri sem govoril. V njej ni nobenega drugega

**DELO:** Se vam ne zdi, da so mnoga sedanja vlaganja na podlagi dohodkovnih odnosov tudi neke vrste »gasenja«? V večini primerov gre samo za to, da dobiš surovine in polizdelke.  
Strniša: Nekatera so res tudi kratkoročna. Kot primer lahko služijo tudi pogodba s Ilirskobistriškim Lesonitom, o kateri sem govoril. V njej ni nobenega drugega

**DELO:** Se vam ne zdi, da so mnoga sedanja vlaganja na podlagi dohodkovnih odnosov tudi neke vrste »gasenja«? V večini primerov gre samo za to, da dobiš surovine in polizdelke.  
Strniša: Nekatera so res tudi kratkoročna. Kot primer lahko služijo tudi pogodba s Ilirskobistriškim Lesonitom, o kateri sem govoril. V njej ni nobenega drugega

**DELO:** Se vam ne zdi, da so mnoga sedanja vlaganja na podlagi dohodkovnih odnosov tudi neke vrste »gasenja«? V večini primerov gre samo za to, da dobiš surovine in polizdelke.  
Strniša: Nekatera so res tudi kratkoročna. Kot primer lahko služijo tudi pogodba s Ilirskobistriškim Lesonitom, o kateri sem govoril. V njej ni nobenega drugega

**DELO:** Se vam ne zdi, da so mnoga sedanja vlaganja na podlagi dohodkovnih odnosov tudi neke vrste »gasenja«? V večini primerov gre samo za to, da dobiš surovine in polizdelke.  
Strniša: Nekatera so res tudi kratkoročna. Kot primer lahko služijo tudi pogodba s Ilirskobistriškim Lesonitom, o kateri sem govoril. V njej ni nobenega drugega

**DELO:** Se vam ne zdi, da so mnoga sedanja vlaganja na podlagi dohodkovnih odnosov tudi neke vrste »gasenja«? V večini primerov gre samo za to, da dobiš surovine in polizdelke.  
Strniša: Nekatera so res tudi kratkoročna. Kot primer lahko služijo tudi pogodba s Ilirskobistriškim Lesonitom, o kateri sem govoril. V njej ni nobenega drugega

**DELO:** Se vam ne zdi, da so mnoga sedanja vlaganja na podlagi dohodkovnih odnosov tudi neke vrste »gasenja«? V večini primerov gre samo za to, da dobiš surovine in polizdelke.  
Strniša: Nekatera so res tudi kratkoročna. Kot primer lahko služijo tudi pogodba s Ilirskobistriškim Lesonitom, o kateri sem govoril. V njej ni nobenega drugega

**DELO:** Se vam ne zdi, da so mnoga sedanja vlaganja na podlagi dohodkovnih odnosov tudi neke vrste »gasenja«? V večini primerov gre samo za to, da dobiš surovine in polizdelke.  
Strniša: Nekatera so res tudi kratkoročna. Kot primer lahko služijo tudi pogodba s Ilirskobistriškim Lesonitom, o kateri sem govoril. V njej ni nobenega drugega

**DELO:** Se vam ne zdi, da so mnoga sedanja vlaganja na podlagi dohodkovnih odnosov tudi neke vrste »gasenja«? V večini primerov gre samo za to, da dobiš surovine in polizdelke.  
Strniša: Nekatera so res tudi kratkoročna. Kot primer lahko služijo tudi pogodba s Ilirskobistriškim Lesonitom, o kateri sem govoril. V njej ni nobenega drugega

**DELO:** Se vam ne zdi, da so mnoga sedanja vlaganja na podlagi dohodkovnih odnosov tudi neke vrste »gasenja«? V večini primerov gre samo za to, da dobiš surovine in polizdelke.  
Strniša: Nekatera so res tudi kratkoročna. Kot primer lahko služijo tudi pogodba s Ilirskobistriškim Lesonitom, o kateri sem govoril. V njej ni nobenega drugega

**DELO:** Se vam ne zdi, da so mnoga sedanja vlaganja na podlagi dohodkovnih odnosov tudi neke vrste »gasenja«? V večini primerov gre samo za to, da dobiš surovine in polizdelke.  
Strniša: Nekatera so res tudi kratkoročna. Kot primer lahko služijo tudi pogodba s Ilirskobistriškim Lesonitom, o kateri sem govoril. V njej ni nobenega drugega

**DELO:** Se vam ne zdi, da so mnoga sedanja vlaganja na podlagi dohodkovnih odnosov tudi neke vrste »gasenja«? V večini primerov gre samo za to, da dobiš surovine in polizdelke.  
Strniša: Nekatera so res tudi kratkoročna. Kot primer lahko služijo tudi pogodba s Ilirskobistriškim Lesonitom, o kateri sem govoril. V njej ni nobenega drugega

**DELO:** Se vam ne zdi, da so mnoga sedanja vlaganja na podlagi dohodkovnih odnosov tudi neke vrste »gasenja«? V večini primerov gre samo za to, da dobiš surovine in polizdelke.  
Strniša: Nekatera so res tudi kratkoročna. Kot primer lahko služijo tudi pogodba s Ilirskobistriškim Lesonitom, o kateri sem govoril. V njej ni nobenega drugega

**DELO:** Se vam ne zdi, da so mnoga sedanja vlaganja na podlagi dohodkovnih odnosov tudi neke vrste »gasenja«? V večini primerov gre samo za to, da dobiš surovine in polizdelke.  
Strniša: Nekatera so res tudi kratkoročna. Kot primer lahko služijo tudi pogodba s Ilirskobistriškim Lesonitom, o kateri sem govoril. V njej ni nobenega drugega

**DELO:** Se vam ne zdi, da so mnoga sedanja vlaganja na podlagi dohodkovnih odnosov tudi neke vrste »gasenja«? V večini primerov gre samo za to, da dobiš surovine in polizdelke.  
Strniša: Nekatera so res tudi kratkoročna. Kot primer lahko služijo tudi pogodba s Ilirskobistriškim Lesonitom, o kateri sem govoril. V njej ni nobenega drugega

**DELO:** Se vam ne zdi, da so mnoga sedanja vlaganja na podlagi dohodkovnih odnosov tudi neke vrste »gasenja«? V večini primerov gre samo za to, da dobiš surovine in polizdelke.  
Strniša: Nekatera so res tudi kratkoročna. Kot primer lahko služijo tudi pogodba s Ilirskobistriškim Lesonitom, o kateri sem govoril. V njej ni nobenega drugega

**DELO:** Se vam ne zdi, da so mnoga sedanja vlaganja na podlagi dohodkovnih odnosov tudi neke vrste »gasenja«? V večini primerov gre samo za to, da dobiš surovine in polizdelke.  
Strniša: Nekatera so res tudi kratkoročna. Kot primer lahko služijo tudi pogodba s Ilirskobistriškim Lesonitom, o kateri sem govoril. V njej ni nobenega drugega

**DELO:** Se vam ne zdi, da so mnoga sedanja vlaganja na podlagi dohodkovnih odnosov tudi neke vrste »gasenja«? V večini primerov gre samo za to, da dobiš surovine in polizdelke.  
Strniša: Nekatera so res tudi kratkoročna. Kot primer lahko služijo tudi pogodba s Ilirskobistriškim Lesonitom, o kateri sem govoril. V njej ni nobenega drugega

**DELO:** Se vam ne zdi, da so mnoga sedanja vlaganja na podlagi dohodkovnih odnosov tudi neke vrste »gasenja«? V večini primerov gre samo za to, da dobiš surovine in polizdelke.  
Strniša: Nekatera so res tudi kratkoročna. Kot primer lahko služijo tudi pogodba s Ilirskobistriškim Lesonitom, o kateri sem govoril. V njej ni nobenega drugega

**DELO:** Se vam ne zdi, da so mnoga sedanja vlaganja na podlagi dohodkovnih odnosov tudi neke vrste »gasenja«? V večini primerov gre samo za to, da dobiš surovine in polizdelke.  
Strniša: Nekatera so res tudi kratkoročna. Kot primer lahko služijo tudi pogodba s Ilirskobistriškim Lesonitom, o kateri sem govoril. V njej ni nobenega drugega

**DELO:** Se vam ne zdi, da so mnoga sedanja vlaganja na podlagi dohodkovnih odnosov tudi neke vrste »gasenja«? V večini primerov gre samo za to, da dobiš surovine in polizdelke.  
Strniša: Nekatera so res tudi kratkoročna. Kot primer lahko služijo tudi pogodba s Ilirskobistriškim Lesonitom, o kateri sem govoril. V njej ni nobenega drugega

**DELO:** Se vam ne zdi, da so mnoga sedanja vlaganja na podlagi dohodkovnih odnosov tudi neke vrste »gasenja«? V večini primerov gre samo za to, da dobiš surovine in polizdelke.  
Strniša: Nekatera so res tudi kratkoročna. Kot primer lahko služijo tudi pogodba s Ilirskobistriškim Lesonitom, o kateri sem govoril. V njej ni nobenega drugega

**DELO:** Se vam ne zdi, da so mnoga sedanja vlaganja na podlagi dohodkovnih odnosov tudi neke vrste »gasenja«? V večini primerov gre samo za to, da dobiš surovine in polizdelke.  
Strniša: Nekatera so res tudi kratkoročna. Kot primer lahko služijo tudi pogodba s Ilirskobistriškim Lesonitom, o kateri sem govoril. V njej ni nobenega drugega

**DELO:** Se vam ne zdi, da so mnoga sedanja vlaganja na podlagi dohodkovnih odnosov tudi neke vrste »gasenja«? V večini primerov gre samo za to, da dobiš surovine in polizdelke.  
Strniša: Nekatera so res tudi kratkoročna. Kot primer lahko služijo tudi pogodba s Ilirskobistriškim Lesonitom, o kateri sem govoril. V njej ni nobenega drugega

**DELO:** Se vam ne zdi, da so mnoga sedanja vlaganja na podlagi dohodkovnih odnosov tudi neke vrste »gasenja«? V večini primerov gre samo za to, da dobiš surovine in polizdelke.  
Strniša: Nekatera so res tudi kratkoročna. Kot primer lahko služijo tudi pogodba s Ilirskobistriškim Lesonitom, o kateri sem govoril. V njej ni nobenega drugega

**DELO:** Se vam ne zdi, da so mnoga sedanja vlaganja na podlagi dohodkovnih odnosov tudi neke vrste »gasenja«? V večini primerov gre samo za to, da dobiš surovine in polizdelke.  
Strniša: Nekatera so res tudi kratkoročna. Kot primer lahko služijo tudi pogodba s Ilirskobistriškim Lesonitom, o kateri sem govoril. V njej ni nobenega drugega

**DELO:** Se vam ne zdi, da so mnoga sedanja vlaganja na podlagi dohodkovnih odnosov tudi neke vrste »gasenja«? V večini primerov gre samo za to, da dobiš surovine in polizdelke.  
Strniša: Nekatera so res tudi kratkoročna. Kot primer lahko služijo tudi pogodba s Ilirskobistriškim Lesonitom, o kateri sem govoril. V njej ni nobenega drugega

**DELO:** Se vam ne zdi, da so mnoga sedanja vlaganja na podlagi dohodkovnih odnosov tudi neke vrste »gasenja«? V večini primerov gre samo za to, da dobiš surovine in polizdelke.  
Strniša: Nekatera so res tudi kratkoročna. Kot primer lahko služijo tudi pogodba s Ilirskobistriškim Lesonitom, o kateri sem govoril. V njej ni nobenega drugega

**DELO:** Se vam ne zdi, da so mnoga sedanja vlaganja na podlagi dohodkovnih odnosov tudi neke vrste »gasenja«? V večini primerov gre samo za to, da dobiš surovine in polizdelke.  
Strniša: Nekatera so res tudi kratkoročna. Kot primer lahko služijo tudi pogodba s Ilirskobistriškim Lesonitom, o kateri sem govoril. V njej ni nobenega drugega

**DELO:** Se vam ne zdi, da so mnoga sedanja vlaganja na podlagi dohodkovnih odnosov tudi neke vrste »gasenja«? V večini primerov gre samo za to, da dobiš surovine in polizdelke.  
Strniša: Nekatera so res tudi kratkoročna. Kot primer lahko služijo tudi pogodba s Ilirskobistriškim Lesonitom, o kateri sem govoril. V njej ni nobenega drugega

**DELO:** Se vam ne zdi, da so mnoga sedanja vlaganja na podlagi dohodkovnih odnosov tudi neke vrste »gasenja«? V večini primerov gre samo za to, da dobiš surovine in polizdelke.  
Strniša: Nekatera so res tudi kratkoročna. Kot primer lahko služijo tudi pogodba s Ilirskobistriškim Lesonitom, o kateri sem govoril. V njej ni nobenega drugega

**DELO:** Toda o tem v Jugoslaviji govorimo že vrsto let, vendar pa ni znano, da bi v avtomobilski industriji prišlo do takšnih skupnih projektov.

**STRNIŠA:** To kaže predvsem na nerazvite odnose. Poleg tega so doslej pravzaprav vsi dobro živeli, zlasti še tisti, ki so ceneje kupovali na tujem tržišču, pa dražje prodajali v Jugoslaviji. Sistem je v preteklosti spodbujal takšne oblike kooperacije, ki so sionele na 60 ali 70 odstotkih uvoza sestavnih delov. Z uvozom sestavnih delov uvažata tudi tujo produktivnost, ki je praviloma večja od domače. Naši tovarnjaki so v glavnem izdelek domačih rok, vendar pa jih ne moremo podražiti. Po eni strani torej tistim, ki uvažajo, omogočamo boljše življenje, po drugi pa nimamo spodbud za tiste, ki razvijajo lastno znanje in proizvodnjo, čeprav bi jih glede na širši družbeni interes morali imeti. Lastno znanje in lasten razvoj bi morala nekaj veljati, morali bi ju spodbujati in zaščititi, čeprav seveda ne za vsako ceno.

**DELO:** Govorite o sodelovanju v avtomobilski industriji. Kaj je doslej TAM predlagal? Kakšen je bil odziv pri ostalih proizvajalcih tovarnjakov?

**STRNIŠA:** Razmeroma dobro sodelujemo s FAP oziroma njegovo sarajevsko organizacijo Famos. Za to srednjeročno obdobje smo se dogovorili, da bomo za ves naš bodoči proizvodni program razvili težke menjalnike; nekatere njihove tipe menjalnikov že zdaj vgrajujemo v avtobuse. Mi pa bi razvili in delali menjalnike za lažja vozila, ki smo jih poleg tega ponudili tudi Crveni zastavi. V Kragujevcu o naši ponudbi še razpravljajo. S Famosom se dogovarjamo tudi o sodelovanju pri proizvodnji nekaterih delov motorja; ne glede na to, da gre za dva povsem različna motorja, zračno in vodno hlajeni, je mogoče nekatere dele uporabiti pri obeh. Dogovarjamo se tudi s Cimosom; namreč o skupni izbiri nekaterih zmogljivosti za proizvodnjo delov karoserij.

Ne gre torej za neke veličastne integracije; večini naredimo iz integracij pravi spektakel, za tem pa se v bistvu ne skriva nobena vsebina. Trdno sodelovanje je dolgoročneje in zahteva veliko več potrpežljivosti.

**DELO:** Razvili ste novo kabino, ki ste jo ponudili tudi ostalim proizvajalcem gospodarskih vozil. Kakšen je bil odziv?

**STRNIŠA:** Zaenkrat odziva ni, ker ima vsak partner svojo poslovno politiko – se zlasti seveda tisti, ki je kupil licenco.

**DELO:** Se pravi, da je vse odvisno od tega, kakšne licenčne pogodbe sklepas. Vi ste bili med prvimi, ki so se odločili za licenčni odnos, namreč z Deutzom. Se vam je izplačalo, da ste šli tako zgodaj v to?

**STRNIŠA:** Mislim, da je dobra licenca zelo koristna. Težko si je predstavljati lasten razvoj brez tujih licenc. Ko gre za razvoj motorjev, sklopov in podobnih izdelkov, so namreč naloge tako obsežne, da vsega kratkotalno ne zmoreš sam. Pomagati si z licenco, ki pa tvoje razvoja seveda ne sme zavirati.

**DELO:** Toda kljub temu poznamo veliko primerov, da so licence spodrezale korenine lastnemu razvoju. Kako je s tem v TAM?

**STRNIŠA:** Kar se tiče naših izdelkov, nimamo nikakršnih licenčnih omejitev; niti z eno nismo onemogočeni v lastnem razvoju. Kar pa se tiče dieselskega motorja, ki ga izdelujemo po licenci KHD, nam pogodba omogoča prodajo na vsa svetovna tržišča, seveda v dogovoru s partnerjem. Vendar ni nobenega smisla, da bi na primer sami izvažali v ZDA, če ima naš partner tam svojo tovarno, torej tudi svojo prodajno mrežo, ki pa dela tudi za nas.

**DELO:** Kako ste zadovoljni z Deutzom kot poslovnim partnerjem? Ste lani ob podaljšanju pogodbe morebiti razmišljali, da bi se odločili za sodelovanje s kom drugim?

**STRNIŠA:** Deutovski motorji so po naši oceni med najboljšimi na svetu, o čemer priča med drugim tudi zdajšnji prodor te firme na sovjetsko, kitajsko in ameriško tržišče. Drugo, zaradi česar smo se odločili za Deutza, je dejstvo, da smo v razvoj in proizvodnjo po tej licenci vložili že veliko denarja. Pridobili smo znanje, imamo laboratorije, strokovnjake, in ne vidimo nobenega pametnega razloga, da bi se preumrili v kaj drugega.

**DELO:** V TAM govorite tudi o tako imenovanih novi generaciji vozil. Za kaj pravzaprav gre?

**STRNIŠA:** Gre za vozila, ki se bodo že po videzu povsem razlikovala od sedanjih, poleg tega pa bodo zgrajena po principu modulov. To pomeni, da bodo sestavljena iz kar najboljši unificiranih sestavnih delov; en sestavni del bi mogoče vgrajevati v različne tipe tovarnjakov in avtobusov. Mislim, da bomo tako smotnejše proizvajali in gospodarili, nova vozila pa bodo tudi kakovostnejša, udobnejša. Po drugi strani bodo s tem na stečaj odprta vrata za vsakogar, ki bi želel sodelovati pri programu.

Novo generacijo vozil smo razvijali vrsto let, v razvoj pa smo vložili ogromno delov in sredstev – okoli 50 milijonov dinarjev. Zdajšnji program naj bi zamenjala v prihodnjem srednjeročnem obdobju, prva pa bodo prišla v prodajo že letos.

**DELO:** TAM prav gotovo ne ustreza nikakršno zapiranje tržišč. Kako v tem trenutku doživljate enoten jugoslovanski gospodarski prostor? Kako se vaša sestavljena organizacija vključuje v programske usmeritve republike in federacije?

**STRNIŠA:** Mi pravimo, da smo jugoslovansko podjetje, saj imamo razvite kooperativne in poslovne odnose z delovnimi organizacijami po vsej državi; imamo celo več kooperantov v drugih republikah kot v Sloveniji. V naši »hiši« prav gotovo ni poskusov zapiranja, saj se zavedamo, da bi zapiranje v regionalne ali republiške meje zavrla naš razvoj. Seveda pa to se ne po-

Sedem dopolnil k ustavi

# Kontinuiran razvoj kolektivnega vodenja

Največ pozornosti zbuja peti amandma, ki govori o mandatu predsednika ZIS

Naključje je, da bo pobuda tovariša Tita o kolektivnem delu, odločanju in odgovornosti izpeljana prav deset let po tem, ko je bilo, na njegov predlog, ustanovljeno predsedstvo SFRJ. Tej zaozkroženi obletnici pač ne moremo pridati simboličnega pomena. Spomnimo se le osrednjih mejnikov pri razvoju jugoslovanske ustave ureditve: skoraj vsako prvič napisano ustavno načelo je bilo pozneje dopolnjeno. Tako kot se je samoupravljanje iz tovarn razširilo v občine, se je nenehno demokratiziralo in decentraliziralo vse družbeno življenje, torej tudi vodenje.

**Z**e sedanja ustava ureditev spodbuja kolektivno delo. Ne da bi posebej poudarjala besedo kolektivno, ga razvija že v temeljnih načelih. Tudi določbe o odločanju v delavskih svetih, delovanju delegacij (kjer v določeni odločilni besedi), o delu skupščin družbenopolitičnih in samoupravnih interesnih skupnosti, pa tiste, ki načelno govorijo o štiriletni mandatni dobi voljenih in imenovanih funkcionarjev, po svoje dokazujejo kontinuiran razvoj kolektivnega vodenja. Prav zaradi tega bodo ustavni amandmaji, ki so jih v obliki delovnih osnutkov že sestavile vse ustavne komisije v federaciji, republikah in pokrajinah, le še dodaten kamenček v mozaiku demokracije v naši državi. S tem ko bodo ustava dopolnila spremenila tiste ustavne določbe, ki sedaj zaradi prepoznane urejanja ovirajo dosledno uveljavitev pobude tovariša Tita, naj bi kolektivno delo in vodenje dejansko postalo sestavni del življenja in dela v sleherni občini, v republikah, pokrajinah in federaciji. Razvilo naj bi se v trden sistem ali, če tako rečemo, stil dela.

To naj bi pomenilo izpolnitev druge temeljne naloge pri graditvi demokratičnega sistema socialističnega samoupravljanja, ki jo je Edvard Kardelj zapisal v Smereh razvoja političnega sistema socialističnega samoupravljanja. Gre za razširjanje in utrjevanje demokratičnih odnosov in demokracije v celoti. V praksi pa naj bi predvsem odpravilo nekatere slabosti. O njih je lani januarja govoril Franc Štinec na seji predsedstva CK ZKS. Dejal je, kako odmevi na Titova opozorila kažejo, da še očitno nismo dovolj razvili vseh elementov načela demokratičnega kolektivnega vodenja v kolektivih in vodstvih, kar samo dokazuje, da nismo povsod dovolj uveljavili socialističnih samoupravnih odnosov in znotraj teh še posebej množične družbene kontrole, odgovorne socialistične javnosti, družbene kritike itd. In nadaljeval:

»Še vedno je nemalo pojavov zaprtosti oziroma foramskega načina dela in hierar-

hičnih odnosov. Marsikje ugotavljajo povaje nenačelnega vrednotenja ljudi po funkcijah, namesto po sposobnostih, delu in dejanskem prispevku človeka k družbenemu razvoju, po njegovi demokratični uveljavitvi v mehanizmu socialističnega samoupravljanja. Ne dogaja se tako redko, da se posamezniki – ob pomanjkanju argumentov in moči prepričevanja ali zato, da bi uveljavili lokalistične interese na škodo skupnih – sklicujejo na avtoriteto višjih forumov, posameznih funkcionarjev in podobno.«

### Zdravilo proti žilavemu birokratizmu

Kako naj bi nadalje demokratizirali družbenopolitične odnose in proces političnega odločanja, je Josip Broz Tito podrobno razložil na 8. kongresu jugoslovanskih sindikatov.

Ko je opozoril na žilavost birokratizma in potrebo po večji demokratizaciji odnosov v naši državi, je tudi dejal: »... Delegatski sistem in nadaljnji razvoj socialističnega samoupravnega demokracije terjata, da v vseh samoupravnih in državnih organih, delegatskih skupščinah, forumih in organih družbenopolitičnih organizacij popolnoma uveljavimo in spodbujamo kolektivno delo.«

Dodajmo le še, da je lani aprila tovariš Tito ponovno poudaril, da ima praksa kolektivnega dela in odgovornosti mnogo prednosti. »Pripomogla bo k temu, da se bo nadalje krepila odgovornost posameznikov in vodilnih organov nasploh. Omogočila bo, da bo čimveč sposobnih ljudi prišlo na plan, da jih bomo naglje odkrili in da bomo odstranili vsaj nesposobne, karieriste in podobne...« je rekel.

Te besede, kmalu poimenovane Titova pobuda, so sprožile plaz razmišljanj, ki so zdaj zlitja v osnutkih amandmajev ustave SFRJ, republiških in pokrajinskih ustav.

Preden povzamemo vsebino predlaganih sprememb jugoslovanske in slovenske ustave, moramo najprej kratko opisati nastajanje ustavnih dopolnil.

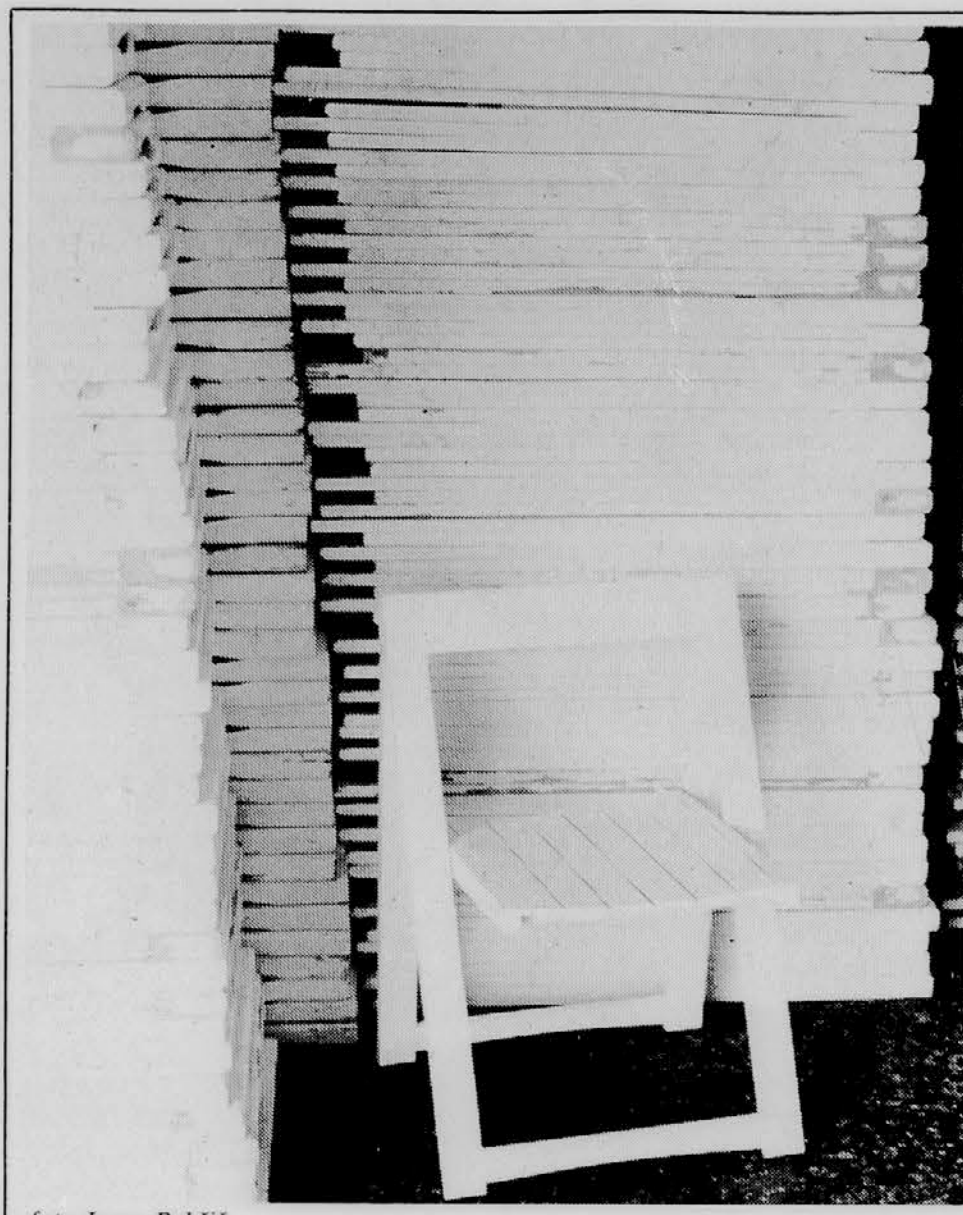


foto Janez Pukšič

Sprva, ko je zvezni zbor sklenil, naj se začne postopek za spremembo ustave SFRJ, je namreč kazalo, da bo komisija za ustavno vprašanja jugoslovanske skupščine lahko hitro pripravila besedilo novih ustavnih določb. Nihče ni pričakoval večjih zapletov, saj je že predsedstvo SFRJ, ki je predlagalo spremembo jugoslovanske ustave, menilo, naj amandmaji dopolnijo le tiste ustavne člene, ki ovirajo doslednejše uresničevanje načela o kolektivnem delu, odločanju in odgovornosti ter tiste, ki določajo trajanje mandata predsednika in predsedujočega.

Vendar pa se že na prvih med šestimi dosedanjimi sestanki omenjene komisije pokazalo, kako se bodo morali člani komisije najprej sporazumeti o nekaterih izhodišnih vprašanjih. Zavedali so se, da ne gre le za skrajševanje mandata funkcionarjev različnih organov in organizacij ter prepoved ponovnih izvolitev. To je opozoril tudi tovariš Tito pred tretjo sejo CK ZKJ, ko je njegovemu predsedstvu sporočil, kako je potrebno pozorno voditi uresničevanje njegove ideje, da se ne gre, kakor je omenjal, linearno, ampak je treba vse sklepe dobro pripraviti, da bi se izognili nepotrebnim težavam.

Sklepi predsedstva CK ZKJ o uresničevanju pobude tovariša Tita izhajajo iz celovite vsebine našega političnega sistema. Za zvezno ustavno komisijo je bil to napotek, da morajo novi ustavni člani predvsem prispevati k doslednejšemu uveljavljanju sprejetih ustavnih načel. Od tistih, ki govorijo o samoupravnem odločanju in o demokratizaciji kadrovske politike, do zahtev o nadzorstvu nad delom nosilcev javnih funkcij in organov političnega sistema.

Kljub temu naloga predstavnikov republiških in pokrajinskih ustavnih komisij in družbenopolitičnih organizacij v federaciji – članov zvezne ustavne komisije ni bila lahka. Ugotovili so namreč, da lahko čisto majhna sprememba v posameznem ustavnem členu povsem spremeni odnose, kar pa seveda lahko ogrozi tudi ustavno funkcijo in položaj posameznega organa. To pa se zdaleč ne bi smel biti namen sedanjega spreminjanja ustave.

Kot primer naj pri tem navedemo dilemo, ali naj kar ustava SFRJ določi, kako bi pobudo tovariša Tita uveljavili v vsej Jugoslaviji, ali pa naj bi to prepustili republiškim in pokrajinskim ustavam ter tudi statutom občinskih skupščin, ki seveda morajo upoštevati enotne temelje političnega sistema. Ko so jo osvetlili z vseh vidikov in razmislili o posledicah, so ugotovili, da bi določilo ustave SFRJ, naj pobudo uveljavijo vse družbenopolitične skupnosti, dejansko poseglo v sedanjo ustavno ureditev. Zaradi tega so člani ustavne komisije predlagali, da se uresničevanje pobude omeji le na federacijo, republike in pokrajini ter občine pa naj jo uresničijo same. Ne da bi krnilo enotnost sistema, bodo lahko sestavile taka ustavna dopolnila, ki ustrezajo njihovim posebnostim.

Vse republiške in pokrajinske ustave so, tako kot slovenska, sproti obravnavale mnenja in predloge komisije za ustavno vprašanja jugoslovanske skupščine. Hkrati so pripravljale tudi delovna besedila amandmajev republiških in pokrajinskih ustav. V Sloveniji jih bodo delegati vseh treh zborov republiške skupščine obravnavali sredi oktobra, medtem ko bo v skupščini SFRJ zvezni zbor predvidoma določil osnutek amandmajev na septembrskem zasedanju.

### Sedem dopolnil ustave SFRJ

Pobuda tovariša Tita o kolektivnem delu, odločanju in odgovornosti je zdaj strnjena v sedem dopolnil ustave SFRJ, komisija za pripravo sprememb ustave SR Slovenije pa jih je pripravila pet.

Če s pomočjo obrazložitve amandmajev poskušamo najprej povzeti vsebino amandmajev k zvezni ustavi, prvo dopolnilo razlaga smisel sprememb. Omenja smoter in pomen kolektivnega dela in odgovornosti ter zahteva nadaljnjo demokratizacijo političnega sistema socialističnega samoupravljanja. Poudarja, da vsi organi oblasti in samoupravljanja ter drugi nosilci samoupravnih, javnih in drugih družbenih

funkcij v okviru svojih pravic, dolžnosti in odgovornosti prispevajo k uresničevanju interesov delavskega razreda in vseh delovnih ljudi v družbenoekonomskih in političnih odnosih socialističnega samoupravljanja, posebej v delegatskem sistemu. Organizacija, sestava in način dela kolektivnih organov oblasti in samoupravljanja mora zagotavljati kolektivno delo pa tudi enakopravnost članov ter organov.

Zanimiv je tretji odstavek tega dopolnila, ki bo vključen v ustavno poglavje o temeljnih družbenopolitičnega sistema.

Pravi namreč, da bo vsak član kolektivnega organa osebno odgovoren za svoje delo in v skladu s svojimi pravicami in dolžnostmi tudi za delo in odločitve tega organa. Ne nazadnje pa člani kolektivnih organov pri delu drugih organov ne bodo mogli posredovati le lastnih mnenj. Posebej je namreč zapisano, kako bo tak človek moral, kadar bo pooblaščen za sodelovanje v drugih telesih, ravnati po smernicah in stališčih »svoje« organa.

Poanta prvega dopolnila je vsekakor predvsem družbenopolitična, saj v kratkih odstavkih govori o namenu pobude, torej o doslednejšem uresničevanju načel o kadrovske politiki in odgovornosti. Ker pa posebej določa, da kolektivni organi delajo na način, ki omogoča uresničevanje družbenega nadzorstva nad njihovim delom, so še stopnjevanje zahtev, da problemov v naši državi ne smemo reševati forumsko in da se organi ne smejo zapirati in ne osamosvojiti.

Dopolnilo pa tudi poudarja, da ne bomo uresničili namena Titove pobude, če ne bomo namesto enega odločalo pet ljudi, saj to ne more okrepiti samoupravnega položaja delavca niti izpopolniti delegatskega sistema.

### Volitve in imenovanja vsaka štiri leta

Druga ustavna sprememba posega v člen ustave o skupščinskem sistemu, točneje o mandatu voljenih in imenovanih funkcionarjev, članov predsedstev družbenopolitičnih skupnosti in drugih. Kot zgornja meja trajanja mandata je predvideno štiriletno obdobje, posamezniki bodo lahko izvoljeni ali imenovani na isto funkcijo največ dvakrat, medtem ko bo mandat predsednikov praviloma krajši. Podrobneje bodo čas trajanja mandata in možnost ponovne izvolitve določile še republiške in pokrajinske ustave ter občinski statuti.

Za federacijo seveda določa mandat zvezna ustava. Zaradi tega je tretje dopolnilo namenjeno opisovanju trajanja mandata predsednika, podpredsednikov in predsednikov zborov skupščine SFRJ. V mandatni dobi delegatske skupščine bodo lahko izvoljeni enkrat, in sicer za leto dni.

Četrto dopolnilo samo predpisuje, da bo statut Zveze komunistov Jugoslavije določil predsednika organa ZKJ, ki je po položaju član predsedstva SFRJ. Tudi šesto in sedmo dopolnilo nista zapletena. Po šestem ni mogoče tretjič izvoliti predstojnikov zveznih upravnih organov, po sedmem pa bo predsednik ustavnega sodišča Jugoslavije izvoljen vsako leto, in sicer med sodniki tega sodišča, ki bodo voljeni za osem let.

Namena smo pri dosedanjem opisovanju dopolnil izpustili petega. O njem so člani ustavne komisije doslej največ razpravljali. Gre pa za volitve predsednika in mandate članov zveznega izvršnega sveta. Na ustavni komisiji se je pojavila paleta predlogov, kaj bi zapisali v ta amandma.

Od tega, da bi tudi predsednika ZIS volili za leto dni do predloga, naj bi mandat tudi v bodoče trajal štiri leta. Nadalje, da bi predsednika in člani ZIS predlagalo predsedstvo SFRJ oziroma da bi bolj poudarili vlogo zvezne konference SZDL med kandidacijskim postopkom. Mnogo so govorili o tem, če naj ostane predsednika ZIS mandat in s tem seveda tudi ključni človek, ki ob odstopu ali razrešitvi sproži tudi odstop vsega izvršnega sveta. Vse predloge so seveda dopolnjevale teoretične razlage.

### Več predlogov o sestavi ZIS

Kakšni sta obe inačici amandmaja o zveznem izvršnem svetu?

Po prvi, za katero se zavzemajo tudi slovenska, makedonska, srbska in deloma hrvaška ustavna komisija, naj bi ustave določile o ZIS ostale v glavnem takšne kot so. Mandat predsednika pa bi trajal štiri leta brez možnosti ponovne izvolitve, člani bi bili lahko izvoljeni največ dvakrat, v kandidacijski postopek pa bi ustava vključila tudi socialistično zvezo.

Glavne razloge za tako rešitev bi lahko strnili, če povzamemo obrazložitve predloga, v nekaj točkah. Kot prvo, da ni potrebno spreminjati sedanjega ustavnega položaja, pomena in funkcije ZIS. Prav tako pa ne njegovih razmerij do skupščine SFRJ in predsedstva SFRJ. Ker je tovariš Tito na osmem sindikalnem kongresu posebej omenil, kako bi bili lahko pri uresničevanju enoletnega mandata izjema nekateri izvršni in strokovni organi, čeprav bi bilo potrebno tudi v njih izpeljati kolektivno delo, obrazložitve pravi, da ZIS ni mogoče enako obravnavati kot druge organe v federaciji. Predvsem tisti člani ZIS, ki tudi vodijo zvezne upravne organe, imajo posebne naloge in odgovornosti. Prav specifične so tudi dolžnosti predsednika tega izvršnega organa. Zato naj bi imel še naprej možnost, da sam predlaga, kdo naj bodo njegovi sodelavci, se pravi člani ZIS.

Težnja, da bi tako kot predsednika tudi člani predlagalo predsedstvo, je na prvi pogled zelo sprejemljiva. Toda skriva tudi nevarnost, da bi se na ta način oslabila odgovornost ZIS skupščini in nasprotno okrepila odgovornost predsedstvu SFRJ. Morda bi to vplivalo tudi na pojavljanje republiškega in pokrajinskega ambasadorstva v izvršnem svetu, ko bi se posamezni člani zavzemali za interese svojih republik in pokrajin, čeprav po ustavi tega ne smejo početi.

Seveda mora pri tem ZIS odgovarjati za izvajanje skupščinske politike in sprejetih dokumentov, ki jih pripravlja. Sprejem mnogih traja tudi več let in zaradi tega bi se ob krajšem mandatu predsednika ZIS odprlo še vprašanje kontinuitete dela vsega izvršnega sveta. Vsekaror pa ta varianta tudi upošteva položaj predsednika v mednarodnih stikih.

Temeljna zahteva druge variante je, naj bi mandat predsednika ZIS trajal dve leti z ali brez možnosti ponovne izvolitve (kar je zapisano v inačici). Člani bi bili izvoljeni za štiri leta. Vse in ne le predsednika bi predlagalo predsedstvo SFRJ, medtem ko bi bil predsednik lahko izbran le med izvoljenimi člani zveznega izvršnega sveta. Odstavka predsednika ne bi povzročila odstopa vsega izvršnega sveta, mimo tega pa predsednik ZIS ne bi smel zahtevati razrešitve članov ZIS, najpogostejšemu članu izvršnega sveta.

Po razlagi te inačice bi bilo na ta način poudarjeno kolektivno delo, odgovornost in odločanje vsega izvršnega sveta. Če bi namreč odpravili tako imenovano mandatstvo, ki predsedniku dovoljuje predlaganje izvolitve in razrešitve članov, bi to okrepilo odgovornost vseh članov izvršnega sveta in ne bi več ohranjalo posebne in izjemne položaja predsednika. Z odpravo mandatstva pa tudi ne bi bilo več potrebno, da bi trajal mandat predsednika in članov ZIS enako dolgo dobo. Delna ustavna sprememba pristojnosti predsedstva SFRJ pa tudi ne bi ogrozila ustavne vloge zveznega izvršnega sveta, saj bi ustava pri tem posebej določila naloge socialistične zveze v prehodnem postopku predlaganja kandidatov za volitve predsednika in članov ZIS.

Slovenskih pet amandmajev se razlikuje od sedmih zveznih predvsem v tem, da ne določajo mandata predsednika republiške skupščine, ker bo to uredil poslovnik. Poseben amandma potem pravi, da bo predsednik predsedstva SRS vsako leto volila slovenska skupščina izmed članov predsedstva, za izvolitve predsednika in članov ZIS pa vsebuje podobne rešitve kot so zapisane v prvi varianti omenjenega zveznega amandmaja.

Alenka Leskovic

## Pogovor z Miroslavom Krležo (10)

# Človek bo postal enak bogovom

– Kaj je KPJ pomenila za naše narode?

KRLEŽA: Komunistična partija Jugoslavije se je rodila v požarih vojnega in poveljnega kaosa 1914–18 in od tistih davnih, epskih dni ruske boljševiške revolucije pa vse do druge svetovne vojne nam je bila Komunistična partija Jugoslavije pravzaprav edini zanesljiv politični magnet na teh nevarnih plovbah, polnih strahu in brodomolov.

– Kaj pomeni leto 1937, ko je Josip Broz prevzel vodstvo, za življenje in uspeh komunističnega gibanja v Jugoslaviji?

KRLEŽA: S Titovim prihodom na čelo

KPJ in z vrnitvijo centralnega komiteja iz emigracije v državo se začela najpomembnejše obdobje v zgodovini revolucionarnega delavskega gibanja v Jugoslaviji. Iz šibke, maloštevilne partije, razklane od notranjih, frakcijskih bojev, ločene ne le od širokih ljudskih množic, ampak tudi od večine delavskega razreda, je Tito z zvestim in v ilegalnem delu prekaljenim kadrom ustvaril močno, enotno in monolitno organizacijo, z najrazličnejšimi oblikami povezano z ljudskimi množicami, značilno, da jih poveljeval odločilni boj in zanesljivo vodi v zmago nad reakcijo in fašizmom, da jih z ljudsko revolucijo popelje v graditev socialistične družbene ureditve.

– Kako je KPJ ravnala 1941. leta, da je naše narode napotila na edino možno pot?

KRLEŽA: Če ne bi bilo Komunistične partije Jugoslavije, bi leta 1941 pod navalo fašizma neizogibno propadli, nad ruševinami te katastrofe pa bi danes zmagovalno krakale vse mračne prikazni, ki so svojo politiko tudi privedle do tega zloma: vsi politični elementi rojalističnega centralizma, vsi srednjeveški verski fanatizmi muslimanske, grške in latinske zaostalosti, vsi superprofiti tujega in domačega kapitala, na grbi zaostalih agrarnih množic, ki so bile s svojo patriarhalno naivnostjo zmeraj idealen medij za taka bedna polkolonialna stanja.

Ob aprilskem zlomu 1941 je južnoslovansko komunistično gibanje ostalo v državi kot edina organizirana sila, ki je vedela, kaj hoče, in imela pogum, da to hotenje tudi politično udejani. Sredi popolnoma demoralizirane države, ki jo je razčetrilo zločinsko sovraštvo, pod žrelom tisočev sovražnih topov ustvariti iz peščice golorokih ljudi armado, ki bo v starih letih vezala nase več kot trideset nemških, italijanskih in kvizilinskih divizij, ni bilo vsakdanja niti preprosta stvar.

### Brez Komunistične partije Jugoslavije bi utonili

– Kakšen je, v celoti vzeto, prispevek KPJ k našemu nacionalnemu življenju, svobodi, sreči, miru?

KRLEŽA: Od zloma madžarske in münchenske Komune leta 1919, od divjih anaroidnih in blankističnih uporov naših zelenokadrovskih množic (1917–21) do zmagovitih volitev v Konstituanto 1920. leta,

ko je partija s petdesetimi mandati prišla v parlament, od vidovdanskega atentata in ustave do kraljevske šestojanuarske diktature, od španske državljanske vojne 1936 do zloma rojalistične Jugoslavije 1941 je Komunistična partija Jugoslavije igrala v naši politiki vlogo, ki je spriču trdnosti njenih načel in idealne spočitvalnosti njenih članov vse bolj in bolj prevladovala.

Gibanje komunistične partije je bilo dramatično gibanje neukrotljive sile, ki je zmeraj vedela, kaj hoče, in ki je nakljub vsemu zmeraj tudi znala izbrati način in sredstvo, da se pretolče do svojega cilja. Bojujoč se proti najmračnejšim elementom grškega in latinskega srednjega veka, v boju z domačim, avtohtonim bizantinskim in lateranskim štirinajstim stoletjem, kombiniranim z nasilnostjo mladih in primitivnih buržoazij, ki v polkolonialnih imperialističnih konjunkturah niso prav nič izbirale sredstev, da bi si nagrabile profite, v neenakopravnem boju brez kakršnih koli legalnih sredstev, brez parlamenta, brez tiska, tarča številnih posebnih zakonov – je Komunistična partija ostala edini porok naše napredne ljudske moralno-intelektualne eksistence. Če ne bi bilo Komunistične partije Jugoslavije, bi utonili.

– Ali smo se glede na novo svetovno ureditev otresli evropocentrizma, vsaj pri intelektualcih? Pa tudi, ali se uresničuje kultura ali morda civilizacijska integracija Evrope, ki se ne bi odvracala od svetla?

KRLEŽA: Spet znova mi je postalo nesporodno jasno, da se v evropskih solah učimo zemljepis shematično, neumno in omejeno. Evropo postavljamo za nedvou-



Karikatura Zuka Džumhur

### Beletristične sanjarje in socialdemokratske fraze o »Človečanstvu«

– Prav za konec smo pustili vprašanje o človeštvu in njegovi prihodnosti... Kaj današnje človeštvo prepušča jutrišnjemu?

KRLEŽA: »Človečanstvo« kot romantična fraza je prevladovalo v umetniških horoskopih že od lirike posthegeljancev; kot naivno geslo se je bleščalo na nebu poezije vso drugo polovico XIX. stoletja in čisto naravno je, da fraza o »Človečanstvu« ni zamrla kljub nasilju in terorju niti med prvo svetovno vojno. Lirična sanjarjenja o vzvišenem poslanstvu »Človeka« v prostoru in času so bila na dnevnem redu evropske beletristike že od Dickensa in George Sandove do Dostojevskega in Gorkega, načelne miselnosti in moralne negacije nečloveške in človeka nevredne stvarnosti pa so prevladovala v političnih programih socialne demokracije, organizirane leta dolgo v Drugi internacionali, tako da so jih množice znale na pamet kakor fraze iz dolgočasnih katekizmov...

Brati zgodovino pomeni indiskretno kukati iz za zastorov v otroško sobo. Ali bo slaboumi domobranski otrok sploh kdaj prišel k pameti, in kako in v kakšnih okoliščinah, in ali bi to domnevo lahko imeli za verjetno? Kdaj se bo ta otrok nehal otročje lahkomišlečno »igrati življenja«, kakor da je še vse življenje pred njim in kakor da ni že čas, da napravimo zgodovinsko bilanco? Ali bo ta slaboumi bastard končal pod kopiti kakšne pobešne kavalčke, ali bo naposled znorel od svojih božjastnih sanjskih prividov, ki jih imenuje spoznanje ali vero v nadnaravne prikazni? Ali se bo

Utrinki s Poljske

# Za časom dolgih razprav čas dolgih vrst

## Ekonomske zadrege, pomanjkanje mesa in toga hierarhija

*Chopin, vlak, ki le enkrat na dan popelje nekaj vagonov (vsekakor premalo) z dunajskega Ostbahnhofa prek čehoslovaškega Brec-lava in Petrovic v poljske Zebrzydowice in naprej v Varšavo, ni hitel v ritmu poloneze. Nasprotno, tisto julijsko nedeljo je sopihel nekaj ur več, kot je pisalo v voznem redu. Poljska nas je sprejela kislega obličja: vreme je bilo bolj aprilsko kot julijsko, kisli pa so bili tudi obrazi ljudi, ki so prebirali za poljske razmere ostro pisanje urednika tednika »Politika« Rakowskega, člana CK, ki je krivdo za težke ekonomske razmere na Poljskem precej določeno naslovil na vlado novega premiera Edwarda Babiucha.*

**Z**e na Dunaju smo od »priložnostnih« poznalcev poljskih razmer in iz časopisja slišali o podražitvah mesa, o pomanjkanju hrane, o poplavih, ki pestijo sedemdeset letno vojsko, o tisočih hektarjih pod vodo, o uničenih letini, o strajkih in poljskih tovarnah v Varšavi, Ursusu, Mielecu, Gdansk, Kodzur, Wloclawku, Tzecu...

Naši poljski prijatelji, ki so nas – navzlic težavam – lepo sprejeli in razmeroma dobro pogostili že v Osvięcimiu in Wieliczki, teh govoric niso zanikali, niso pa bili pripravljeni reči kaj več. Časopise, ki so Poljakom pojasnjevali ekonomske razloge za podražitev mesa in pomanjkanje živeža, je bilo težko dobiti, saj so naklade močno zmanjšane zaradi pomanjkanja papirja, v Varšavi pa časopisi sploh niso prišli do vseh kioskov zaradi – strajka podjetij za raznašanje časopisov.

Pozneje smo ob vsej poti, od Krakova prek Wrocława do Szczecina in Swinouj-cia, pa od Kolobregga ob Baltiku prek Poznana in Lodza do Varšave, na poljskih ravninah gledali isto sliko: neobdelana ali poplavljenja polja, po tri krave na nekaj kilometrov, skupine mladine in vojakov, ki so pomagale odpravljati posledice poplav.

«Čas dolgih razprav je minil,» je zapisal Rakowski v že omenjenem članku v tedniku »Politika«. Zdi se, da je napočil čas dolgih vrst. Predvsem pred mesiaci in trgovinami z živežem. Pa pred kioski s časopisi. Tistega julijskega dne, ko se je vlada odločila po desetih letih podražiti meso, je imela vsa Poljska tri tisoč mesnic za okoli 40 milijonov prebivalcev. Vrhu tega so meso občasno pripeljali le v »komercialne prodajalne« mesa, v katerih meso že nekaj mesecev prodajajo po dvakrat višjih cenah, ki so že blizu ekonomskih.

Teh pa je na Poljskem približno 900. Dolge vrste pred mesnicami so po teh statističnih podrobnostih še razumljivejše...

Poljsko časopisje je v teh dneh in mesecih pomanjkanja živeža, česar niso zamočali,

opozorilo prebivalstvo, da je škodljivo jesti preveč perutnine, saj so v nekaterih vojvodstvih zaradi pretiranga uživanja umetno vzgajane kuretine zabeležili več primerov menstruacije pri deklicah do deset let. Zato, je opozoril »Glos pomorza« v Koszalinu, kaže piščance jesti le enkrat na teden...

Poljaki so odločitev vlade (ki jo je le-ta previdno napovedala že aprila), da za 60 odstotkov zviša cene govedine, slanine, gosjume, račjume in puranjume mesu, sprejeli kot udarec na svoj standard. V Ursusu, tovarni poljedelskih strojev in Tzecu, so



foto Igor Mxlic

vzajemno pokončal? In sploh: kako bo končal svojo kariero? Ali bo prilezel do pokojnine, da bo potem revmatično in starčevsko slabomozno hrepenel z blazinjaka neke harmonične civilizacije po lepoti svoje davne, mrtve, junaske mladosti, ko je požigal hiše in ženketal s ponikljanimi sabljami? Ali se bodo njegovi pesniški navdih porajali edinole iz te ziga hrenenja po mrtvi preteklosti, ko je v ognju, v katerem je plamenela vsa Evropa, galopiral na podvigih vranjih? Pesniki prihodnosti človeštva, kje ste?

– Iz prejšnjega odgovora izhaja novo vprašanje: kako zrete na prihodnje stoletje? Kakšna je vaša prognoza?

**KRLEŽA:** Z desalinizacijo se bo morska voda spreminjala v pitno sladko vodo, podmetakem onesnaževanje celinskih voda ne šteje več. Zemlja bo rodovitna kakor v paradizu: vseprek bodo zorele banane in dinje, plug in brana pa bosta obležala v muzeju kot pričevanje o davnih trogloditskih časih, ko je človek še obdeloval zemljo, ko je ril po njej kakor merjasec s čekani in bil vezan na grudo (glebae adscriptus) kot kmet v fevdumu, kot rodoljub v meščanski eri, ko je svojo njivo oboževal kakor domovino in za to svojo bedno in zaostalo agrarno produkcijo ubijal in se pustil ubijati v trumah z leve in z desne.

Človek bo torej nehal obdelovati zemljo, hranil se bo s sintetičnimi beljakovinami in ogljikovimi hidrati, in tako kot se danes lahko zastoj napije vode, kjer in kolikor hoče, tako se bo tudi hranil. Imel bo kruh in obleko, stanovanje in toploto, svobodo gibanja in potovanja a discretio. Imel bo vse, kar mu bo srce poželelo, po indivi-

dualni izbiri in okusu, in ničesar mu ne bo treba kupovati, ker v trgovinah ne bo blaga, saj bo spričo zajamčene obilice raznih izdelkov odpadla vsaka konkurenca.

Biokemija bo poskrbela za rast novih organov, meteorologija in regulacija naravnega prirastka bosta človeku zagotovili vso svobodo v atmosferskih in ljubezenskih pustolovščinah in zapletljajih. Od nekdaj zagonetno vprašanje, kakšen bo značaj novorojenčka, bo že spočetka rešeno v ženskem trebuhu, nadljudej pa se bodo porajali po znanem faustovskem receptu. Od najzgodnejšega otroštva bodo ljudje vsvedeli, ker bo na človeško zavest sinhrono vplivala velikanska množina najrazličnejših ved in spretnosti, od najzgodnjih dni.

### Mladostni stoletniki v svetu brez kompjuterjev

Današnji način komunikacij tako imenovanega množičnega medija spada med popolnoma primitivne vzgojne metode v polpismenem začetku. Telesna zgradba, tako odločilna za človekovo usodo, bo vnaprej določena: ciklotimiki bodo postali flegmatiki, abulicni pa bodo postali volutaristi, pač po potrebi, po načelu ravnotežje medicinskih tipov, da se ne bi podrla ravnovesje med geniji in bebci. Termonuklearna energija bo prešla v predzgodovino, vse bodo zamenjali laserji z žarki iks in gama. In vitro bodo nastajale razne žive oblike od najprimitivnejših do najpopolnejših bitij. Primitivno oplojevanje molekul, za kakršno danes delajo reklamo kot za grandiozno izum, bo kronološko uvrščeno v popolnoma primitivne začetke, skoraj

tovarni avtomobilskih delov, je prenehalo z delom okoli 10 tisoč delavcev. Kljub temu, da je uradni vladni predstavnik te prekinitve dela označil le kot »ognjevite razprave«, je partijsko glasilo »Tribuna ludu« sredi julija nekajkrat pozval delavce, naj se umirijo in vrnejo na delo. Ne-podpisani avtor komentarija v partijskem listu je bil sicer mnenja, da krivda za nerazumevanje vladnih odlokov zadene v prvi vrsti predstojnike vovodstev, ki da so ljudje premalo informirali o ekonomskih razlogih podražitev. Premier Edward Babiuch je že aprila v sejmu previdno napovedal, da bo nujno »spremeniti strukturo cen«. Ni govoril o podražitvah. In kar za-veda meso, do podražitev ni prišlo: v varšavskih navadnih mesnicah so cene mesa uradno po starem, samo mesnice so prazne. V komercialnih prodajalnah so cene dvakrat višje, vrste pa dolge nekaj sto metrov. Vlada je ljudem razložila, da država namenja za dotiranje cen in druge socialne dajatve letno 500 milijard zlotov (kar je 40% državnega proračuna). Povedala je, da dotacije prazno državo blagajno, ki jo morajo nato spet polniti tako, da gospodarstvo še bolj obremenijo in postgajo akumulacijo po podražitvah cen industrijskih izdelkov.

Dosedanja formula za ohranitev nekakšnega standarda poljskega delavca je bila: na vsakih sto zlotov, ki jih je Poljak namenil za nakup živil, je vlada iz proračuna namenila prav toliko. Zato se v poljskih trgovinah čudijo, ko spoznajo, da je mleko cenejše od mineralne vode...

Kmet proda državi meso in mleko dvakrat dražje, kot ga lahko potem kupi v trgovini, (če ga seveda dobi). Razlike med najvišji in najnižji prejemki zaposlenih so enajst- in večkratne. Pa kljub vsemu prav vsi zaposleni dobijo posebne bone za sladkor, vsi imajo iste pravice v počitniških domovih, pri plačevanju stanarin... Cene industrijskim izdelkom rastejo prek vseh ekonomskih zakonitosti, saj je večina industrijskih izdelkov na ta ali oni način razglašena za »luksus«, cen živeža pa niso spreminjali že deset let. (poskusili so leta 1970, ko je zaradi napovedanih podražitev in strajkov padla vlada Vladislava Gomulke in štiri leta pozneje, ko je vlada Edwarda Giereka umaknila sklep o podražitvi mesa zaradi hudega nezadovoljstva ljudi).

V teh desetih letih so se prejemki prebivalstva povečali trikrat, cene živil so ostale zadržane, povečana kupna moč pa je poglabila neravnovesje med ponudbo in povpraševanjem, živilski trg je vse siromašnejši, kopičijo pa se zaloge (dragega) industrijskega blaga. Vrhu tega so državni načrtovalci (brez svete hierarhije na Poljskem ne gre in ne gre) prisiljeni iz leta v leto povečevati odkupne cene živeža in mesa ter mleka, da ohranijo črede. Poljsko tudi svetovna energetska in surovinska kri-

za ni obšla, narodni dohodek je lani padel za dobra dva odstotka... Vlada je napovedala, da bo določila minimum stanovanjske površine na osebo in le toliko (predlog: ena soba na družinskega člana) bodo stanarino subvencionirali. Določili bodo tudi, koliko subvencionirane elektrike lahko porabi prebivalec: vse, kar bo več, bo plačal po ekonojski ceni. Junija je vlada zavrla industrijsko rast in kmetijsko proizvodnjo, omejila uvoz, vse, kar je mogoče, so namenili izvozu, da bi pokrili rastoči primanjkljaj v zunanjetrgovinski bilanci, predvsem z Zahodom. Zamenjali so ministra za gradnje in še 150 direktorjev gradbenih podjetij po vsej Poljski, ker niso izpolnili planskih nalog, ker so ravnali razpisniško in nedisciplinirano... Lani so zgradili 56 tisoč stanovanj manj, kot so načrtovali, kmetijstvu pa so za gradnjo vzeli 68 tisoč hektarov dobre zemlje. Pa to naj ne bi bilo tako hudo, saj je v Poljski ravnini stotisoče hektarov neobdelane zemlje, zaradi starosti kmetov ali zaradi brezbriznosti lastnikov, prek dva milijona hektarov pa je potrebnih nujnih melioracij...

V prvem letošnjem polletju je Poljska uvozila 4,5 milijone ton žita in krmil in zato plačala na zahodnem trgu dobro milijardo dolarjev. Ker ni več mogoče, da bi z uvozom omogočili proizvodnjo mesa, saj tega ne dovoljuje nizek narodni dohodek, bo le-ta v prihodnje odvisna od domačih rezerv krmil, ki pa so v tem trenutku borne. Mesa bo torej na Poljskem (in ne le mesa, če temu pristejemo še poplave) manjkalo dlje časa. Zato že zdaj v poljskih restavracijah ni mogoče naročiti dunajskega zrezka, svinjske zurebnice, ni mogoče jesti »a la carte«. Zadovoljen moraš biti, če dobiš tisto, kar je tistega dne na menuju. Zelenjavno juho vsekakor, bled polpet, obvezen krompir lanske letine, sladkano solato in kompot ali herbatko (čaj po poljsko). Razlike v cenah med čajem in kavo pričajo o tem, do kod seže dotacija: herbatka, nacionalna pijača množice, stane le dva zlota, »luksuzna kava« pa 28 zlotov ali več...

»Vrste niso dolge le pred mesnicami«, je očital vladi Rakowski, katerega besede se po Poljskem (ob razprodanih časopisih, ki mimogrede tudi sodijo med dotirane dejavnosti – dnevnik stane en sam zlot) prenašajo od ust do ust. Članek je razločno zapisal, da ima Poljak po petindesetih letih od osvoboditve pravico živeti iz leta v leto boljše. Da zato sanje o stanovanju in majhnem avtu niso izraz »pretiranega potrošniškega duha«, kot je to prebivalstvo očitala vlada. Pri znanju, ki je imel srečo, da je po sedmih letih dobil majhno stanovanje v enem izmed lodžkih novih stanovanjskih blokov, sem lahko ta potrošniški duh natanko spoznal: osem nas je bilo za dvosobno stanovanje več kot preveč.

Ekonomske zadrege, pomanjkanje živeža in zlasti mesa, nezadovoljstvo delavcev in tudi slabši proizvodni rezultati – vse to vpliva tudi na druge panoge poljskega gospodarstva, predvsem turizem. Turist je na Poljskem v večnem strahu, da bo ostal brez strehe nad glavo, brez hrane v restavraciji, ki si je njegov prihod zapisala dva meseca poprej. Če pride dobro založen s konvertibilnimi plačilnimi sredstvi (in mednje na Poljskem sodi tudi dinar) ima lahko zlotov kot pečka, pa jih ne more zapraviti. Nekoliko bolj so oskrbljene Orbisove trgovine za devize, kjer so cene podobne tistim v duty free prodajalnah na ljubljanskem Brniku. Viski, uvožene cigarete, konzerve z mesom, ribami, pivo, tkanine – dosti tega, kar drugje sploh ne dobiš.

Omenil sem že, da je sveta hierarhija na Poljskem prva coka, ki – kot se zdaj kaže – vpliva tudi na slabše proizvodne rezultate, zlasti v kmetijstvu. Poljaki so že dolgo vrsto let vajeni, da vse teče »lepo« po hierarhičnemu zaporedju. Ta toga razmerja hierarhije, ne le po osebnostnem zaporedju, marveč tudi po organizacijski strukturi proizvodnje (ministrstvo – direkcija – združenje – podjetje) so plodna tla za socialno, a tudi razredno nezadovoljstvo. »Ne sme vlada samo upravljati,« kliče zato Rakowski, vsa Poljska pa mrmraje pritrjuje. »Imeti moramo več zaupanja v človeka, v njegove sposobnosti.«

**Ivan Vidic**

**KRLEŽA:** V današnjih katastrofah je obraz Evrope grozljiva grimasa, civilizacija pa zmagovita kot mavčni odliček posmrtnih maske, medtem ko nam bo jutrišnja umetnost podala Zemljo kot zeleno žogo, kopoljočo se v toplih morjih. Zemljo, oprano krvi in stani, nevrednih razumnega človeka, zvezdnato, stekleno, prozorno, smaragdno Zemljo, ki bo plula po temnih daljavah neznanega časa kot bleščeča nebesna svetilka.

Umetnost enaindvajsetega stoletja nam bo po vsej priliki govorila umirjeno in klasično, po bodočih vodilih in pravilih Okusa in Lepote, o življenjskih silnicah kot o kolektivni inspiraciji: o izhodu proti obljubljenim deželam, o osvojenih kontinentih, o pokorjenih strojih, o nebeških močeh! Ta steklena mesta, ti srebrni vodometi, tkani- ne v tistih sončnih dvoranah, zastori v monumentalnih stavbah ne bodo več umetnostno ljudozerske altarniske votline. Gigantske slike na stenah tistih bodočih neznanih nebotičnikov, tista glasha in tiste knjige nam nejasnega, a v krvavih slutnjah danes že zasluženega časa ne bodo več naša glasha in naše slike; toda dokler bo človek dihal z našimi podnebji in z našimi živalmi in z našimi vodami, mu bodo naše že dovoljene lepote drag spomin na ta naš tragični čas, ki umira v lastni krvi, da bi srečo in lepoto doživeli neznanu rodovi.

**Prevedel Jože Kranjc**

**Popravek:**

Mimikajpna vrstica v predzadnjem odstavku 8. nadaljevanja se glasi: »...tako imenovanih večnih nacionalnih vrednot.«

– Kakšna bo umetnost prihodnosti, denimo v XXI. stoletju?

za ni obšla, narodni dohodek je lani padel za dobra dva odstotka...

Vlada je napovedala, da bo določila minimum stanovanjske površine na osebo in le toliko (predlog: ena soba na družinskega člana) bodo stanarino subvencionirali. Določili bodo tudi, koliko subvencionirane elektrike lahko porabi prebivalec: vse, kar bo več, bo plačal po ekonojski ceni. Junija je vlada zavrla industrijsko rast in kmetijsko proizvodnjo, omejila uvoz, vse, kar je mogoče, so namenili izvozu, da bi pokrili rastoči primanjkljaj v zunanjetrgovinski bilanci, predvsem z Zahodom. Zamenjali so ministra za gradnje in še 150 direktorjev gradbenih podjetij po vsej Poljski, ker niso izpolnili planskih nalog, ker so ravnali razpisniško in nedisciplinirano... Lani so zgradili 56 tisoč stanovanj manj, kot so načrtovali, kmetijstvu pa so za gradnjo vzeli 68 tisoč hektarov dobre zemlje. Pa to naj ne bi bilo tako hudo, saj je v Poljski ravnini stotisoče hektarov neobdelane zemlje, zaradi starosti kmetov ali zaradi brezbriznosti lastnikov, prek dva milijona hektarov pa je potrebnih nujnih melioracij...

V prvem letošnjem polletju je Poljska uvozila 4,5 milijone ton žita in krmil in zato plačala na zahodnem trgu dobro milijardo dolarjev. Ker ni več mogoče, da bi z uvozom omogočili proizvodnjo mesa, saj tega ne dovoljuje nizek narodni dohodek, bo le-ta v prihodnje odvisna od domačih rezerv krmil, ki pa so v tem trenutku borne. Mesa bo torej na Poljskem (in ne le mesa, če temu pristejemo še poplave) manjkalo dlje časa. Zato že zdaj v poljskih restavracijah ni mogoče naročiti dunajskega zrezka, svinjske zurebnice, ni mogoče jesti »a la carte«. Zadovoljen moraš biti, če dobiš tisto, kar je tistega dne na menuju. Zelenjavno juho vsekakor, bled polpet, obvezen krompir lanske letine, sladkano solato in kompot ali herbatko (čaj po poljsko). Razlike v cenah med čajem in kavo pričajo o tem, do kod seže dotacija: herbatka, nacionalna pijača množice, stane le dva zlota, »luksuzna kava« pa 28 zlotov ali več...

»Vrste niso dolge le pred mesnicami«, je očital vladi Rakowski, katerega besede se po Poljskem (ob razprodanih časopisih, ki mimogrede tudi sodijo med dotirane dejavnosti – dnevnik stane en sam zlot) prenašajo od ust do ust. Članek je razločno zapisal, da ima Poljak po petindesetih letih od osvoboditve pravico živeti iz leta v leto boljše. Da zato sanje o stanovanju in majhnem avtu niso izraz »pretiranega potrošniškega duha«, kot je to prebivalstvo očitala vlada. Pri znanju, ki je imel srečo, da je po sedmih letih dobil majhno stanovanje v enem izmed lodžkih novih stanovanjskih blokov, sem lahko ta potrošniški duh natanko spoznal: osem nas je bilo za dvosobno stanovanje več kot preveč.

Ekonomske zadrege, pomanjkanje živeža in zlasti mesa, nezadovoljstvo delavcev in tudi slabši proizvodni rezultati – vse to vpliva tudi na druge panoge poljskega gospodarstva, predvsem turizem. Turist je na Poljskem v večnem strahu, da bo ostal brez strehe nad glavo, brez hrane v restavraciji, ki si je njegov prihod zapisala dva meseca poprej. Če pride dobro založen s konvertibilnimi plačilnimi sredstvi (in mednje na Poljskem sodi tudi dinar) ima lahko zlotov kot pečka, pa jih ne more zapraviti. Nekoliko bolj so oskrbljene Orbisove trgovine za devize, kjer so cene podobne tistim v duty free prodajalnah na ljubljanskem Brniku. Viski, uvožene cigarete, konzerve z mesom, ribami, pivo, tkanine – dosti tega, kar drugje sploh ne dobiš.

Omenil sem že, da je sveta hierarhija na Poljskem prva coka, ki – kot se zdaj kaže – vpliva tudi na slabše proizvodne rezultate, zlasti v kmetijstvu. Poljaki so že dolgo vrsto let vajeni, da vse teče »lepo« po hierarhičnemu zaporedju. Ta toga razmerja hierarhije, ne le po osebnostnem zaporedju, marveč tudi po organizacijski strukturi proizvodnje (ministrstvo – direkcija – združenje – podjetje) so plodna tla za socialno, a tudi razredno nezadovoljstvo. »Ne sme vlada samo upravljati,« kliče zato Rakowski, vsa Poljska pa mrmraje pritrjuje. »Imeti moramo več zaupanja v človeka, v njegove sposobnosti.«

**Ivan Vidic**

**KRLEŽA:** V današnjih katastrofah je obraz Evrope grozljiva grimasa, civilizacija pa zmagovita kot mavčni odliček posmrtnih maske, medtem ko nam bo jutrišnja umetnost podala Zemljo kot zeleno žogo, kopoljočo se v toplih morjih. Zemljo, oprano krvi in stani, nevrednih razumnega človeka, zvezdnato, stekleno, prozorno, smaragdno Zemljo, ki bo plula po temnih daljavah neznanega časa kot bleščeča nebesna svetilka.

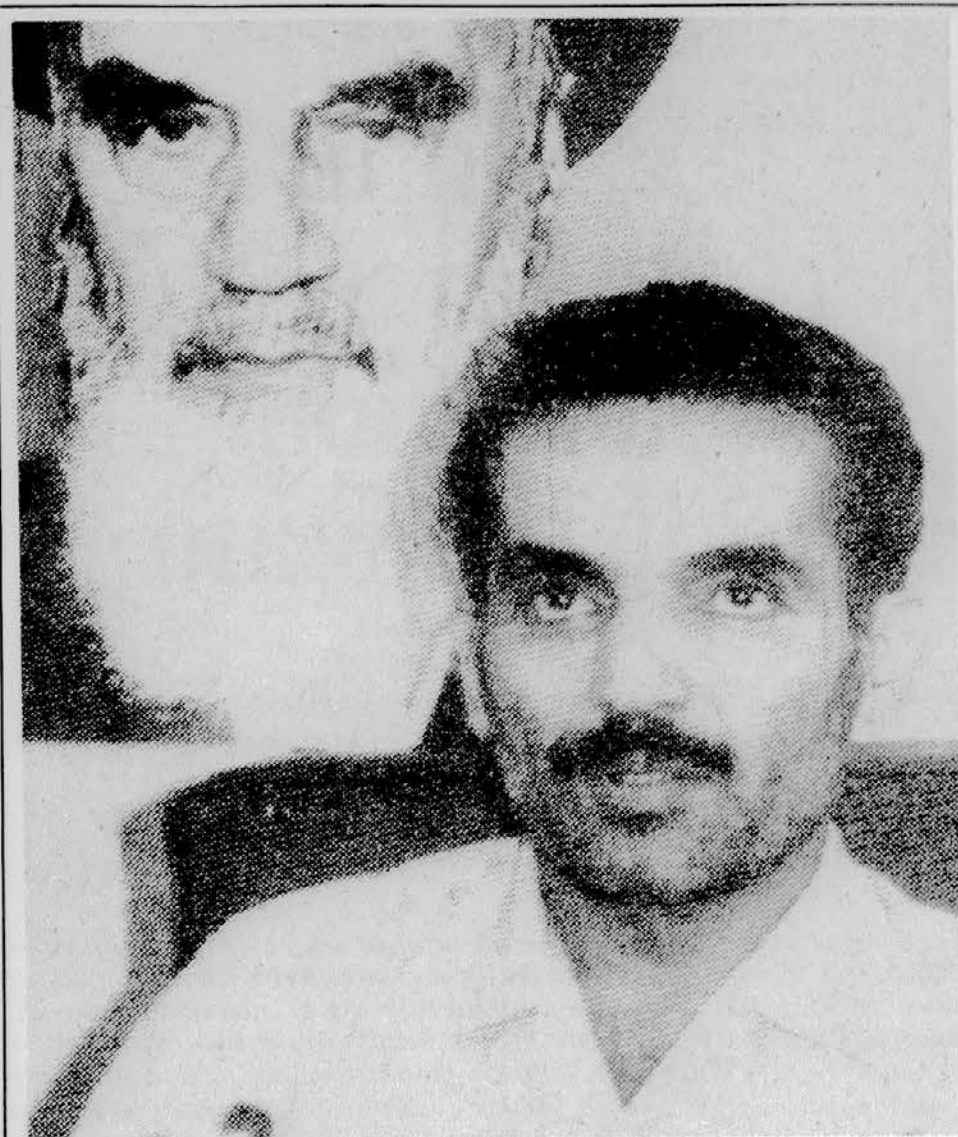
Umetnost enaindvajsetega stoletja nam bo po vsej priliki govorila umirjeno in klasično, po bodočih vodilih in pravilih Okusa in Lepote, o življenjskih silnicah kot o kolektivni inspiraciji: o izhodu proti obljubljenim deželam, o osvojenih kontinentih, o pokorjenih strojih, o nebeških močeh! Ta steklena mesta, ti srebrni vodometi, tkani- ne v tistih sončnih dvoranah, zastori v monumentalnih stavbah ne bodo več umetnostno ljudozerske altarniske votline. Gigantske slike na stenah tistih bodočih neznanih nebotičnikov, tista glasha in tiste knjige nam nejasnega, a v krvavih slutnjah danes že zasluženega časa ne bodo več naša glasha in naše slike; toda dokler bo človek dihal z našimi podnebji in z našimi živalmi in z našimi vodami, mu bodo naše že dovoljene lepote drag spomin na ta naš tragični čas, ki umira v lastni krvi, da bi srečo in lepoto doživeli neznanu rodovi.

**Prevedel Jože Kranjc**

**Popravek:**

Mimikajpna vrstica v predzadnjem odstavku 8. nadaljevanja se glasi: »...tako imenovanih večnih nacionalnih vrednot.«

– Kakšna bo umetnost prihodnosti, denimo v XXI. stoletju?



Portret tedna

## Mohamed Ali Radžai

Bilo je 25. oktobra 1978. Iranski Sah Mohamed Reza Pahlavi, ki takrat ni bil še v Teheranu, je prizor podoben bajki z orientalskimi primesmi. Za jetnike, ki so tisto jutro stopili skozi vhodna vrata dveh pošastnih jetnišnic v Teheranu – stare trdnjave Kasr in v živo skalo vsekane jetnišnice Evin – je bil ta prizor morda nadzemski.

Ko se vzhajajoče sonce z rožnatimi prsti dotakne vrhov pogorja Elburz severno od Teherana, je prizor podoben bajki z orientalskimi primesmi. Za jetnike, ki so tisto jutro stopili skozi vhodna vrata dveh pošastnih jetnišnic v Teheranu – stare trdnjave Kasr in v živo skalo vsekane jetnišnice Evin – je bil ta prizor morda nadzemski.

Ali pa ga sploh niso opazili. Zakaj ljudje, ki so se ob tej rani uri prikazali v svetu živih, so bili senca nekdanjih ljudi. Nekateri so se opotekali od boleznih in izčrpanosti, a tudi ran, ki so jih dobili zaradi mučenja v zaporu. Med njimi so bile študentke, ki so jih bili pobrali naravnost z univerze zaradi neprevidne besede ali česa hujskega. Mladi in stari, muslimanski in marksistični gverilci, celo visoki islamski duhovniki. Med njimi tudi – zdaj že pokojni – ajatola Telegani in »najstarejši arestant«, neki azerbajdžanski nacionalist, ki je bil v zaporu od leta 1948. Kako je preživel režim tajne policije SAVAK, si ni znal nihče razložiti.

Popoldne je bil na poljani pred univerzo v Teheranu shod, ki se ga je udeležilo nad dvajset tisoč ljudi. Nekdanji jetniki so pripovedovali svoja doživetja. Med drugimi je spregovoril tudi ajatola Telegani, ki je povedal, da mu SAVAK ni dal moliti in da so mu ječarji urinirali na glavo, kadar se je umival.

Iz te »šole« SAVAK so izšle številne osebnosti sedanjega političnega življenja v Iranu. Ni pa nujno, da bi bila vsem, ki so to šolo doživeli in preživeli, skupna ljubezen do sedanjega režima in Homeinija. Bivši iranski premier Sa-pur Bahtjar, ki živi v izgnanstvu in kuje zarote proti Homeiniju, je bil prav tako v zaporih SAVAK kot pravkar izvoljeni iranski premier Mohamed Ali Radžai. Toda Radžai je popolnoma in neomajno zvest Homeinijevi liniji. Neomajno je veren islamu in neomajno odločen – kot je sam rekel – da ne bo sklepal kompromisov z »zmerneži«.

Radžai velja za »pravega islamskega revolucionarja«, stoočstotnega muslimana in v bistvu zagovornika politike islamske republikanske stranke, čeprav ni njen član.

Star je 47 let in doma iz Gazvina, zahodno od Teherana. S šestnajstimi leti je stopil v vojaško letalstvo, kar mu je omogočilo, da je nadaljeval solanje. Z devetnajstimi leti je maturiral v Teheranu in leta 1963 postal član »gibanja za osvoboditev Irana«, ki ga je ustanovil Mehdi Bazargan (predsednik prve pošahovske vlade, ki ga islamski republikanci čedalje huje napadajo) in ajatola Telegani. V tem času je Radžai na teheranskih univerzah poučeval matematiko. Zaradi politične dejavnosti so ga trikrat zaprli in tudi mučili. Zadržnje je prišel iz zapore jeseni 1978, tri mesece pred šahovim odhodom iz Irana. Takrat je postal član centralnega odbora združenja islamski učiteljev. Po padcu monarhije je bil prosvetni minister v Bazarganovi vladi in na tem položaju ostal tudi po premierovem odstopu.

Zanimivo je, da je bil Radžai, ki je popolnoma sprejemljiv za Homeinija in iranske teokrate, v bistvu kompromisna osebnost. Ni bil kandidat ne Bani Sadra – ta ga je označil kot »trmast značaj« in »slabega poznavalca državnih zadev« – in tudi ne medžisa, v katerem vedrilo in oblačilo člani integralistične islamske republikanske stranke (vsaj 140 izmed 206 sedežev) na čelu z ajatolo Beheshtijem.

Veliko manevriranje se je začelo v začetku julija tik pred sklicanjem medžisa. Integralisti so sprožili veliko ofenzivo – in to ne samo z besedami – proti vsem tistim, ki se ne strinjajo s teokratsko državo. Vse laične stranke so bile obtožene, da so kontrarevolucionarne. Zlasti hude obtožbe so letele na nacionalno fronto, dokaj ohlapno zvezo raznih strank in tokov, čes da je trdnjava meščanskega liberalizma (sem sodijo Bahtjarovi pristaši). Obtožena so bila tudi leva gibanja, med njimi mudžahidini. Le-te so posebej označili kot »kriptomarksiste«. Čedalje bolj so osamljeni tudi komunisti v okviru Tu-deh, četudi si na vse kriplje prizadevajo skupaj s teokrati napadati zunanje ministra Gotbzadeha in druge »liberalce« in celo »izdajalce« v vladi. Vse to so spremljali napadi na sedeže strank, prepovedi številnih političnih organizacij in njihovih glasil, aretacije, ki jih opravljajo revolucionarni odbori, in celo odstranitve zakonito izvoljenih poslancev iz medžisa.

Predsednik Bani Sadr je na to odgovorjal s prožnimi in pomirljivimi izjavami in gestami. Potem je poskušal izkoristiti odkriti poskus državnega udara, ki ga je silovito šibal, da bi si utrdil položaj. Toda položaj so si v resnici utrdili člani islamske republikanske stranke. Ti so po vrsti zavračali vsakega kandidata, ki ga je Bani Sadr predlagal za premiera nove vlade. Naposled je predsednik v obupu predlagal Homeinijevoga sina Ahmeda, edinega človeka, ki ima dovolj trdno zaslombo, da se mu ni treba bati Beheshtija in njegovih »mule«. Takrat je posegel vmes Ahmedov oče, ajatola in mu preprečil kandidaturu. In naposled je propadla tudi kandidatura Džalaledina Farsija, ljubljena islamskih republikancev v medžisu.

Radžai, ki bo v nekaj dneh sestavil novo vlado in je že obiskal Homeinija, je pohitel z ostrimi in nepopustljivimi izjavami: »V vlado morajo priti revolucionarji, ki so stali pred krogli... V 18 mesecih od revolucije vlada ni še nič naredila s kapitalisti...«

Vendar je Radžai dal tudi pomirljivo izjavo o razmerju med predsednikom republike Bani Sadrom in medžisom. »Predsednik Bani Sadr in jaz,« je odgovoril na vprašanja novinarjev na tiskovni konferenci, »sva brata, člana iste družine, ki služiiva ljudstvu. Prihodnost bo pokazala, da bomo jaz, predsednik in vlada vsi nosili odgovornost do revolucije.«

Morda bo ta odgovornost pripravila Radžajia celo do tega, da se bo moral v določeno trenutku upreti Beheshtiju. Po sedanjih pravilih politične igre v Iranu je Radžai »močan človek«, ker mu lahko sicer očitajo »neizkušnost v državnih zadevah«, ne morejo pa mu do živega z obtožbo, da ni stoočstotni musliman in homeinijev.

Božidar Pahor

Okrogla miza

# Vode so kalne, a ne le zaradi umazanije

Zakon o vodah zavestno kršimo. Toda ali bomo to priznali, ko se nam bodo pipe osušile?

V iztekajočem se srednjeročnem obdobju smo si v Sloveniji pred petimi leti zastavili nalogo, da bomo odpravili četrti, najslabši kakovostni razred voda. To je pomenilo, da bi morali za polovico zmanjšati onesnaženost voda. Toda danes jih od tisoč kilometrov še vedno 700 kilometrov teče onesnaženih. Po podatkih zveze vodnih skupnosti Slovenije jih je v obdobjih suše čistih le še štiri odstotke. Lani so ribiči zabeležili 58 večjih pomorov rib, kar je dvakrat več kot leto poprej. Letos so jih že do konca julija našeli 60, od tega dvojce celo v ribogojnicah.

Kaj bi in kaj bomo v Sloveniji na področju varstva voda morali storiti v naslednjem srednjeročnem obdobju, kdo bi moral ukrepati, da bi vendarle zajezili onesnaževanje voda, pa tudi, kaj od tega smo sposobni storiti in česa ne ter zakaj ne, so bila vprašanja, na katera so skušali odgovoriti udeleženci tokratnega pogovora za okroglo mizo v uredništvu Dela.

Sodelovali so predsednik komisije za pravna vprašanja in škode pri Ribiški zvezi Slovenije **Kajetan Ahačič**, direktor strokovne službe Zveze vodnih skupnosti Slovenije inž. **Lado Gorišek**, vodja tehnološke priprave proizvodnje tozd Usnjarna Vrhnikarja **Alojz Kržmanec**, republiški vodnogospodarski inšpektor mag. **Lado Kubik**, predsednik komisije za varstvo voda in okolja pri ribiški zvezi mag. **Miro Petovar**, predsednik komisije za varstvo okolja pri gospodarski zbornici Slovenije inž. **Miloš Polič** in glavni republiški vodnogospodarski inšpektor inž. **Koloman Žibrik**. Iz uredništva Dela sta v pogovoru sodelovala odgovorni urednik **Dela Boris Dolničar** in novinarka **Silvestra Rogelj**, ki je pogovor po zapiskih **Fanike Vidrih** pripravila za objavo.

**DELO:** Danes okoli 60 odstotkov Slovencev pije slabo vodo. Njihovo število bo še večje, če bo onesnaženost voda še nadalje naraščala. Ne le reke, tudi podtalnice, ki so vir pitne vode, so namreč marsikje že ogrožene. Kaj storiti, da bi si še naprej zagotovili vsaj tako pitno vodo, kot jo pijemo danes. Kdo je tisti – posameznik ali ustanova – ki bi napoved moral odločno in odgovorno ukrepati?

**GORIŠEK:** »Po zakonu o vodah so območne vodne skupnosti pobudniki varstva vodnih virov oziroma zavarovanja območij, ki so določena za pitno vodo. Skupnosti so dale nekaj pobud. Tako smo imeli začasne rezervate in sicer Sorško polje, Dravsko polje in del Murskega polja. Toda občinski odloki o njihovem zavarovanju so bili kratkoročni in danes ne veljajo več. Tako razen v Ljubljani danes v Sloveniji nimamo rezervatov pitne vode. Na zvezi vodnih skupnosti sicer imamo bilanco vode, vemo za možne vire pitne vode. Toda treba jih je zavarovati, za kar pa mi nismo pristojni. Svetovali smo občinskim upravnim organom, naj v naslednjem petletnem obdobju pripravijo strokovno gradivo, na osnovi katerega se bodo odločili za ali proti zaščiti. Ne gre namreč le za zaščito podtalnih voda, ampak tudi za zaščito območij, kjer naj bi voda zajela v zbiralnik, na primer območje Radovne in Dragonje. Konflikt, ki jih imamo v teh konkretnih primerih z varstveniki okolja, bi morali v naslednjih petih letih razčistiti in se odločiti za ali proti. Pobudo bi morale sprožiti območne vodne skupnosti skupaj s komunalnimi skupnostmi in interesi.«

**DELO:** Ali se vam ne zdi, da na to pobudo že predolgo čakamo?

**GORIŠEK:** »Taka pobuda ni sama sebi namen, ampak ima določene finančne posledice. Če bomo, na primer, zavarovali Sorško polje, ga moramo zavarovati pred onesnaževanjem, ki prihaja iz Kranja in Škofje Loke in zmanjšati tudi uporabo umetnih gnojil, tako, da bo voda ostala čista. Treba je torej nameniti določeno denar za zaščito. Kranj in Škofja Loka pa najbrž ne bosta hotela vlagati v zaščito vode za Ljubljano. To je sicer grobo rečeno, toda verjetno bo Ljubljana sama morala dati del sredstev. Za zdaj smo ostali le pri pobudah, ne nimamo proučenih ekonomskih in ker drugih možnosti, čeprav smo sicer proučili zalogo voda. Še sreča, da imamo Sorško polje.«

**DELO:** Toda bo kmalu pozidano, če bo šlo tako naprej.

**GORIŠEK:** »Da. Moram reči, da smo vodarji spet tisti, ki z našimi soglasji in smer-

nicami skupaj z republiškim komitejem za varstvo okolja in urejanje prostora skušamo omejevati nadaljnje posege na Sorškem polju, kar bi morala storiti občina. Seveda pa s tem podtalnica ni zaščiten pred trenutnim stanjem.«

**POLIČ:** »Zakon o urejanju prostora smo v Sloveniji začeli šele pripravljati. Toda že sam osnutek, ki pa ga nismo sprejeli, se je usmeril v nevaren tok, ki skorajdaj ni sprejemljiv: odločanje o izrabi prostora in njegovih namembnostih prepušča izključno občinam. Posledica tega je že daljša časa moč videti prav na vodah, saj če se v občini odločijo za nek objekt, ga bodo pač postavili, pa čeprav bo onesnaževal okolje. Dajemo sicer vodnogospodarska soglasja, ki se jih pa kasneje odpuvedujemo. Konkreten primer je ormoška sladkorna tovarna.

Ali pa pogledjmo, kako se občina Grosuplje obnaša do vodozbirnega območja Krke. Kakovost voda Krke se nevarno hitro slabša kljub vodnogospodarskim smernicam, ki terjajo njeno zaščito. To pa zato, ker so v Ivančni gorici zgradili livarne, ki tja spoh ne sodijo. Ljudi so hoteli zaposliti. Toda sprašujem se, ali kmečki obdelovalec ni delavec v proizvodnji hrane. Podobno se zastavlja vprašanje, ali je turizem gospodarska panoga ali ne. Dolina Krke je, na primer, rojena za turistični razcvet, katerih posledice ne poznamo. Tako se dogaja, ker območne vodne skupnosti ščitijo interese svojih občin.



Miro Petovar

imajo status organizacije posebnega družbenega pomena. Toda sprašujem se, ali se res bavijo s tistim, kar je posebnega družbenega pomena, ali s čim drugim?

Zamisliti se kaže tudi nad našim odnosom do novih investicijskih načrtov. V gradivu, ki mi je prišel v roke, je projektant napisal: Zgradile se bodo drage naprave za prečiščevanje voda, ki nimajo nič skupnega s proizvodnim procesom tovarne. Ta projektant je dal torej že namig, da so te naprave drage, da nimajo nič skupnega s proizvodnim procesom tovarne in da se bo v trenutku, ko bo zmanjkalo denarja, njim najlažje odpovedati. Tak primer je ormoška tovarna sladkorja. Svoj čistilni proces je v celoti opustila. Čistilna naprava še ne deluje, tovarna sama pa že obratuje. Če bi bili tu doslednejši in bi resnično zahtevali, da je treba upoštevati stvari, ki so predpisane z zakonom, bi bilo drugače. Toda to ni odvisno samo od strokovne službe in inšpekcijskih organov. Nobenega novega objekta ne bi smeli zgraditi, če nima urejenih vseh zadev, ki jih terja vodnogospodarstvo.«

**ŽIBRIK:** »Podobne težave imajo tudi inšpekcijske službe. Kot nadzorni organi nimamo možnosti, da bi nekemu rekli: tega

pa ne smeš, kajti nimamo z zakonom zavarovanih območij in niti z odlokom ne. Tako tudi nimamo možnosti sankcij. Sankcioniramo lahko le preko vodnogospodarskih soglasij, tako da upravni organ ne dovoli gradnje na nekem območju. To pa seveda ni celovita zaščita. Slovenski prostor moramo v srednjeročnem programu opredeliti – določiti območja, ki jih je treba zavarovati in območja, kjer je industrijska gradnja možna.«

**DELO:** Zadnja leta ni bila članka o vodah, ki ne bi opozoril na to, da moramo zakon o vodah spoštovati. Vendar ga ne izvajamo. Kdo je tisti, ki bo zdaj zagotovil, da je ormoška tovarna sladkorja zadržana, ki je šla v proizvodnjo s tem, da ni imela vgrajenih naprav, za katere jo zavezuje zakon?

**GORIŠEK:** »Od ormoške tovarne zahtevamo, da zgradi lagune za čiščenje vode. Od Hrvatov nismo dobili predhodnega soglasja za gradnjo te tovarne zato, ker nismo imeli popolnega elaborata. Ob tem pa moram povedati, da dajemo gradbena dovoljenja na faze. Za ormoško tovarno je bilo izdanih 40 ali celo 60 soglasij – in to vodnih. Kot zadnje soglasje pa je bilo soglasje na čistilno napravo.«

Moram reči, da so naši projekti na sploh pomanjkljivi, zato se tudi dogajajo spodsrljaji, kot je ormoška tovarna. V takih primerih ne bi smeli dati uporabnega dovoljenja. Rad pa bi videl tistega, ki bi to naredil. Rad bi videl tistega, ki bo rekel, da tovarna ne bo delala, pesa pa je zunaj. Rad bi videl tistega, ki bi ustavil gradnjo Srednje Drave 1, ker še zdaj nima soglasja za desni kolektor ob Dravi. Bivšemu inšpektorju smo rekli: pojdi in zapri. Odgovoril je: jaz tega ne bom naredil. To so torej težave, preko katerih ne moreš.«

**DELO:** Ali ne bi bilo potem umestno sprožiti razpravo v okviru izvršnega sveta, zakaj je sploh potreben ta zakon, saj ga kršimo zavestno. Problem ormoške tovarne je dosti širši kot je vprašanje čistilne naprave. Znašli smo se torej v začaranem krogu: zavestno bomo še naprej onesnaževali našo vodo, industrijo bomo razvijali, dokler bo šlo. Ko pa bo enkrat tudi voda preprečila nadaljnji razvoj industrije, takrat najbrž ne bo nikjer več nikogar, ki bi rekel: To smo takrat zavestno naredili zoper zakon. To je naša iskrena novinarska dilema.

**GORIŠEK:** »Stanje, kot je zdaj, kaže na upravičenost vaše dileme. Toda z novimi načini planiranja in dogovarjanja bodo te zadeve že predhodno urejene. Prihajam s sestanka z Jesenic glede Sanacije moščanskega jezera. Pripravili smo študijo, na razgovoru s predstavniki občine pa naj bi odgovorili na vprašanje, ali se lotimo sanacije moščanskega jezera in pripravimo ustrezen načrt. Odgovor je bil pozitiven.



Kajetan Ahačič



Lado Gorišek

Leto dni imamo torej časa, da jih vključimo v plan. Upam, da nam ta plan ne bo dal takozvanih »padalskih« investicij, ampak da se bomo za investicije dogovorili. Te investicije pa naj bi bile tudi s projektanti tako obdelane, kot je prav. Nekateri dobijo plačane projekte, dogovori pa niso ustrezni.«

**DELO:** Analiza dokumentov za pravno občinskih planov, ki jo je opravil republiški komite za varstvo okolja, kaže, da gre v teh dokumentih pri nalogah v zvezi z varstvom voda v glavnem le za naštevaje želja, kako bomo očistili vodo. Kako pa naj bi se tega lotili konkretno, ni jasno, ni niti finančnih niti časovnih opredelitev. Ali to morda pomeni, da sploh nimamo podatkov, na osnovi katerih bi lahko konkretno opredelili te naloge?

**PETOVAR:** »Osnovna napaka ocene trenutne ogroženosti vode je v podajanju ocene same. Sistematskih meritev skorajdaj ni ali pa so slabo obdelane, ocenam ogroženosti voda je moč očitati pomanjkljivo znanstveno utemeljenost. Vzrok je v pomanjkanju raziskav. Pojavi zastrupitev niso zadovoljivo beleženi niti statistično dovolj obdelani in publicirani.

Tudi metodologije proučevanja in zaščite vodotokov nimamo.«

**GORIŠEK:** »Prejšnji plan je bil res tak, da smo se nečesa domislili in le nekaj tudi naredili. Da ni bilo nič narejenega, pa ni res. Toda novi plan je drugačen, sloni točno na podatkih s pogojem, da se bodo gospodarji vode tudi tako obnašali, kot je s planom zastavljeno. Z bodočimi investitorji se je treba dogovoriti za konkretno sofinanciranje. Če tega ne bo, ne bomo prišli nikamor. Potem se bo dogajalo, da bo tako kot je v Trbovljah, kjer še vedno priteče v Savo vsak dan 3.000 ton umazanije, itd. itd. Sredstev od vodnega prispevka nismo mogli porabiti prav na področju varstva voda, ker pač ni bilo sofinancerjev za take investicije, pa tudi dokumentacija ni bila pripravljena.«

**POLIČ:** »Če sedaj pogledamo temeljne planov, lahko rečemo, da je vse v redu. Toda, če se bomo obnašali tako, kot smo se, na primer, v Kamniku in Domžalah, potem je jasno, da iz te moke ne bo kruha. Vrgli bomo milijarde, rezultata pa ne bo. To pa zato, ker so v začaranem krogu tudi raziskovalna sfera, projektantska sfera ter proizvajalci te opreme.«

**KRŽMANEC:** »Sem predstavnik industrije in moram reči, da nekatere stvari le niso videti tako črne, kot jih je prikazal kolega. Toda kljub naporom, ki jih vlagamo, žal prav velikih učinkov ne dosegamo. Na Vrhnikar imamo koncept industrijske in komunalne vode. Ko smo ga začeli uresničevati, pa smo ugotovili, da sama pot ni bila pravilna. Prišli smo do spoznanja, da moramo mi sami, v lastni hiši priti do spoznanj in podatkov, na osnovi katerih bomo izbrali pravo tehnologijo, kajti projektant od zunaj ne pozna specifične problematike.

Industrija se trudi in vlaga precej v čištilne naprave. Vse je narejeno, prereže le še trak. Ko pa že obratuje, vidiš, da naprava le ne učinkuje tako, kot si pričakoval, ali pa pride do kakšne druge ovire. Zato smo v tovarni sklenili, da ustanovimo skupino strokovnjakov, ki se ukvarjajo samo s problematiko odpadkov. V sodelovanju z našimi ostalimi partnerji smo že naredili nekaj raziskav. Spoznali smo, da je treba rešitve iskati v tehnologiji in namesto v končni že v prvi fazi proizvodnje zmanjšati možnost onesnaževanja. Na osnovi rezultatov raziskav in lastnega dela v hiši (raziskave razširjamo tudi na ostale obrate – Šmartno in Šoštanj) pa menimo, da bomo vse te izkušnje lahko s pridom uporabili tudi drugod.«

**ŽIBRIK:** »Res je, da lahko uspešne rešitve pričakujemo predvsem tam, kjer se delovne organizacije same zagrizo in prizadevajo za kar najbolj ustrezne tehnološke postopke in čištilne naprave. V komunalne čištilne naprave že vsi dolgo vlagajo.



Alojz Kržmanec



Lado Kubik

mo, toda specifične primere pri industriji najbolj rešujemo na tak način, kot je nakazal tovariš z Vrhnikar. To so rešitve, ki nas vodijo k cilju. Drugih rešitev ni.«

**DELO:** Glede na število čistilnih naprav (okoli 160) bi človek pričakoval, da naše vodo ne bodo več onesnaževali. Toda žal ni tako. Veliko čistilnih naprav ni pravilno dimenzioniranih, mnogo jih ni pravilno vzdrževanih, številne pa niso učinkovite zaradi malomarnosti zaposlenih in to kljub 51. členu zakona o vodah, ki določa, da morajo OZD redno ugotavljati kakovostne in količinske spremembe odpadnih voda ter zagotoviti predpisano obratovanje čistilnih naprav.

**ŽIBRIK:** »Povedati je treba, da industrija vlaga sredstva v čištilne naprave v zadnjih dveh, treh letih. Vendar pa smo ob tem preveč nestrpni, saj se rezultati tega vlaganja ne morejo takoj pokazati. To so dolgoročne investicije, ki ne morejo hitro vzpostaviti nekega ravnotežja za nazaj. Ocenim lahko, da gremo na bolje. Tudi delo naših inšpekcijskih služb je moč občutiti. Opozoriti pa bi želel, da vemo, s kakšno količino voda danes razpolagamo v slovenskem prostoru. Tisti, ki so načrtovalci ključne

industrije, bi morali upoštevati osnovne elemente razvoja – to je vodo, kar pa pogosto ne storijo.«

**AHAČIČ:** »Prav gotovo je treba z zakonom zaščititi določena vodna območja, kar so danes nekateri že poudarili. Vprašanje je, če so ti plani dovolj razmišljeni. Osnovno je, da se naša podtalnica napaja iz rek. Če pa hočemo imeti čisto podtalnico, moramo preprečiti onesnaževanje rek. Danes smo tu že slišali misel o izgradnji novih objektov. Mislim, da je v tej situaciji še bolj aktualno pogledati, kako poslušajo stari objekti in ali oni vsaj poskušajo izboljševati to stanje, ki ni ustrezno. Ne

**»Tričetr slovenskih voda je danes takšnih, da ribe sicer v njih živijo, ker so se prilagodile umazanosti. Toda če so jih ribiči presneli iz čistjših voda v umazano vodo, so poginile, četudi v tej vodi sicer živijo iste vrste rib. Take ribe, kakršne imamo, ribiči lovijo in ljudje jih pojedjo. Vprašujem se, če so te ribe iz takih umazanih voda sploh užitne?«**

strinjam se z mnenjem, da se stanje naših voda izboljšuje. Ribiči vidimo, da se vode pogosto onesnažujejo in da prihaja do velikih pomorov rib. To lahko statistično ugotavljamo. Vidimo lahko tudi, da je žlahtnih rib – lipanov, postrvi, itd. – vse manj. Te ribe rabijo čisto vodo. Po drugi strani pa se veča število rib, ki živijo tudi v manj čistih vodah.

Tričetr slovenskih voda je danes takšnih, da ribe sicer v njih živijo, ker so se prilagodile umazanosti. Toda če so jih ribiči presneli iz čistjših voda v umazano vodo, so poginile, četudi v tej vodi sicer živijo iste vrste rib. Take ribe, kakršne imamo, ribiči lovijo in ljudje jih pojedjo. Vprašujem pa se, če so te ribe iz takih umazanih voda sploh užitne? Lahko rečem, da so ribe v Zasavju od tolikih odpadkov velikih količin težkih kovin, jendov in drugih snovi neuzitne in škodujejo zdravju prebivalstva, čeprav jih mnogi tam jedo.

Delam tudi kot zastopnik ribiških organizacij pri izterjavi škod, ki jo povzročajo delovne organizacije vodnemu življu. Vsak dan lahko vidim kako sovražno so razpoloženi v teh delovnih organizacijah do vprašanja čistoče vode. Tako mora priti celo do prijav javnemu tožilu ali komu drugemu, preden kaj ukrepanje. Človek dobi vtis, da so čištilne naprave, ki jih danes imajo v delovnih organizacijah, takorekoč »na mus« – zato pač, ker je bilo to



Miro Petovar

od njih zahtevano. Te čištilne naprave so bile grajene z najmanjšimi možnimi stroški. Dostikrat so bile že načrtovane z manjšo zmogljivostjo, kot bi bilo potrebno. Nad delovanjem naprav ni nadzora, čeprav bi morali voditi dnevnik o delovanju in o spuščanju odpadkov. Dogaja se, da grobe odpake v čistilnih napravah zbirajo, in jih ponoči spustijo v vodo, namesto da bi jih odpejali proč. Predpisu je zadoščeno. Naprave so, kako se pa dejansko dela – je torej drugo. Dostikrat imajo organizacije dovoljenje za opravljanje del le za poskusno dobo, potem pa se stvari potegnejo v nedogled.

Sprašujem se, kdo je za to odgovoren. Zakonov in predpisov imamo več kot dovolj. Energičnih ukrepov proti kršilec onesnaževanja voda pa očitno ni. Z zakonom je tudi določeno, da bi morala delovna organizacija ukrepati, če prekorači določeno stopnjo pri onesnaževanju. Pa tega ne delajo. Vem tudi za primere, ko so delovne organizacije povzročile popolen pogin rib. In rezultat? 4 milijone s din kazni, toliko kot če inšpektor dobi v trgovini čokolado, ki ji je potekel rok trajanja. Greš k inšpektorju in poveš, kakšno škodo dela neka tovarna. Zeliš, da ustrežno ukrepa. Inšpektor pa ti odgovori: ali hočete, da bom drugi dan na cesti brez dela? Boji se za svoj obstoj. Tu bi morali bolj energično ukrepati pristojni – inšpekcijske službe (predvsem ribiške inšpekcije, ki večinoma sploh še niso ustanovljene) in vodno gospodarske inšpekcije.«

**DELO:** Očitno naše kaznovalna politika ne ustreza. Onesnaževanje voda sodniki še vedno obravnavajo le kot gospodarski prestopke, čeprav novi kazenski zakon to dejanje proglašata kot kaznivno. Kako doseči, da bodo sodniki posegli po možnostih, ki jim jih nudi kazenski zakon?

**AHAČIČ:** »Za sodnike je škoda na rekah »neko igračkance«. Večina sodnikov za prekrške sploh ne kaznuje onesnaževalce. Prijave pač obležijo. Kazenski zakon pravi, da je kaznivno tudi dejanje, ki je povzročeno iz malomarnosti, če nekdo povzroči pogin rib. Nisem še zasledil primera, da bi nekdo pravnomočno kazensko tako dejanje obsodil.

Podobno se dogaja tudi glede odškodnin, ki jih zahtevajo ribiške organizacije. Ribiške organizacije niso oblastni organ in ne morejo nekoga kaznovati, če je vodo onesnažil. Skušajo pa stvari reševati s tem, da uveljavljajo zahtevo po odškodnini. Ti zahtevki pa se na sodišču vlečejo. Ne trdim, da ima sodišče odklonilo stališče do tega; gre pa le za strokovne zadeve in naj bi jih na enem sodišču obravnavali ne pa, da se za vsako zadevo odrede drugega sodnika.«

**PETOVAR:** »Pri varstvu vodnega življa ne gre le za preprečevanje onesnaževanja z odpadkami. Precej škode v reki povzročijo tudi nestrokovna vodogradbena dela. Toda upam, da se bo to stanje izboljšalo, saj se investicijski vodarji že dogovarjajo za sodelovanje in skupne akcije pri preprečevanju onesnaževanja voda. Določene območne vodne skupnosti se že dogovarjajo z zveznimi ribiški družbami, vendar žal uspeha v republiškem merilu še nismo dosegli.«

**GORIŠEK:** »Naj opozorim še na tole: mi vsi vemo, kje so takozvane »srčne točke«. Te točke smo tudi navedli v našem planu. In kaj se dogaja? Iz dogovorov izhaja, da je interes vodnogospodarskih podjetij, pa tudi drugih, graditi manjše čištilne naprave. Toda z njimi ne bomo bistveno izboljšali kakovosti voda. Sistematično bi se morali lotiti črnih točk kot so Eno, Tio ali Djuro Salaj. Dejstvo pa je, da nimamo sanacijskih programov.«

**DELO:** In kdo naj bi jih pripravil?

**GORIŠEK:** »Pripravi jih lahko le podjetje samo, ker pozna proces dela, ker pozna tehnologijo dela.«

**DELO:** Kdo bi jih moral prisiliti, da to napravijo, če tega sami ne storijo?

**GORIŠEK:** »Sekretariat za urbanizem je pripravil predlog zakona za in sanacijske programe in ves nadaljnji postopek. Skupščina pa je ta predlog odklonila, ker bi izvajanje zakona terjalo veliko denarja. Rečeno je bilo, da zakon odločijo za toliko časa, da se stvari uredijo. Iz družbenega plana izhaja, da naj bi iz združenih sredstev zložili v varstvo voda milijardo in 113 milijonov dinarjev. Če bomo ta sredstva drobili, ne bo pravih uspehov. Črne točke je treba v planu določiti in jim dati prednost. Vodnogospodarska podjetja, ki ta plan pripravljajo, bi se morala zmeniti, da v tem srednjeročnem planu te črne točke odpravijo, namesto da po liniji najmanjšega napora pač zgradimo nekaj čistilnih naprav, ki bodo dosti stale, ne bodo pa imele pravega uspeha kot, na primer, ptujski obrat. Elektrogospodarstvo je odšlo okoli 50 milijonov dinarjev, naprava pa ne dela s polno paro, ker niso izvršena na levem bregu prečiščanja. Samo obratovanje stane letno 10 milijonov dinarjev. Potrebna bi bila torej predvsem sprememba tehnologije.«

Francoske počitnice

# Nudisti v Lurdu, tovarne krompirčka in hamburgerji

Manj resni, a pristni utrinki iz avgustovske  
praznine

Skrbi in jeza, ki jih je Francozom vso pomlad povzročala »zelena Evropa«, so do jeseni pozabljene. Zdaj celo »L'Humanité«  
posveča uvodnike težavam, s katerimi se otepajo lastni počitniški prikolic, a v Bruslju so osnovali komisijo, ki naj bi napravila red v »rožnati Evropi«. Deveterica namreč ne najde skupnega jezika samo v kmetijstvu, neusklerja je tudi položaj egeosovskih nudistov...

Zgoraj brez« je v francoskih javnih kopalnicah po črki zakona sicer prepovedan, toda celo v kopalnici Delignyju, bazenu na bari, zasidrani ob levem bregu Seine, za lučaj od parlamenta, oko postave zamiži ob golih oprsij mladih Parizank (starejše pa so zadovoljne, ker so letos v modi enodelne kopalne obleke). Presenečenje je bilo zato precejšnje, ko je cerkev po nekajletnem premirju sredi letošnjega poletja zdajci prešla v protiofenzivo. Zlasti na jugu, kjer je sodu izšlo dno pohujšanje v Lurdu.

»Divje horde s severa«

»La Croix du Midi«, tednik, ki izhaja v Toulousu, je v uvodniku ošabljive turiste (»ne bi si jih upali imenovati romarke«), ki se sončijo na travniku pred slovito votlino in sicer »tako ekstravagantno, da ni nemanar, ne večja ne manjša kot v najbolj širokosrčnih kopalniških letoviščih«. Kato- liški pravniki v primorju Languedoca, po- krajine vzhodno od Marseille, so us- tanovili celo združenje, ki je napovedalo vojno golim prsim, kipečim na plažah pred betonskimi silosi letovišča La Grande- Motte, največjega mravljjišča in največje arhitektonske polomije v francoski turis- tični industriji. A turiste, zlasti tujke iz severnih dežel, ob morebitnem karanju paznikov nedolžno zavijajo oči, medtem ko njihovi spremljevalci predzno odgo- varjajo v slogu prikoličarjev, ki jih razkur- jeni kmetje podijo z divjih kampingov: »Francija je svobodna republika, mar ne? Pa članica EGS tudi, kaj? In če moja ma- dame lahko sonči joške na Jyllandu, jih bo sončila tudi tu!«

Člani novopečene bruseljske komisije že potujejo po deželah deveterice, da bi ob prvem jesenskem deževju nabrane podatke in izkušnje prelili v nekakšen statut »rožnate Evrope«. Bržkone pa jim ne bo nič lažje kot kolegom, posredujočim v ovči, ribiški, mlečni, masleni, paradižnikovi in kar je še bilo egeosovskih »ovnj«: Irska in Italija nočeta slišati niti o monokinjui, Velika Britanija, Nizozemska in Francija se bolj ali manj sprenevedajo, severnjaki pa bi radi hodili še brez hlač...

V podobnih težavah so se letos znašli leto- višarji s prikolicami. Zaradi hladnega in deževnega poletja ob atlantskih obalah je avgusta vse, kar leze in gre, pritisnilo na francoski jug, in uradni kampi pokajo v šivih. Toda nekeje moraš postaviti šotor ali prikolico, pa so se na travnikih in goličah razbohotila divja taborišča, za kateri- mi bodo na jesen – pač zaradi pomanjkan- ja osnovnih bivalnih pogojev, saj ni ne vode ne sanitarij, ostali požgani gozdčiči, razrita rusa in onesnaženi tokovi. V idilični pokrajini Camargue, denimo, so te dni našli okrog 50 tisoč »divjih«  
tabornikov. Sam minister za okolje je nazadnje »zatro- bil na lovski rog«, kot se huduje komenta- tor v komunističnem glasilu »L'Humanité«. V dolini reke Gardon so žandarji »manu militari«  
deložirali 250 prikoličar- jev. Toda to je gašenje požara s kozarcem vode: za osem milijonov letovišarjev, ko- likor jih ta hip prebija dopust v prikolicah, je v urejenih kampih na voljo samo 1,8 milijona prostorov.

Krivec? Vlada, zatrjujejo komunisti, češ da kapital spodbuja samo hotelski turizem, ki je veliko donosnejši od kampingarja. Z izgovorom, da morajo varovati okolje in upoštevati tudi mnenje krajanov, so minist- rstva – navaja komunistični tisk – letos zavrla načrte, po katerih naj bi uredili kakih sto novih kampov, v katerih bi bilo mogoče postaviti sto tisoč prikolic. Res pa je, da so podeželani čedalje sovražneje razporeženi do »divjih hord s severa«, in ne manjka niti izbruhov šovinizma, celo na »kazenskim odpravah«  
proti belgijskim, nizozemskim in nemškim tabornikom so se ponekod že podajali. »Turist, ti se sončiš, mi pa crkavamo!«  
je bilo geslo, izpisano s katranom na eni od cest, vodečih proti sončnemu jugu.

Niški »pledoaje za solatoo«

Če francoski kmet nima neposredne kori- sti od turistične invazije, tedaj to nikakor ne velja za trgovce in branjeve, ki kot koblice sledijo velikim tokovom na jug. Občinske inšpektorke službe se nemočno borijo proti prodajalcem, ki na improvizir- anih stojnicah za vsakim ovinkom ponu- jajo pommes frites, klobase, nabodala in

palaiinke. Njihova poročila so enaka: 30. julij, nacionalna cesta št. 10 Bordeaux – Bayonne, 8 kontrol, 72 ugotovljenih pre- krškov, 100 kg zaseženega mesa; 6. av- gust, 15 kioskov v Biscarossi, 63 ugotov- ljenih prekrškov, 142 kg zaseženega me- sa... Dopustnik pač vse pokupi. Pommes frites, denimo, prihaja največ iz belgijskih tovarn. Da, prav ste prebrali, iz tovarn: dehidriran, globoko zamrznjen, v kartona- stih škatlah. Celo pred nekim koroškim gostiščem ob cesti med Beljakom in Spit- talom sem jih videl, zložene na kupu...

Ljubitelji francoske klasične kuhinje so nasploh obupani. Ne le zaradi prodora ta- ko imenovane »nove kuhinje«, ki obrača hrbet slastini omakam, s katerimi so se galske babice ubadale dolge ure, temveč tudi zavoljo nezadržne »internacionaliza- cije«  
restavracij. Če smo letos že v letu kulturne dediščine, stokajo gurmani, tedaj bi si morali prizadevati tudi za ohranitev starih receptov in izvirmih francoskih jedi. Dnevnik »Matin«  
iz Nice je denimo obja- vil »pledoaje za solatoo«, kajti njegovi re- porterji so ugotovili, da je od slovite »ni- ške solate«  
po vsej deželi ostalo samo še ime: v njej ni več niti sledu o čebulicah, česnu, bosiljku, srčkih artičok in sardelnih filetih, temveč je zmešana iz kuhanega krompirja, paradižnika in tunine iz kon- zerve, ter zabeljena – o greh nad grehi! s ceninim oljem iz oljne repice namesto z aromatičnim oljnim oljem. Toda tudi za tako solato, s kosom piščanca, prgiščem neizbežnih pommes frites in stekleničko mineralne vode, plačš v restavraciji pari- škega kopalnišča Deligny 73,50 franka, to pa je cena, za katero se zunaj sezone že marsikje gosposko pogostiš. A inšpektorji so tudi proti sezonskemu navajanju cen brez moči: ob morju, pri kramarskih prodajal- cih, so poskočile za štirideset, petdeset od- stotkov.

Preplah zaradi prepolnih mesnic

Pač pa se bo avgusta nemara pocenila – teletina. Mesarji so namreč obupani, skan- dal, ki je izbruhnil na jugu, jim je napolnil hladilnike in kavlje. Gospodinjne teletine preprosto nočejo več kupovati. Da je za- deva žgoča, priča že to, da ji je »temo dneva«  
na prvi strani posvetil celo resni »Monde«.

Veterinarska inšpekcija je na jugu zasačila osem živinorejcev, ki so mladim teletom dajali hormone. To ni sicer nič novega in to že dolga leta počnejo tako v Franciji kot v drugih državah, le da je uporaba hor- monskih pripravov v Franciji strogo pre- povedana, povrh pa je novica tokrat kdo- ve zakaj prešla v pаниčen strah pred »zastupljeno, kancerogeno teletino«. Zdjaj celo resni zdravniki ljudem na TV dopovedujejo, da bi morali vsak dan pou- žiti 250 kg telečjih jeter in še tedaj bi bil učinek na človekov organizem enak kot pri eni sami kontracepcijski tabletki, ki vsebu- je estrogen, toda preplah se ne poleže. In najbrž bodo živinorejci družno z dobičkar- skimi farmacevti telikom še vedno vsajali v uhelj čevčico s hormonskim preparatom, ki pospešuje rast (razlika z živaljo, ki je rasla »pri kravi«, je do 20 kg in še meso je lepše).

»To počnejo tudi Belgijci in Nemci, že tako ali tako je njihova konkurenca nevz- držna«, je zmignil z rameni grešni živino- rejec, ki so ga »zasliševali«  
TV reporterji. Industrijsko pridelovanje hrane se izmika vsakršnemu nadzoru, prav tako predelava in priprava hrane, je te dni v posebnem komunikivju potrdil sindikat veterinarjev. Število kontrol se je zmanjšalo za 15 od- stotkov, kršitev zakonov je čedalje več, veterinarjev čedalje manj, njihova stroka zaostaja za vrtoglavi razvojem industri- ske živinorejce...

Kakšna je ta industrijska živinoreja, smo ob škandalu s teletino tudi nazorno videli na TV: po 500 do 1.500 telet v hlevu, v nekakšnih kletkah, širokih 65 cm, pogin zaradi uporabe preparatov manjši kot pri »naravnih«  
teletih, dodatni dobiček 250 do 300 frankov pri glui... edina sitnost (poleg veterinarske inšpekcije): »stress«, ki doleti nekatera teleta, ker se pač ne giblje- jo in ne vidijo ne sonca ne travnikov – postanejo otožna, povešajo glavo, nočejo več jesti in nazadnje začno z glavo butati v stene kletke.

K sreči imajo Francozi še Brigitte Bardot. Pred meseci je izbojevala križarsko vojno za »human«  
prevoz konjev, ki jih franco- ski mesarji kupujejo na Poljskem in v

grozljivih razmerah v vagoni in tovornjaki vozijo čez pet meja v domače klavnice. Zdjaj se bo BB nemara potegnila za hor- monska teleta. Ta teden ji je spaval po vodi poskus, da bi zbrala denar za boj proti kitolovcem: v St. Tropezu je načrtovala razstavo in javno dražbo še neobjavljenih fotografskih aktov (svojih, a iz rosnejših let, kajpada), toda izkazalo se je, da bi morala plačati preveč davka, pa se je raje vrnila k donosnejšemu pisanju spominov (v katerih, kot obljublja, »bo vse poveda- la«  
– o možeh, ljubimcih, filmu, ljubezni do živali).

Ameriške jaslji za francoske želodce

Francozi, BB gor ali dol, pa niso le ljubite- lji konjskega mesa, temveč zadnje čase vse pogosteje goltajo kanadsko govedino. Za zdaj šele v prestolnici, a vsemogočna ame- riška družba BKC, ki je kriva za nove navade, steguje lovke tudi v druga velika mesta. Na Elizejskih poljanah in avenijah okrog opere je letos odprla vrsto novih restavracij ameriškega sloga, neonskih jas- li, v katerih elektronski računalnik z jed- ni angleških imen polni želodce mladega rodu. »Francozi kmalu ne bodo več jedli, samo še prehranjevali se!«  
majejo z glavo starejši opazovalci te invazije ameriškega hamburgerja in njegovih bratrancev chee- seburgerja, whopper juniorja, milk sha- kov... Imena nekaterih teh industrijsko pripravljenih jedi so milostno spečali s francoskimi besedami: king poulet, king poisson preberete nad strežno mizo. In elektronske blagajne brenčijo: 5.000 ham- burgerjev na dan, 250.000 na mesec, 3 milijone na leto – v eni sami restavraciji. Burger King company jih ima po vsem svetu že 2439, a jih namerava letos odpreti še 350. In tu so še druga omrežja, denimo znani McDonald's...

Vsi ti lokali so po istem kopitu, takšni, kakršen je najnovejši na Elizejskih polja- nah: s 140 sedeži, ki jih je oblikoval raču- nalnik, in sicer tako, da je ni zadnjice, ki bi na njih vzdražala več kot 15 minut. Raču- nalnik gostu natanko odmeri, koliko bo pogoltnil, če bo denimo naročil »whop- per«  
(kar francoske stranke izgovarjajo »opör«): 24 gramov majoneze, 2 rezini sira, 104 grama mleto govedine, okroglo mehko žemljo, zlico ketchupa in gorčico, trakec zelene solate... Sedemsto gostov na uro. Neprodani goveji in ribji rezki morajo že pol ure v smetišče kante, očvrt krompirček čez sedem minut, ham- burgerji čez deset, le jabolčna pita tri ure odloga. Vse je izračunavano, vse plod 25 let tržnih raziskav.

Kako naj se uboga egeosovska para postavi po robu invaziji kraja hamburgerja? Meso prihaja iz Kanade, zmrznjen pom- mes frites tudi, kajti okus slaherne jedi mora biti enak v Parizu, Venezueli in Sin- gapuru. Štirje managerji ga štirikrat na dan preverjajo z lastnimi brbončicami. Njih preverjajo mednarodni inšpektorji BKC. Vsak upravnik si mora v Ameriki priboriti diplomu »whopper colleague«, ob obvezni praksi v številnih lokalih. Walter Parienté, šef na Elizejskih poljanah, nek- daj v ladjedelništvu, je pomival tla v Mja- miju, pritskal na gumbe avtomatov v Wiesbadenu, cvrl krompirček v Berlinu in se učil knjigovodstva v Frankfurtu. Šele tedaj so mu pri BKC prižgali zeleno luč za naskok na Elizejske poljane. Zdjaj s sode- lavcem Francisom Grossom kujeta načrte, kako bi omrežje razširila še na provinco. Otroci, ugotavljajo francoski starši, že nadlegujejo starše, naj jim grede iz službe za večerjo spotoma kupijo hamburger... Nizke cene in hrupna reklama same po sebi nikakor ne pojasnjujejo uspeha, ki ga ameriški »fast food«  
doživlja v sami trd- javi svetovne kuhinje. Navdušenje mladega rodu za tovrstno prehranjevanje na tekočem traku ima tudi sociološke ko- rene, ugotavljajo Francozi. Kot so sredi letošnjega poletja njihovi zdravniki ugotovi- li za rak. Nacionalna raziskava, bolj sta- tistične kot medicinske narave, a menda največja in metodološko najgloblja, kar so jih doslej jke opravili, je namreč pokazala, da na obolenost za rakom ne vplivajo samo kancerogene snovi, temveč tudi ne- zapolenost.

A to je še druga, resnejša zgodba. Z njo se bodo ubadali po 1. septembru, ko bo ko- nec tega prečudnega francoskega avgusta, ki »ustvari praznino v izražanju, osuši pe- resa in grla ter ublaži mrzlico sestankov- njas«, kot je v razmišljanju o letošnjih poč- tnicah, zdanjih pred predsedniškimi voli- vami, zapisal neki golištni veljak.

Vilko Novak

Napad na živčne celice

# Ali lahko imunski sistem povzroči duševne bolezni?

Drzna teza beograjskega znanstvenika  
prof. dr. Branislava Jankovića

Ali se lahko imunski sistem, katerega naloga je braniti človeški organizem pred različnimi boleznimi, sprevrže v lastno nasprotje in postane povzročitelj različnih bolezni? Zdravniki, toliko bolj pa laiki, v dvomih zmajujejo z glavami in tega niso pripravljeni verjeti. Beograjski zdravnik prof. dr. Branislav Janković trdi drugače.

Dr. Branislav Janković je objavil izsledke raziskav, ki jih je opravi- l s skupino sodelavcev, v britan- ski reviji Lancet, za njegovo tezo pa se močno zanimajo po svetu, deni- mo psihiatri in imunologi na znanstvenih srečanjih v Moskvi in Izraelu. Raziskave prof. dr. Branislava Jankovića, direktorja beograjskega centra za imunološke razi- skave in dobitnika dveh sedmoletskih na- grad SR Srbije za znanstveno delo, namreč pričajo, da pri pojavu in razvoju nekaterih duševnih bolezni sodeluje tudi imunski sis- tem. Prof. Janković in njegovi sodelavci so izsledke svojih raziskav objavili v britan- ski reviji Lancet, z novimi tezami pa so seznanili tudi psihiatre in imunologe na sestankih v Moskvi in Izraelu. Da bi zvedeli, za kaj pravzaprav gre, smo obiskali center za imunološke raziskave na Torlaku pri Beogradu in se pogovarjali z dr. Branislavom Jankovićem. V tišini nje- govega delovnega kabineta, kjer včasih tiči noč in dan, smo prisluhnili njegovi pripo- vedi: »Vsi vemo, da se telo sesalec in drugih živali z imunskim sistemom brani pred različnimi škodljivci, kakršni so denimo mi- krobi, ki povzročajo nalezljive bolezni. Ta sistem zavrača tudi presajeno tkivo in or- gane. Poglavitna naloga obrambnega siste- ma je potemtakem boj proti vsem tujkom v telesu. Včasih pa se lahko ta sistem obr- ne proti lastnim celicam, tkivom in orga- nom in jih lahko celo poškoduje. V tem primeru govorimo o avtoimunosti. To je stanje,«  
pravi dr. Janković, »ki je popol- noma nasprotno imunosti, saj povzroča poškodbe tkiva in organov, posledica tega pa so različne bolezni.

Naj povem boljši po domače: v vseh imu- skih procesih nastopajo protitelesa (po- sebne beljakovine) in vzdražene celice (limfociti). Protitelesa in limfociti lahko obranijo telo pred okužbo, prav tako pa lahko napadejo katerokoli tkivo in telesu in ga poškodujejo.«

Prof. Jankovića smo vprašali, ali to pome- ni, da lahko protitelesa in limfociti tudi živčne celice in možgane.

»Preden vam odgovorim na to vprašanje, naj povem, da ima vsaka živčna celica svojo »elektriko«, oziroma tako imenova- no bioelektrično dejavnost. To dejavnost je mogoče meriti z natančnimi elektronski- mi napravami s pomočjo drobne elek- trode, ki jo vsadimo v živčno celico. S to elektrodo je mogoče meriti normalno električno dejavnost živčne celice, prav ta- ko pa je celico mogoče vzdražiti.«

Raziskave, ki sta jih na tem področju opravila pokojni prof. Ljubodrag Mihailo- vić in dr. Janković, so pokazale, da je mogoče živčno celico močno vzdražiti, če jo izpostavimo protimožganskim protite- lesom (protitelesa, ki na poseben način re- agirajo z možganskimi celicami). Protimož- gansko protiteleso lahko namreč spremeni bioelektrično dejavnost živčne celice. Ta- ko protiteleso, ena osnovnih prvlin imunske- ga procesa, škodljivo vpliva na živčno celo- co. Podoben proces se razvije pri poškodov- anosti živčne celice in možgan, kadar gre za avtoimuno obolenje oziroma, kadar imunski sistem napade človekovo telo. Te raziskave so po enotnem mnenju slovith znanstvenikov odprle nove poti za prouče- vanje živčne celice, pa tudi centralnega živčnega sistema.

Nadaljnje raziskave na tem področju, ki ga imenujemo imunopsihiatrija, so si utirale pot s poskusi na živalih – mačkah in opi- cah. Ti poskusi so pokazali, da lahko pose- bej izurjene opice in mačke, ki so jih nau- čili opravljati nekatere naloge s skoraj stoodstotno natančnostjo, povsem pozabi- jo vse, česar so se naučile, če jim v mož- gansko celico vbrizgamo protimožgansko protiteleso.

Pri tem gre torej za proces učenja in spom- ina, za tako imenovano višjo dejavnost živčnega sistema. Poskusi so pokazali, da lahko ta protiteleso vplivajo na to dejav- nost in na duševnost.

Po poskusih z živalmi je prof. Janković s sodelavcem dr. Slobodanom Jakulicem in

prof. Jožefom Horvatom začel izvajati po- skuse v naših bolnišnicah.

»Pred tem je bilo treba iz človekovih mož- gan izločiti posebno beljakovino in pozor- no, previdno in skrbno raziskati njene last- nosti. Z drugimi besedami, prepričati smo se morali, da ta beljakovina ne vpliva škodljivo na ljudi. Zato smo beljakovino najprej raziskali s poskusi na živalih, nato na nas samih in na zdravih prostovoljcih. Šele tedaj smo beljakovino uporabili za poskuse z duševnimi bolniki.

»Da bi dokazali povezavo med imunskimi procesi in nekaterimi duševnimi boleznimi, smo se oprli na znano ugotovitev, da človeško telo reagira na snov, ki jo vbrizgamo v kožo, le če je občutljivo na to snov. Dobro raziskano beljakovino smo torej uporabili za proučevanje duševnih bolezni, tako da smo jo bolnikom vbrizgali v kožo. Izsledki očitno pričajo, da pri pojavu in razvoju nekaterih duševnih bolezni sodeluje tudi imunski sistem. Žal v negativnem smislu, kar pomeni, da je človekov obrambni sistem napadel lastne živčne celice in povzročil poškodbo možgan.«

Da bi dokazali povezavo med imunskimi procesi in nekaterimi duševnimi boleznimi, smo se oprli na znano ugotovitev, da človeško telo reagira na snov, ki jo vbriz- gamo v kožo, le če je občutljivo na to snov. Takšna kožna reakcija oziroma vnetje je imunskega izvora in njena najbolj znana oblika je tako imenovana tuberkulinska reakcija. Dobro raziskano beljakovino smo torej uporabili za proučevanje dušev- nih bolezni tako, da smo jo bolnikom vbrizgali v kožo. Izsledki očitno pričajo, da pri pojavu in razvoju nekaterih duševnih bolezni sodeluje tudi imunski sistem. Žal v negativnem smislu, kar pomeni, da je človekov obrambni sistem napadel lastne živčne celice in povzročil poškodbo mož- ganov. To je tudi odgovor na vaše vpraša- nje,«  
nam je povedal prof. dr. Branislav Janković.

Skupaj s svojimi sodelavci je ugotovil, da je ta pojav se zlasti izrazit pri bolnikih, ki kažejo znamenja možganske atrofije pa tudi nekaterih oblik shizofrenije.

»Čeprav je ta metoda videti povsem pre- prosta,«  
poudarja prof. Janković, »se je vendarle bilo treba domisliti, da jo je mo- goče uporabiti v psihiatriji. Tako se je ponovila stara zgodba, da znanosti mnoge očitne stvari lahko dolgo ostajajo skrite. Izsledki naših raziskav, so, kot vemo, zbudili posebno zanimanje, saj so pripomogli k temu, da je psihiatrija iz območja abstrak- cije in »nedosegljivosti«  
stopila na stvarna tla. O duševnih boleznih je torej mogoče razmišljati na nov način. Kajpada bo kljub temu treba še veliko dela in truda, da bi izumili zdravilo za nekatera možganska obolenja. Vsekakor pa smo pokazali novo pot, po kateri je treba stopiti, to pa je skromen korak k rešitvi tega problema,«  
je na koncu povedal dr. Branislav Janković.

Čeprav so nekateri znanstveniki precej skeptični, je treba verjeti v tisto, kar dela majhni kolektiv s Torlaka, zbran okrog Branislava Jankovića. Toliko bolj, ker ve- mo, da je prof. Janković doslej objavil okoli 280 znanstveno-eksperimentalnih del in da je član številnih evropskih in svetovnih ustanov, ki se ukvarjajo z razi- skavami na tem področju medicinske vede.

Slobodan Dukić

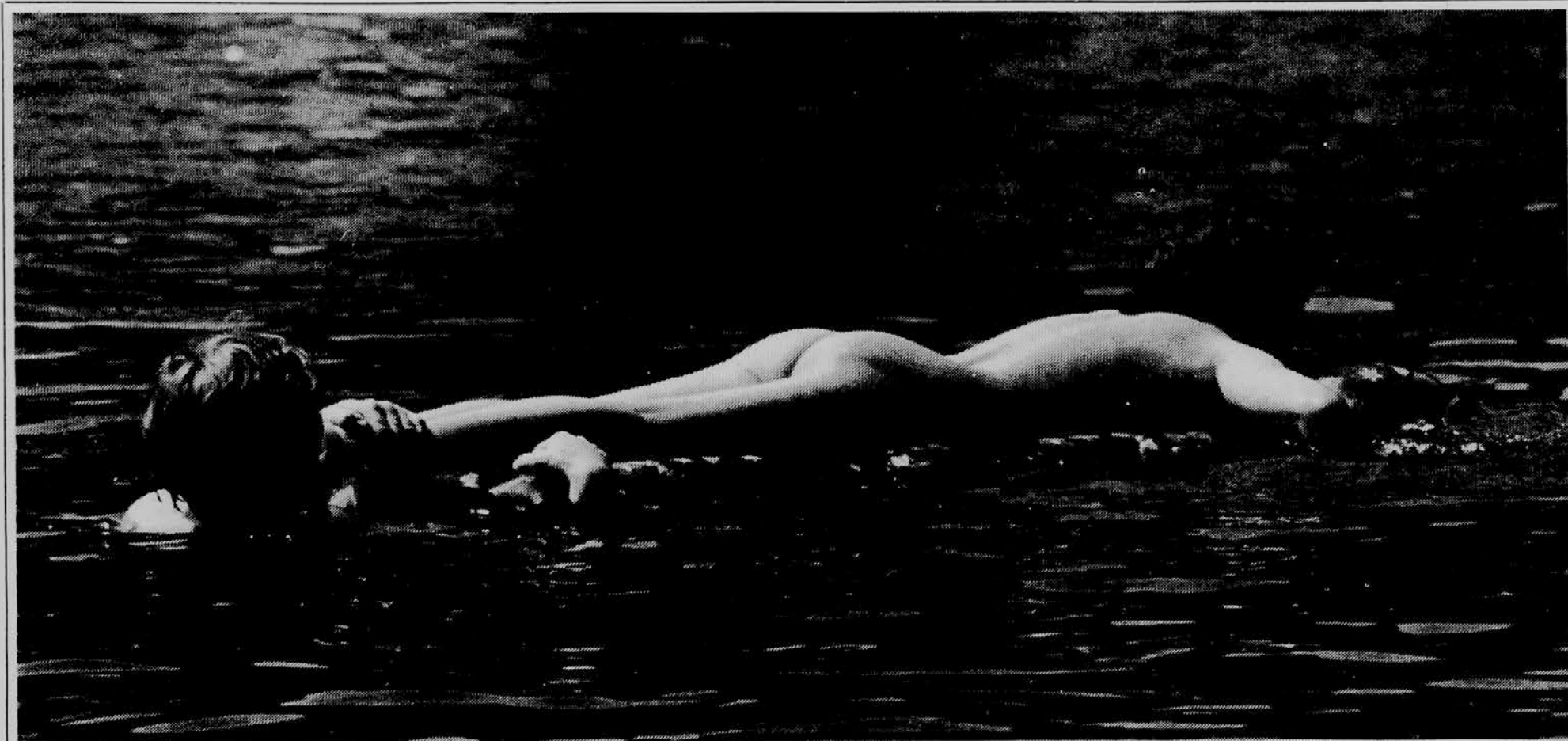


foto Janez Pukšič

Drugačna skušnja v La Rochelle

# »Prav noro je, kako je tišina polna šumov«

Od umetnosti giba in neznanih filmov do dihanja polžev in koncerta fliperjev

Festival mesta La Rochelle ali z drugim imenom Mednarodna srečanja sodobne umetnosti je edinstven med celo verigo festivalov ob francoski obali, pa tudi v notranjosti dežele. Festival že osmo leto širi, približuje, popularizira in zadnje čase vedno bolj tudi analizira izključno le sodobno umetnost in sicer kar po vrsti glasbeno, gledališko, filmsko, plesno, likovno in audiovizualno.

Topo festivalu v nekaj potezah. Če dodam barve: festival v La Rochelle je karseda sproščen, gibek in ustvarjalen. V tem srednje velikem mestu, pristanišču ob atlantski obali, nabitim s čarom starih hiš in ozkih ulic, zgodovinske upornosti Richelieuja in bližnjega morja, se je to poletje od 25. junija do 14. julija naselila prava kolonija ustvarjalcev moderne umetnosti. Mesto je hitro zadihalo v tej novi kulturni atmosferi in ni samo ponudilo svojih dvoran, cerkva, dvo-rišč, velike telovadnice, sten in zvočnikov, temveč vzvalovilo veliko zanimanja svojih prebivalcev, turistov in vabilo ljudi od vsepovsod. Kajti festival si ni zadal samo cilja, integrirati se v mestne strukture, ampak predvsem vzgojiti in oblikovati svoje občinstvo, mu dati ključ in pokazati pot k temu se ne zadosti poznanim jezikom današnje umetnosti, ga odpreti ne samo »proizvedeni« umetnosti. S tem mislim glasbeno kompozicijo, skoreografiran gibanje, pa tudi zvok in tišino okolja, ulice in morja, sproščene gibe teles in glasbeno improvizacijo.

Program festivala je bil izdelan tako, da so se zvečer dogajale glavne manifestacije – koncerti, baletne ali gledališke predstave

(razen filmskih projekcij, ki so se začele dopoldne in končale opolnoči), medtem ko je bil dan namenjen pogovorom, analizam in zlasti tako imenovanim ateljejem, delovnim krožkom. Gledalec torej ne opazuje predstave samo s svojega sedeža v dvorani, temveč je živo pritegnjen v samo dogajanje te umetnosti. V teh ateljejih, ki so bili organizirani bodisi za glasbenike, pesalce ali igralce, profesionalke ali tiste, ki jim je glasha, oder ali ples le v veselje, so umetniki vodili delo bolj s strani, v središču pa je stopila inovativnost in kreativnost občinstva.

Andrew de Groat, mladi ameriški koreograf, predstavnik ameriškega Modern dance (ki smo ga v Jugoslaviji videli dvakrat na beograjskem BITEFU z njegovimi koreografijami v predstavah Boba Wilsona), je vrata svojega ateljeja odprl najbolj na široko. Ples-gib, je jezik, ki je dostopen vsem. Je način hoje, gibanja; zavedanje samega sebe, svoje postavitve in gibanja v prostoru; iskanje svojega najboljšega ravnotežja. Sele od tu naprej je pot in prestop na umetniško področje, ki interpretaciji, kompoziciji. Andrew de Groat, ki sam ni nikoli študiral klasičnega baleta, niti modernega plesa, morda prav zato ta prestop bolj čuti in sta bila oba njegova ateljeja.



foto Michel Cormier

začetnike in za že bolj vpeljane, najbolj uspela. Opazovati ljudi, ki po nekaj osnovnih korakih in gibih, ki jim jih je pokazal koreograf, puščajo svojemu telesu skoraj vso domišljijo in voljo, kjer izginja vsako skrivanje za prepričanjem, da je ples izrazno sredstvo le redkih pesalcev s popolnim in izšolanim telesom, je bilo pravo doživetje. In kot da je hotelo to voljo in veselje do plesa poudariti tudi mesto La Rochelle, saj je Andrew odstopilo prostor za njegovo delo v velikem blokovskem, v glavnem delavskem naselju na robu mesta.

Tudi filmski del festivala se je s prisotnostjo režiserjev in pogovorih, ki so bili organizirani z njimi, približeval zanimivemu konceptu celotnega festivala. Nasploh filmski del s svojim umetniškim vodjo in selektorjem Jean-Loup Paseckom zaseda popolnoma posebno mesto med francoskimi filmskimi festivali. Prepričani so, da je za filmsko umetnost bolj na mestu primerjave kot tekmovanje, zato na festivalu ne delijo prvih, drugih, tretjih mest in posebnih nagrad. Festival v La Rochelle hoče biti festival brez meja in predsodkov, ki se ne zadovoljuje s predvajanjem vedno dobro obiskanih ameriških, italijanskih, angleških, francoskih produkcij, temveč izbi-

ra svoje filme iz daljnih, manj ali bolj neznanih kinematografij, kot so npr. filipinska, danska, maroška, venezuelska, poljska. (Lani so predstavili tudi nekaj jugoslovanskih kratkih filmov). V La Rochelle so pred Parizom zasloveli avtorji kot so Eltore Scola, Wim Wonders, Zolt Kezd-Kovacs, tu so bile premiere mnogih filmov, ki so kasneje naredili bleščečo kariero v Franciji kot Kurosawin Dersou Ouzala.

Filmski festival v La Rochelle je sestavljen iz več delov: avtorskega, kjer predstavljajo hommages posameznim filmskim ustvarjalcem (letos so bili to: Američan Richard Brooks, Francoz Rene Allio, Poljak Wojciech J. Has, Madžar Judit Elek in Poljak Jan Lenica, ki je poleg svojih risanih filmov predstavil tudi razstavo plakatov), dela, ki ga imenujejo: Odkritja novih avtorjev (letos: Nemka Helma Sanders-Brahms in režiser iz Cejlona Lester James Peries) in rubrike: Svet, kakršen je (s filmi iz obeh Nemčiji, Francije, Quebeca, Madžarske, Indije, Poljske, Portugalske, Čehoslovaske in Turčije).

Veliko pozornost je zbudil turški film Čreda (Suru), ki ga ni zrezal eden najbolj znanih turških režiserjev Yilmaz Guney, ki

je bil v času snemanja zaradi političnih razlogov v zaporu, tako da je zanj – iz zapora – napisal le scenarij, režijo pa je zaupal prijatelju Zekiju Oktenu. Film nas postavlja pred zastrašujoča nasprotja današnje turške družbe, ko se elementi sodobnega sveta srečujejo z anahronimi oblikami miselnosti na podeželju, kjer je položaj ženske še vedno zreduciran na pravo suženjstvo; postavlja nas v moderne mestne četrti z v oblake segajočimi stolpniciami in v naslednjem trenutku pred borne lesene kočice in nepregledne črede ovac. Ta nasprotja so simbolično upodobljena s srečanjem traktorjev in konj, novega in starega.

Ob tem turškem filmu so prireditelji festivala izvedli lepo in spodbudno akcijo: v La Rochelle namreč živi in dela majhna skupnost turških delavcev, ki so jih prireditelji prijazno opozorili na film iz njihove dežele in jih povabili na projekcijo. Na predstavi je bilo kar tristo Turkov, tako da so drugi večer na njihovo željo film ponovili.

Mesta so zrasla, ne da bi vedeli, kako, in čutili njihov nov utrip. Živijo v svojem svetlu hrupa, šumov, zvokov.

Kaj povedati od petju ptice, šumenju, šelestenju vetra, zuborenja od izvira naprej?

V La Rochelle so v času njihovih prireditelj organizirali prvo manifestacijo takšne vrste: Festival šuma.

Otroci mesta La Rochelle so začeli dva meseca pred festivalom loviti šume, prisluškovati vse mogočim zvokom in tišini svojega mesta in s pomočjo svojih učiteljev in tehnične ekipe so na magnetofonski trak posneli pravi »koncert« svojega mesta, ki so ga na festivalu tudi zavrteli.

Danski skladatelj Knud Viktor, ki pravi: »Prav noro je, kako je tišina polna šumov«, je imel prav tako celo vrsto koncertov, ki jih je sestavil, ko je poskušal med trinajstletnim bivanjem v francoski Provansi posneti neslišno: dih polžev, gibanje črvov v jabolku, izvira v zemlji... Njegovi koncerti, ki nosijo imena: Slika št. 1, Slika št. 2... pripovedujejo simfonijo sveta, ki je ni še nihče nikoli slišal.

Zadnja manifestacija Festivala šuma je bila karseda nenavadna: koncert fliperjev. Zanimanje za tak koncert je bilo seveda vsesplošno: kako spraviti piskajoči igralni stroj iz gostilniških kotov ali igralnice in oder in mu reči instrument kot violini ali klavirju.

Koncert je imel svojo partituro, dirigent svoje glasbenike in celo vrsto v krog postavljenih fliperjev. Orkester se imenuje Flippers Chamber Orchestra in je predstavljal v La Rochelle svetovno premiero svojega koncerta, za katerega je treba reči, ne le, da je bil nenavaden, malo nor in da smo se poslušalci počutili zelo združeni v tej novi skušnji, ampak tudi, da so se piskajoči zvoki zbirali v zanimive krče in tu in tam tudi v zanimive harmonije.

Ne toliko priznavati utrjene vrednote, temveč bolj opravljati neko kontinuirano delo in ustvarjati nov, pošten odnos do sodobne glasbe, je pomenil glasbenemu delu festivala, ki je bil zgrajen okrog glasbenikov nove generacije Ferneyhougha, Monneta in Aperghisa (ki se nimajo uglela in pomembnosti Stochausena ali Kagela) izhodiščno točko. S številnimi javnimi vajami, analizami in pripravami na koncerte, ateljeji za mlade glasbenike in zlasti prisotnostjo vseh glavnih skladateljev, so se glasbeniki še najbolj intenzivno vključevali v programsko načelo festivala: ustvarjati nova razmerja med umetniki in občinstvom.

Vendar festival v La Rochelle s svojo voljo po čim večji informiranosti in iniciaciji na eni strani in trditvijo, da je glasba dostopna vsem, na drugi (da torej informiranost in iniciacija nista potrebni), zahaja v navidezno protislovje. A če razmislimo globlje, drži pravzaprav oboje: pri poslušanju Beethovenove simfonije nam ni kdovekaj potrebno imeti čim več informacij o njej; kajti bolj je in to je bomo poslušali, bolj in bolj jo bomo živeli, bolj in bolj se bomo nanjo navezovali. To pa nam tudi ne preprečuje, da ne bi o njej vedeli čimveč in tako izostrili svoje kriterije.

Ena izmed rešitev, ki jih ponuja festival v La Rochelle, je torej možnost čimpočnejšega srečanja z novo umetnostjo in njeni razširjevalci, in to ne le za nekaj dni v letu. V načrtu imajo namreč, da se bodo že omenjeni skladatelji: Ferneyhough, Menet in Aperghis vračali v La Rochelle še naslednja leta.

Naj bo prvi stik z njihovo glasbo negativen, se bomo vendar k njej še vračali, se nanjo navadili, jo razumeli, sprejeli, vzljubili. In to je ta edinstvena možnost in nova, drugačna skušnja festivala v La Rochelle.

Briana Švigelj-Mérat

Izjemno arheološko odkritje

# Bager je naletel na sledove prvih Slovanov

Nad Loko pri Žusmu so bili najdeni najstarejši kulturni ostanki Slovanov na našem ozemlju

Kozjansko – prostor med Savinjo, Sotlo in Savo – je v zadnjem času zaslovelo po številnih lepih najdbah iz obdobja pozne antike in preseljevanja narodov. Najdišča Vranje, Rifnik, Sveta gora in Laška vas so pokazala, da se je tukaj začelo najintenzivnejše naseljevanje prav v času, ko so drugod zaradi vpadov barbarov in trenj med kandidati za rimski prestol zapuščali prebivalci svoje razkošne domove v nižinah in se prestrašeni zatekali v odročne predele, kjer jih je sovražnik zelo težko dosegel.

Kozjansko je bilo za takšno naselje izredno primerno, saj je ležalo daleč od najpomembnejših vpadnih cest, pa tudi zelo hribovit teren ni bil posebno vabljiv za mimo hitce čete in tolpe. Poleg omenjenih velikih in deloma že raziskanih arheoloških postojank smo odkrili pri arheološki topografiji tudi nekaj novih, npr. Veliki vrh nad Osredkom pri Podsredi, Gradec pri Praprotnem, ki predstavlja po svojih ohranjenih ruševinah in številu zidanih stavb nedvomno eno najpomembnejših poznoantičnih utrjenih naselbin v vzhodnih Alpah.

Iz literature je bila znana sredi Kozjanskega še ena poznoantična postojanka, o kateri nismo vedeli do nedavnega ničesar – Tinje pri Žusmu (danes Stari grad nad Loko pri Žusmu). Arheolog Balduin Saria je domneval že pred vojno na podlagi nekaterih naključnih omemb, da je tukaj obstajalo poznoantično pribežališče. Pri kasnejših obhodih terena so ugotovili, da predstavlja ruševina, ki jo je mogoče še danes opaziti na vrhu strmega hriba, ostanke manjšega gradu Saldenburg, katerega lastniki so omenjeni v 13. stol., nikjer pa ni bilo mogoče najti sledov poznoantične utrdbe. Nekoliko določnejše podatke o obstoju naselbine smo dobili pri arheološki topografiji, ko smo našli na njivi Riža, ki leži na južnem pobočju hriba, več črpic in iz tega časa in dobili pri lastniku njive nekaj poznoantičnih novcev, ki so bili tudi

najdeni tam. Tako smo prostor iskanja naselbine močno zožili. Zahodno od te ledine smo v gozdu odkrili nekaj teras, ki so enakomerno razvrščene po grebenu nad tinskim potokom. Tudi na njih smo našli drobce poznoantične lončenine, ki so pričali o obstoju hiš, vendar pa ni bilo mogoče izvedeti kaj več o naselbini brez sistematičnih izkopavanj.

Začetki segajo v 4. stoletje

Iskanje naselbine se je premaknilo z mrtve točke sele, ko je lastnik tamkajšnega zemljišča Zvonko Hernaus pričel graditi manjšo dovozno cesto do svoje hiše. Tedaj je bager zadel vzhodno od ledine Riža na nekaj mestih na črpinje, kosti in lepo obdelane rimske kamne. Lastnik, ki je že prej spremljal z zanimanjem prizadevanje arheologov, da bi odkrili naselbino, je nemudoma obvestil pristojni zavod. Tako smo začeli z začetnim izkopavanjem, da bi rešili objekte, ki so bili na terenu deloma že uničeni. Akejo je denarno omogočil celjski Zavod za spomeniško varstvo, delo na terenu pa je vodil ob pomoči sodelavcev mariborskega Zavoda za spomeniško varstvo in Mestnega muzeja iz Ljubljane Institut za arheologijo SAZU. Rezultati so navdve presenetljivi, saj smo ugotovili povsem nov tip poznoantične naselbine z lesenimi stavbami in najdbami, ki izpričujejo izredno močno staroselsko selišče, delne prvine Langobardov in, kar je najbolj zanimivo oz. za našo nacionalno zgodovino najbolj pomembno – sledove prvih Slovanov, ki so se tu naseljevali v 7. in 8. stoletju.

Na južnem pobočju hriba, ki ga domačini imenujejo Stari grad (nadmorska višina znaša 461m) so bile na obsevnem prostoru postavljene številne lesene hiše, od katerih smo raziskali pri prvih izkopavanjih sistematično le dve. Kljub nenavadni legi je bila naselbina vendarle dobro zavarovana. Na treh straneh jo omejuje velika naravna strmina, na vzhodni strani pobočja pa smo odkrili dva jarka, ki sta v kombinaciji z drugimi obrambnimi prvimi varovala naselbino na najbolj izpostavljenem mestu. Hkrati sta jo ločevala od areala grobišča, katerega obseg lahko zasilno rekonstruiramo po skopih podatkih iz literature in pripovedi domačinov. Obramba se zdi močno improvizirana, kar je razumljivo, saj je bila odločilna že lega v izredno zakotni dolini in dejstvo, da so v primeru obleganja lahko našli luknjo v obroču zaradi velikosti naselbine in se rešili z begom v prostrane gozdove okoli Žusma in Prevorja.

Najstarejši sledovi stalne poselitve so iz druge polovice 4. stol., torej iz obdobja, o

katerem domnevamo, da so tedaj začeli graditi večino podobnih poznoantičnih postojank v Sloveniji. Res je, da smo našli tudi nekaj prvih iz prvih treh stoletij našega štetja, toda te so našli tukaj že v drugotni legi. Zato sklepamo, da so jih prinesli iz neke bližnje rimske postojanke v Obsotelju, ki je bilo takrat zelo gosto naseljeno. Zaradi skromnega obsega prvih raziskovanj danes se ne moremo začrtati z gotovostjo celotnega obsega prvotne naselbine; zdi pa se, da je stalo njeno jedro na umetno izravnanih terasah na zahodnem robu zaščitenega teritorija. Nad njo se je verjetno dvigala tudi manjša zgodnjekrščanska cerkev; v prid tej domnevi govori predvsem toponim »na cerkvi« in še živo izročilo med domačini o cerkvi, ki naj bi se na tem mestu pogreznila in katere »spica« naj bi se pokazala pozneje znatno nižje, v zaseлку Zamerk. Kolikor lahko sodimo po površinskih najdbah, je bila tudi ta naselbina povsem lesena, zidan je bil najverjetneje le kulturni objekt, saj smo našli na vrhu grebena več pravilno obdelanih kamnov.

V 5. in 6. stoletju se je naselbina znatno razširila proti vzhodu in jugu, vendar hiše niso bile zgrajene v tako urejenih vrstah kot na prvotnem mestu, pač pa so izkoristile prostor v izredno ugodni dolini med dvema manjšima grebenoma, kjer so zelo ugodni naravni pogoji za gradnjo. Obseg poselitve na severni strani nakazuje naključna površinska najdba zlatega novca vzhodnorimskega cesarja Zenona. Ta je vladal v letih 474 do 491, torej v času, ko je pripadalo Obsotelje državi vzhodnogotskega kralja Teodorika Velikega. Na averz vidimo močno shematiziran cesarjev profil, na reverzu pa je križ, ki ga obkrožata dva palmovi vejici. Ravno ta del naselbine je bil odkrit pri gradnji ceste in tu smo zasidili lopate, da bi rešili še preostale dele stavbe.

Doslej sta bili odkopani dve stavbi

Rekonstrukcija prvega izkopanega objekta je takšna: hiša je bil zgrajena iz lesenih brun na ozki, največ 3 m široki terasi, ki je vsekna v skalo. Streha je bila enokapna, kriša s slamo in se je na zgornji strani naslanjala na strmo pobočje. V notranjosti je bil prostor razdeljen po dolžini z nizko stopnico v zgornji in spodnji del. Na zgornjem smo našli ostanke dveh ognjišč in na enem še povsem ohranjen lonček, ki so ga zapustili zadnji prebivalci. Na spodnjem, nižjem delu smo odkrili peščen objekt s kvadratnim tlorisom, ki so ga obdajala na dveh straneh lesena brna. Ker ga ni mogoče z ničimer primerjati, se ne moremo zadovoljivo pojasniti njegove funkcije. Tik pod stavbo sta bili dve skoraj dva metra

globoki jami, katerih pomena nismo mogli zanesljivo dognati, saj ju je bager močno poškodoval. V obeh smo našli številne sledove nekdanjih prebivalcev, v eni pa so bili najdeni tudi členi rimske arhitekture, ki so morda rabili kot deli primitivnega pohištva. Najverjetneje je, da imamo pred sabo preproste naselbinske objekte iz obdobja preseljevanja narodov, ni pa izključena možnost, da predstavljajo tudi prostor za predelavo kovin; podobni primeri so bili odkriti v nekaterih najdiščih v Bosni. V eni izmed jam na Tinju smo ugotovili 12 poselitvenih period oziroma različnih stopenj predelave kovin. V stavbi in obeh jamah smo našli številne lončne črepinje, različne nože, novce, žrneljni kamen in izredno lepo bronasto sponko z ornamentom štiriperesne deteljice z vrisanimi viticami, trikotniki in krogom na sredini. Vmesni prostori so bili zapolnjeni z rdečim, modrim in zelenim emajlom.

Druga stavba, ki smo jo odkopali nekoliko višje od prve, je bila grajena podobno, torej iz lesenih brun in postavljena na prostoru, ki je bil vsekan v skalo pobočje. Bila pa je nekoliko daljša kot prva in na sredini predeljena s steno, katere ležišče za bruna se še dobro pozna v skali. Na zunanji strani stavbe je bil prav tako v skalo vsekan manjši prostor, na katerem je stalo ognjišče, ob njem smo našli sledove jam za stebre, ki so držali kotel; torej priprava, ki jo lahko vidimo v vsakem etnografskem muzeju in ki so jo še do nedavnega rabili na slovenskem podeželju. Prostor znotraj stavbe, zraven ognjišča, je bil najverjetneje bivalni, zahodni pa kaže na ostanek nekakšne delavnice, saj smo našli v enem vogalu kurilnice, nekoliko pod njim pa kanal, ki je vodil iz prostora. Kaj so tukaj predelovali, bodo pokazale šele analize amorfnih ostankov s kurilnice, morda pa bomo kje ugotovili tudi kakšne tlorisne ali tehnološke podrobnosti. Posebno dragocena sta – poleg številnih drobnih najdb iz te hiše (glavnik, pasna spona, keramika) – langobardski vrček in majhen depo kmečkovega orodja. Vrček smo našli tik ob gradnji steni in je elegantno modeliran. Na gornji polovici je okrašen z mrežo rombov, na spodnji pa je viden ornament zglajenih pasov na sicer nezglajeni površini. Tako so izoblikovane štiri metope s kombinacijo amornih in vertikalnih pasov. Vrček predstavlja po oblikovni strani staroselsko lončarsko tradicijo, po ornamentu pa sodi v značen langobardski okras in tako potrjuje, če že ne navzočnosti Langobardov v tem selišču, pa vsaj trgovske vezi v drugi polovici 6. stoletja, morda tudi še v prvi polovici 7. stoletja. V vzhodnem prostoru hiše je bil v majhni jami, izkopani v skalna tla, najden depo kmečkovega orodja, ki je

vseoblastno rezilo kose, brus, veliko kopačo, skoraj vse železne dele pluga, ovčarske škarje, pilo in kladivo za klepanje kose. Vsi predmeti so bili skrbno spravljeni v jami pod vhodno površino in dopuščajo domnevo o nasilni zapustitvi naselbine, saj je lastnik skrnil pod tla vse mogoče predmete, ki jih je pri svojem delu najpo naj, da bi jih kdaj pozneje spet izkopal in uporabil. Nedvomno ga je pri begu iz naselbine doletela smrt. Tako je zapustil zanimivo poljedeljsko zbirko; razodeva nam tedanji obdelovalni način zemlje, ki je ostal v navadi do današnjih dni.

Slovani so (verjetno) prišli že v 7. stoletju

Kljub nekaterim nasilnim posegom v naselbino se zdi, da je bila vedno znova naseljena in da ji je bilo prizaneženo tudi takrat, ko so bile požgane in razrušene podobne naselbine (Rifnik, Vranje), kaj se sprejela prav slovanske prišleke. Kdaj se je to zgodilo, ni mogoče zanesljivo reči, toda drobni posodi, ki smo jih našli v prvi izkopani hiši, in drobci iz delno izkopane stavbe pričajo, da so se prvi Slovanji naselili tukaj najbrž že v 7. stoletju in sicer v že obstoječe starejše hiše. Njihovo navzočnost lahko dokazemo na podlagi keramičnih fragmentov tudi še v prvi polovici 8. stoletja, torej za obdobje, za katerega nismo odkrili še do danes materialnih dokazov o prvih naseljenih Slovanih na današnjem slovenskem ozemlju, pa tudi drugod v Jugoslaviji je tovrstno gradivo silno redko. Drobci slovanske lončenine se močno razlikujejo od staroselskega keramičnega gradiva, saj so večinoma iz drugačne gline, izdelani so z roko ali pa le na primitivnem lončarskem kolesu. Na nekaterih kosih se pojavlja okras valovnice in pravokoten lončarski znak na dnu posode. Slovansko gradivo je trenutno še skromno, kar je najverjetneje tudi posledica našega nezadovoljivega poznavanja materiala iz tega obdobja. Podobne primerke lahko vidimo le v muzejih drugih držav, kjer so raziskovalega zgodnje slovanske kulture mnogo obsebnješa. Tako bomo morda prisodili ob kasnejšem analiziranju še marsikateremu predmetu slovanski izvor.

Kako se je preobrazilo staro romanizirano prebivalstvo in kakšno je bilo njegovo razmerje do slovanskih prišlecev, še ni mogoče reči ničesar. Najprej bo treba sistematično raziskati celotno naselbino in tudi grobišče, da bi ugotovili, v kolikšni meri je prišlo do stapanja Slovanov s starejšimi naseljenici slovanskega prostora in ali se ni slovanska naselbina samo naslonila na starejšo staroselsko oziroma izrinila njene prebivalce.

Slavko Glicenčki

### Umetni družbeni odnosi

# Svet sprejemljivih in nesprijemljivih iluzij

## Je bog mrtev, nem ali pa morda komunicira samo z duševnimi bolniki?

»Če sem prebrala, da je jajca s slanino, sem nenadoma tudi sama vzljubila jajca s slanino, čeprav te jedi prej nisem marala. Vse podrobnosti iz njegovega življenja so mi nenadoma postale zelo pomembne. Hotela sem vedeti, kdaj vstaja, kdaj hodi spat, kakšne barve nogavice nosi in če ima rad pomfrit ali pire.« Vse mladostniške zaljubljenosti pa niso tako nedolžne, pa tudi ne tako družbeno sprejemljive, kot je opisani primer dekleta, do ušes zaljubljene v nekega popevkarja.

Neko drugo dekle se je na baseball tekmi nenadoma, od daleč zaljubila v enega od igralcev. Prišlo je do zelo intenzivne a seveda čisto enostranske umetne ljubezni. Hodila je na vse tekme, na katerih je nastopal njen izvoljenec, zbirala je podatke o njem, a nikdar se mu ni upala približati. Ta umetni odnos je začel vplivati tudi na stvarne odnose – s prijateljicami se je pogovarjala le še o njem, naglas se je pogovarjala z njegovimi fotografijami, sanjarija je o dejanskih pogovorih, zmenkih in ponavadi se je končalo s poroko. Minilo je že dobro leto in še vedno je bila prav tako nora nanj kot na začetku. Tedaj se je odločila, da mora nekaj ukreniti: »... vedela sem, da ga po običajni poti ne bom nikdar spoznala, zato sem si mislila – če ga ne bom dobila jaz, ga pa tudi nobena druga ne bo.« Odsla je v hotel, kjer je bila nastanjena njegova ekipa pred neko tekmo in si vzela sobo. Po telefonu je prvič govorila z njim. Bila je razočarana nad tem, kako je govoril. Povabila ga je k sebi v sobo, češ da gre za »nekaj važnega«. Ko je vstopil, je naperila vanj pištolo in rekla: »Dve leti si me vznemirjal in zdaj boš umrl.« Ustrelila ga je v trebuh in ubila. Bila je razočarana in jezna, da so ljudje, ki so pritekli pogledat, kaj se je zgodilo, tako neumni, da za njenega izvoljenca sploh še niso slišali.

#### Dejanski in umetni odnosi

Ta primer nam kaže, kako pomembno lahko vpliva čisto umeten odnos na posameznikovo vedenje. Vpliva na njegove zunanje aktivnosti (v našem primeru, denimo, na obiskovanje športnih prireditev), notranje izkustvo (sanjarjenje, projekcije) in na odnos do pomembnih drugih oseb (prijatelji, znanci, sorodniki).

Primer, ki smo ga opisali, je izjemen le po epilogu, medtem ko obnašanje dekleta pred tragičnim koncem ni bilo niti glede družbene sprejemljivosti niti statistično izjemno ali nenormalno. Njen odnos ilustrira določene vzorce obnašanja, ki so karakteristični za pomemben segment družbenih odnosov v sodobni Ameriki.

Antropologi že dolgo vedo, da so ljudje nekoč pogosto stopali v stik tudi z »bitji«, s katerimi niso imeli resničnih kontaktov, na

primer z božanstvi, pošastmi in umrliimi predniki. Stiki s temi bitji so bili za posameznika pomembni tudi z vidika njegovega družbenega izkustva. Zato jih je treba upoštevati, ko proučujemo dano družbo.

To spoznanje pa ima širše implikacije. Kaže, da se je sociologija pretirano osredotočila na proučevanje zgolj »resničnega družbenega sveta«. Poprčen Američan, denimo, stopa v dejanske interakcije le s približno 200 ali 300 ljudmi – sorodniki, prijatelji in znanci. Čeprav so ti odnosi nedvomno pomembni, pa stopa povprečen Američan tudi še v mnoge druge odnose: z ljudmi, ki jih pozna s televizije, radia, filmov, knjig, revij in časopisov. To so razni igralci, glasbeniki, politiki, novinarji, napovedovalci in mnogi drugi »znani« ljudje. Z njimi stopa v bolj ali manj pogoste umetne družbene odnose.

Pogosti so primeri ljudi, ki živijo z svojimi športnimi ekipami ali se pogovarjajo z osebami s televizije. Medtem ko nazven posameznik lahko še vedno sodeluje v družbeni situaciji, pa svojo pozornost preusmeri iz resničnega v umetni svet. V tem svetu je le redko sam. Ta svet je napolnjen z namišljenimi prijatelji, večje ali manjše vloge pa igrajo v njem tudi ljudje iz njegovega resničnega sveta. Često bo uporabil nastopajoče iz medijskih oddaj kot dramatis personae v svojih sanjarjih.

Povprečen odrasel Američan preždi pred televizijo tri ure na dan. Ko dopolni 16 let, velja zanj, da je pred televizijo preživel večji del svojega življenja kot pa v soli. Za potrošnje množičnih medijev porabi Američan približno 50% svojega prostega časa. Verjetno porabi več časa za umetne kot pa za dejanske družbene odnose.

#### Vpliv na sanje in sanjarjenje

Med obema svetovoma obstajajo določene podobnosti, toda za natančnejše razmejitve bi bilo treba podrobneje proučiti oba svetova. Umetni svet pa je za kaj takega še preslabo raziskan. Posameznik stopa v umetne odnose tako, da sprejme umetno družbeno vlogo. Včasih opazuje je od zunaj, kot »voyeur«. Drugič psevdoparticipira v navidezno neposrednem stiku z medijsko osebo, ki se obrača neposredno na poslušalca ali gledalca. Tretja možnost je,

da si umišlja srečanja z ljudmi iz dejanskega družbenega sveta. Lahko sprejme vlogo, ki ohranja del resničnega jaza, a si pripisuje atribute, ki jih sicer ne poseduje – na primer otrok, ki sanjari, da je odrasla športna zvezda. V takšnem sanjarjenju tipa Walter Mitty prevzame posameznik »izboljšani jaz«. Ljudje vzpostavljajo tudi čustveno vez z umetnimi izkustvi. Svoje afektivne orientacije iz dejanskega sveta prenašajo v umišljene odnose. Po drugi strani pa kljub popolni odsotnosti neposrednih odnosov postanejo tudi emocionalno orientirani do umetnih bitij. Ne le da jih poznajo, ampak do njih tudi močno čutijo. Ppisujejo jih, kot da bi poznali njihove lastnosti iz dejanskih družbenih interakcij.

Kakšen je učinek umetnih družbenih izkustev, ko se posameznik vrne v svet dejanskih družbenih interakcij? Znanstveniki si glede tega niso čisto na jasnem. Eni trdijo, da umetne interakcije dvigujejo napetost, drugi menijo, da imajo katartične ali narkotične efekte. Spet tretji trdijo, da ne vplivajo direktno na obnašanje. Nekateri menijo, da pogujejo posameznikovo oblikovanje vlog in to ne le pri otrocih. Nekateri raziskave so pokazale, da so mnogi gledalci iz sentimentalnih TV nadaljevanj pobrali koristne napotke za življenje. Nekateri si sposojajo kar cele dialoge in jih uporabljajo v dejanskih situacijah. Neka ženska na primer je priznala, da si je besede, s katerimi je izrekla sožalje svoji prijateljici, spodobila od priljubljene televizijske zvezde.

Pravi učinek sporočil je lahko bolj ali manj subtilen, daljnosežen in kompleksen. Proučiti bi bilo treba vpliv množičnih medijev tudi na druge vrste umetnega izkustva – na sanje, sanjarjenje in na projekcije.

Medijska izkustva imajo verjetno največji vpliv, kadar človek poskuša anticipirati situacije, ki so mu neznanne. Med petim in štirinajstim letom je povprečen ameriški otrok sam na televiziji pričel nasilnemu umetni 13.000 človeških bitij. Tudi če pustimo ob strani vprašanje, v koliki meri takšna izpostavljenost nasilju na medijski poročevski protidružbeno vedenje, ostaja dejstvo, da prav gotovo nudi Američanom širok repertoar receptov, kako je mogoče škodovati, mučiti in ubijati ljudi.

Projekcije se nanašajo na aktualno vedenje, toda tudi sanje in sanjarjenja so lahko pomembna. Mnogo ljudi je prepričanih, da vodi interpretacija sanj do pomembnih spoznanj o podzavesti in da predstavlja vodilo za vsakodnevno obnašanje. Tudi sanjarjenje ima svoj pomen. Posamezniku daje možnost, da »svadi« neko družbeno rutino, preden jo uporabi v dejanskih družbenih odnosih. Kot temeljni obliki notranjega izkustva obe indirektno vplivata na razvoj stališč, vrednot in psiholoških stanj. Mediji v nam še neznan meri vplivajo na obliko in vsebino notranjega psihičnega življenja.

#### Nogometne vdove in randi v kinu

Resnični in umetni družbeni odnosi se lahko prekrivajo, kadar človek simultano stopa v interakcijo tako z resničnimi kot umetnimi bitji. Ljudje so lahko »na obisku«, medtem ko gledajo televizijo, pozornost posvečajo enkrat enemu, drugič drugemu svetu. Od človeka se pričakuje, da zmanjša svojo participacijo v umetnem svetu, kadarkoli resnični drugi postavijo nujne zahteve (na primer: Čas je za večerjo – ali pa – Nekdo trka na vrata). Od človeka, ki se preveč počasi »vrne«, pričakujemo opravičilo. V določenih primerih predstavljajo umetni drugi rivala. Znani so primeri žensk, ki se pritožujejo nad časom in pozornostjo, ki jo njihovi možje posvečajo »revijam za moške«, prav tako ali pa še bolj pogoste pa so »nogometne vdove«.

Tipičen ameriški zmenek sledi vzorcu prekrivanja. Fant in dekle gresta na primer skupaj v kino in ločeno sodelujeta v isti javni fantaziji (filmu) medtem, ko ohranjata še minimum »resničnega stika« (držita se za roke). Omogoča jima, da sta skupaj in hkrati odstrani napetost neposrednega soočenja, ki je tako značilna za zgodnje faze dvorjenja. Ko je filma konec, lahko iz osebnega vidika komentirata umetne družbene dogodke, ki sta jih ločeno doživljala. Skupni spomini na preteklost lahko podobno funkcionirajo, na primer ko stari prijatelji podoživljajo pretekle dogodke (»se še spominjaš...«). Medtem ko napol poslušata besede drugega, si človek lahko že domišlja bližnje srečanje z nekom tretjim. Bolj dramatičen primer te-

ga je, ko moški in ženska spolno občujeta, a sta hkrati tudi »odsotna« – doživljata ločene spolne fantazije z umetnimi bitji. V takšnih primerih bi lahko govorili o »notranjih emigracijah«.

#### Prepoznavanje iluzij kot kriterij patologije

Primerov, ko prihaja do prekrivanja, pa je še več. Člani klubov oboževalcev se na primer sestajajo, ker jim je skupen umeten odnos do zvezdnika, s katerim pa nikoli niso imeli dejanskih stikov. Uporabno znanje o umetnih bitjih postane pogoj dejanske interakcije. Neka študija ročnih delavcev v ZDA je pokazala, da jih 58% bere komične stripe in da se o njih redno pogovarjajo z drugimi. Participacija v dejanskih odnosih često predstavlja umetne izkušnje. Od vsakogar se pričakuje, da pozna večje število umetnih bitij in ti skupni znanci pogosto predstavljajo izhodiščno točko pri vzpostavljanju stikov s tujci.

Večina ljudi je zmožna ločevati umetne in resnične družbene svete. Tudi kadar so ljudje intenzivno prisotni v nekem umetnem izkustvu, se ponavadi še zavedajo, da je to, kar se odvija pred njihovimi očmi, v resnici iluzija. Reakcija na brutalen umor na platnu je bistveno drugačna od reakcije nanj v resničnosti. Poleg tega se ljudje lahko ponavadi še vedno »vrnejo« v resnični svet, če je treba.

Včasih pa postanejo meje med umetnim in resničnim nejasne. Vzemimo primer psihopatologije. Psihotik bo na primer trdil, da dejansko pozna določena umetna bitja in da ima z njimi redne družbene odnose. Zato bo psihater pacienta skoraj vedno vprašal, če ima kakšne pomembne prijatelje. V kolikor nekdo ni pripravljen (ali zmožen) ločevati na kulturno pogojeno ustrezen način resničnost in domišljijo, pravimo, da je psihotik. Toda če bi tovrstno zmedo dejansko vzeli za kriterij duševne zdravja, bi se število bolnikov zelo povečalo.

#### Vera v boga in v dedka Mraza

Ko ljudje spijo in sanjajo, često ne vedo, da so interakcije, v katere mislijo, da stopajo, halucinatorne. Pogoste so tudi halucinacije o resničnosti medijskih interakcij. Ljudje, ki prvič vidijo film, mislijo, da se dogodki na platnu v resnici dogajajo tik pred njimi. Ljudje često govorijo o umetnih bitjih, kot da bi jih poznali. Zmeda je včasih pristna. Sherlock Holmes, na primer, vsako leto sprejema na stotine pisem na svoj naslov 221-B Baker Street. Po djetje, ki se danes nahaja na tem naslovu, je moralo najeti posebno tajnico, ki odgovarja na njegovo pošto. Otroci se radi igrajo tako, da prevzemajo namišljene vloge (»Ti boš kavoje, jaz pa indijane.«) Otroci se vede, kot da je njegov soigralec Indijanec, a se ves čas zaveda, da je v resnici le prijatelj iz sosesčine. Takšna igra zahteva dvojno zavest.

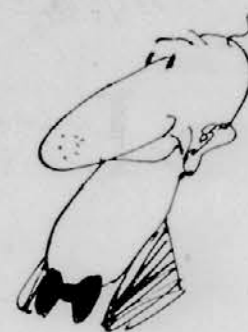
Disneyland predstavlja lokacijo, ki je zelo primerna za proučevanje tega fenomena. Skupina mladih je skušala obiskati Disneyev svet v Floridi. Toda zaradi dolgih las in hipjevskega oblek jih niso spustili noter. Razlog za to je bil, ker niso zgedali »kot normalni ljudje«. Istočasno pa so se v ozadju groteskne, plastične podobe pošastnih ljudi-zivali, kot sta Miki Miška in Racman Jaka, mešale z gručo tistih, ki so imeli srečo, da so jih spustili noter.

Najbolj značilen in razširjen je primer dedka Mraza. Za otroke je povsem primerno, da verjamejo v dedka Mraza in se z njim tudi pogovarjajo. Če pa bi se tako obnašal odrasel človek, bi njegovo vedenje proglasili za patološko. V redu je, če otroci in odrasli verujejo v boga, a v določenih okoljih (med drugim tudi v psihiatričnih bolnišnicah) izpade trditve nekoga, da je z bogom v stiku, za patološko. To lahko pomeni več stvari – ali da so psihiatri mnenja, da je bog mrtev, ali pa, da je nem. Morda pa, da komunicira z duševnimi bolniki. Verjetno pa gre le za to, da je vera v boga še družbeno sprejemljiva iluzija, medtem ko vera v komuniciranje z njim ni.

Umetni družbeni odnosi predstavljajo pomemben del družbenih odnosov v sodobni Ameriki. V veliki meri so družbeno sprejemljivi in predstavljajo verjetno zelo pomemben izvor družbenega izkustva vsakega posameznika. Meje med realnim in domišljjskim, normalnim in patološkim niso vedno jasno razmejene. Kot pri dekletu, ki smo ga omenili na začetku pa postanejo pogosto jasne šele, ko dobijo svoj tragičen epilog.

John L. Caughey

### Iz počitniškega dnevnika Jake Sulca



## Stalni gostje

Andersonova sta zelo prijazna človeka.

Z gospodom Andersonom vsako jutro skupaj stojiva v vrsti za mleko in kruh. Ker sva med najbolj zgodnjimi, ga vselej dobiva; tako imava poleg materialnih koristi še svojo uro za klepet v čisti jutranji svežini.

»Krasen dan!« pravi navadno gospod Anderson, ko se postavi z mrežo in polivinilno vrečko poleg mene, brez sledu nejevolje, kakršna čepi na čemer-nih obrazih drugih turistov v vrsti.

Čeprav je tudi preskrba z vremenom stihijska, se pravi, da so vremenske razmere, kakor pač pride, dobre ali slabe, je človeku vednarle ljubo, da smo za dobre pohvaljeni.

Kadar je nebo oblačno, pravi gospod Anderson vedro: »Danes bo krasen dan za čitanje v šotoru!« In spet se mi zdi dobro, da se v našem kampu vse tako izteče, da je tudi za kulturno izobraževalno dejavnost dobro poskrbljeno.

Prejšnjo soboto sva čakala v vrsti za kavo. Šele okrog devetih smo prodajalco prisilili, da je vsa namrogodena telefonirala in nam potem povedala, da mleka in kruha ne bo. Bila je upravičeno nasajena; vsi smo silili vanjo in se pridružili, kot da je ona tista, ki peče zemlje in ima nekje spodaj pod pultom krave. Samo gospod Anderson je do brodušno puhnil iz pipe:

»Oh, saj je vseeno. Pomembno je, da sva bila tukaj.«

Priznam, da me je nadkrilil. Bil sem namreč tik pred tem, da neljubeznivo devj zabrusim kaj neljubeznivega, zato sem ga nejevoljno pogledal: da se tale Danec ne norčuje!

»Veste, mi smo tukaj že tretje leto,« je rekel preprosto in me povabil v svoj šotor na kavico.

Gospa Andersonova je namesto skodelice za kavo postavila na mizo desetdekagramsko vrečko kave v zrhnih:

»Druga ne morem ponuditi, samo takole, nemleto, so prodajali.«

Zdaj sem moral nastopiti v zagovor te naše nesrečne trgovine: »Spoštovana gospa,« sem rekel pokroviteljsko, »v trgovini bi vam jo z veseljem zmleli, samo reči je treba.«

Gospa Andersonova me je prijazno

»Pa on radi,« je rekla, ko se je vrnila. Gospod Anderson me je vprašujoče pogledal.

»Oh, nič,« sem zamomljal in ga bolj odvlekel kot odpeljal iz prodajalne. Zunaj je še enkrat vprašal, kaj je rekla prodajalka.

»Veste, da je tudi jaz nisem razumel,« sem mu pogledal v oči s kar najbolj odkritosrčno lažjo.

Zadovoljno je pokimal, kot da je slišal natanko tisto, kar je pričakoval.

Od tedaj se dobivamo z Andersonovimi tudi zvečer, v restavraciji.

Danes, ko smo že precej dolgo nepostreženi sedeli za mizo in se kratkočasi tako, da smo gledali štiri mlade natakarje v belih srajcah s črnimi metuljčki, kako so se sproščeno zabavali s svojo stanovsko kolegico pri šanku, zelo čednim dekletom, je gospa Andersonova napričakovano rekla:

»Vi sploh ne veste, kako srečna dežela ste. Pravzaprav vi sploh nikogar ne potrebujete.«

Nisem vedel, kam meri, zato sem samo razširil roke, češ, takšni pač smo, kar je lahko pomembno: smo pa res kaveljni – ali bogpomagaj; tako sem si pustil prostor za bolj opredeljeno stališče, ko bo bolj jasno, kaj misli.

»Človek ima vtis, da gojite turizem samo zato, da vidijo vaši ljudje čim več novih obrazov,« je nadaljevala zamisljeno.

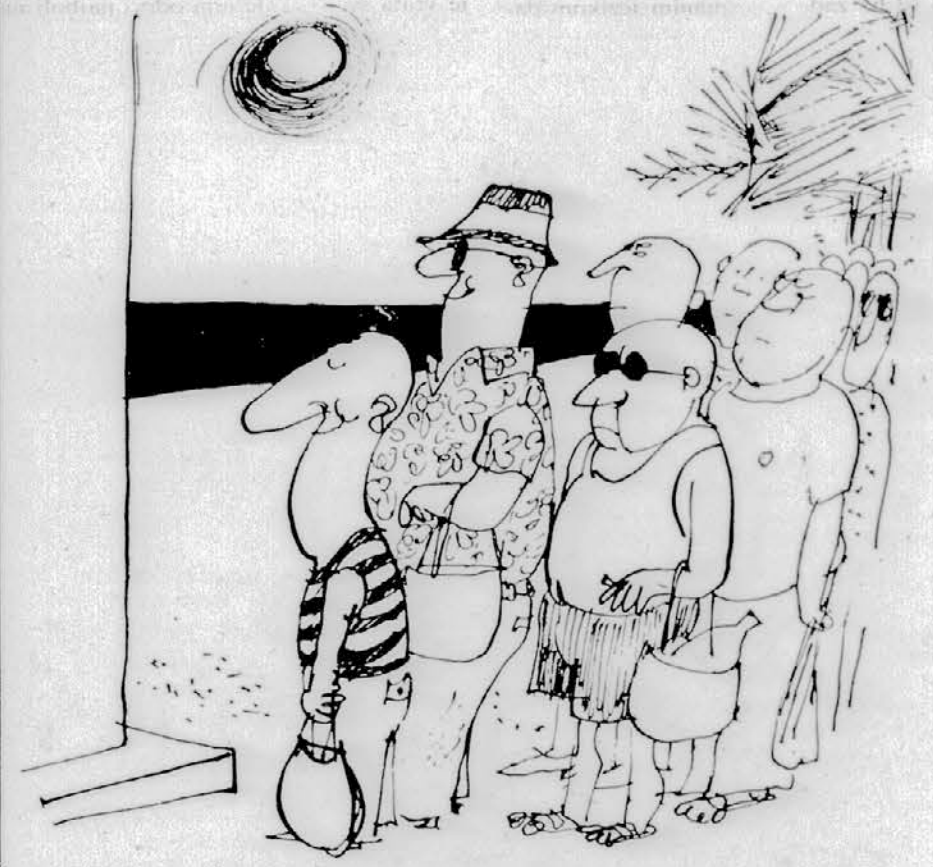
O, to pa ne. Že sem odprl usta, da bi pojasnil, kako pomembna postavka je pri nas turizem v izravnavanju deviznega primanjkljaja, da imamo tako rekoč že vse izračunano, koliko naj bi letos z njihovo pomočjo iztržili, a sem se pravi čas ovedel, da se pred tujci – čeprav so zelo prijazni – ne gre razgaljati. Zato sem zelo avtoritativno pomahal natakarju, ki se je napolil nekam blizu nas:

»Mi tukaj čakamo že dvajset minut!«

Šel je mimo, kot da smo zrak. Štirje kubiki prosojnega zraka.

»Slišite, tovariš, mi smo prišli na večerjo, ne na čakanje,« sem poskušal biti konstruktiven, ko je novič zaplavil mimo naših štirih kubikov zraka.

Gospa Andersonova me je prijazno



Gospa Andersonova je zadovoljno odkimala: »V trgovini nimajo strojčka za mletje, sem vprašala.«

»Mi se pa tudi nismo domislili, da bi ga prinesli od doma,« je samokritično pristavil gospod Anderson nekaj za bregom. Njihovega deleža krivde.

Čeprav je bilo bedasto, smo se ljubeznivo smehljali drug drugemu. Nekje v srcu sem sicer preklinjal nesrečno zadevo in se spraševal, ali nismo mogli ostati še nekaj tednov brez kave: kaj hudiča jo je bilo treba dati na police prav zdaj!

»Nam je prodajalka rekla, da je stroj za mletje pokvarjen,« se je vmešala v pogovor ženska pred sosednjim šotorom, ki je bil zaradi prostorske stiske pravzaprav bolj nadaljevanje šotora Andersonovih kot pa sosednji.

Oprjel sem se odreslinih besed: »Oh, najbrže jim je bilo pred tujci nerodno priznati, da se je pokvaril, saj veste, veliko je bilo treba namleti te dni.«

Gospod Anderson je bil takoj pripravljen, da greva stroj popraviti. Preden sem lahko zbral dovolj tehničnih ugovorov, je že imel v roki torbico z orodjem in sva šla. Gospod Anderson je namreč strojni inženir.

V trgovini sem prevzel vlogo posrednika in prevajalca: povedal sem, da je gospod iz Danske tako ljubezniv, da bo iz same ljubeznosti popravil strojček za mletje.

Prodajalka naju je nezaupljivo motrila, sli je nekam zad in razločno je bilo slišati, kako je zabrel elektromotor.

prijela za komolec: »Nikar se ne trudite zaradi naju – midva nisva bila še nikjer tako zadovoljna.«

V moji samozaščiti je zapisalo alarm, nejasen občutek mi je govoril, da imata zakonca Anderson nekaj za bregom.

»Veste, moji mož je bil prej neizmerno len in razvajen. Na počitnicah je vselej zadnji vstajal, zadnji prihajal na zajtrk, ko so se drugi že odpravljali h kosilu, pustil se je streči spred in zad. Pa tudi doma ni bil drugačen.«

Gospod Anderson se je muzal in zadovoljno puhnil svojo pipo – ne vem, zadovoljen, da je nekoč tako bilo, ali da ni več.

»Šele ko sva prišla k vam, je bilo vse postavljeno na glavo. Prve tri dni je bil kot riba na suhem, samo usta je odpiral, potem se je oglašil samoohranitveni nagon. Počasi se je začel prilagajati. Začel je vstajati ob šestih, da ob polsedmih že čaka v vrsti, navadil se je potrpeti, postal je iznajdljiv, in mislim, da resnično uživa, ko si sam pomaga iz vsakdanjih nepredvidljivih zagat. Kot bi reševal križanko.«

Gospod Anderson je vzel pipo iz ust: »Well, kako bi rekel... zdaj sem že tretjijo tu na nekakšni prevzgoji, ki je moji ženi zelo všeč.« Malo je pomolčal, kot da v sebi nekaj urejuje in postavlja na svoja mesta. »Pravzaprav je vse skupaj zelo zanimivo – če dobro premislím, je začela vsa reč zabavati tudi mene. Mislim, da bova prihodnje leto spet prišla k vam.«

Milan Maver

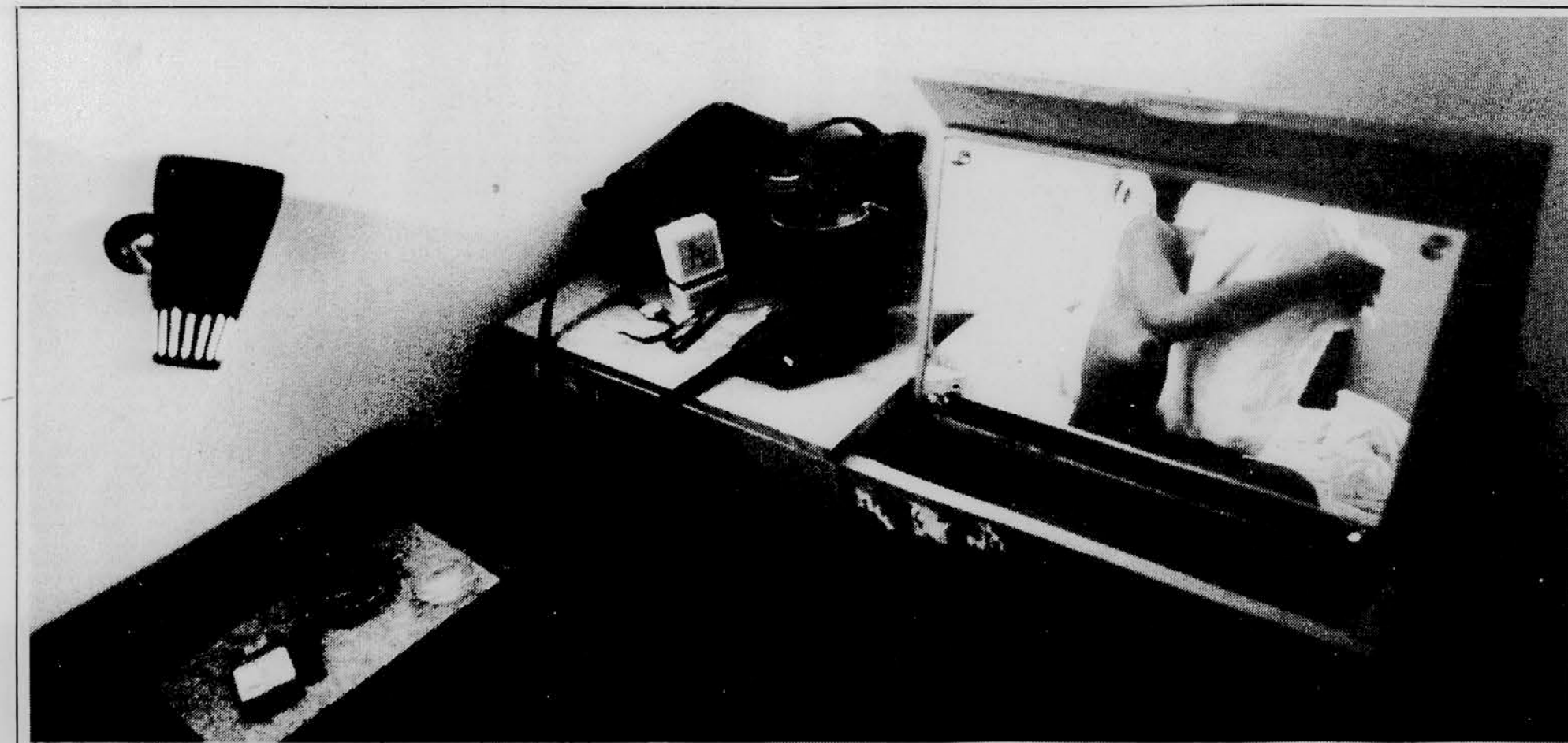


foto Janez Pukšič

Omejevanje rojstev na Kitajskem

# Prvi da, drugi že še, tretji pa je prepovedan

Bo Kitajska leta 2060 res štela »samo« 613 milijonov ljudi?



foto Jure Krajc

V jaslih tovarne v Zhengzhou si šest otrok že nekaj mesecev deli prostor na preširoki žimnici, dva pa kraljeta na stolčkih ob steni. »Pred dvema letoma je bila soba še polna«, pove otroška vrtnarica.

Kot v drugih državnih podjetjih na Kitajskem je tudi tovarna za tekstilne stroje v Zhengzhou (provincina Henan) s svojimi 5.600 delavci pravo mesto za lastni stanovanski naselji, solami in dispanzerji. Toda čim bolj se spuščas navzdol po starostni lestevici – mlača, otroški vrtec, jasli – tem manj je otrok. Leta 1974 je bil tu rojen 401 otrok, leta 1978 samo še 75, lani pa je število novorojenih otrok zdrsnilo na število 49. To je prepričljiva ilustracija o naporih, ki jih vlagajo na Kitajskem v to, da bi število otrok v družini po možnosti omejili na enega, največ na dva. Tretji otrok je praktično prepovedan in tako rekoč na »črnem seznamu«.

S tem je bila negirana še ena Mao Zedongova teza. Mao Zedong se je 1958 rogol bojazni demografov in oznanjal, da je »ogromno število prebivalcev« za Kitajsko eden prepričljivih »adutov«. Teza v nasprotni smeri, ki si je začela plahotati pod leti 1970, se je sedaj spremenila v hudournik. Razlog: v Pekingu so izračuna-

li, da bi se prebivalstvo, ki šteje danes približno milijardo ljudi, povečalo v dvajsetih letih na milijardo in štiristo milijonov duš, če bi vsaka ženska, sposobna roditi, dala življenje trem otrokom; do leta 2.080 bi se število Kitajcev potrojilo. Kitajska pa ima že danes le desetino hektarja obdelovalne zemlje na prebivalca. Kljub nespornim uspehom v kmetijstvu se je kmetijska proizvodnja v zadnjih šestindvajsetih letih povečala le za 17 odstotkov na prebivalca. Demografska eksplozija je že sedaj veliko večja, kot morejo odpreti novih delovnih mest ali zagotoviti novih solskih klopi. »Če ne bomo omejili rojstev«, je zapisal »Renmin Ribao« – bo skoraj nemogoče izvesti industrializacijo in modernizacijo.

Če pa bi se vsaka družina omejila na enega otroka, bi v 25 letih začelo število prebivalstva upadati in bi leta 2.060 doseglo 613 milijonov duš. Je to idealni cilj? Vsekakor je cilj, ki se mu žele vsaj približati. In kako to doseči? Prostovoljna uporaba kontracepcijskih sredstev ni zadostala. Prav tako ni bilo dovolj, da so premaknili

starostno mejo za poroke navzgor (25 let za dekleta, 27 let za fante); leta 1978 se je rodilo 17 milijonov otrok, dve tretjini v družinah, ki so že imele dva otroka ali pa več. Na Kitajskem so torej pred 18 meseci sprožili široko nacionalno kampanjo »prepričevanja« (razen pri nacionalnih manjšinah), kampanjo, kakršno znajo organizirati in izpeljati samo Kitajci.

»Participacija pri socialnih dejavnostih«

Različni eksperimenti po posameznih provincah so danes prerasi v vsesplošni nacionalni model. V treh velikih državnih tovarnah – v Xianu, v Luoyangu in v Zhengzhou – so dali na isto vprašanje domala enake odgovore, z malenkostnimi odtenki: »Za prvega otroka dobi družina nagrado, ob drugem otroku je postavljena pod kontrolo, tretji otrok pa je prepovedan.« Nagrada: prednost pri dodeljevanju stanovanja, zastoj otroški vrtec, zastoj solarije in zdravstvena zaščita, dodatek 5 juanov (dva juana je en dolar) na mesec, ki ga dobiva družina, dokler otrok ne dopolni 14 let.

Kontrola: če se drugi otrok rodi hitro po prvem, mora družina vrniti dodatek, ki ga je prejela za prvega otroka, ne odobrijo ji večjega stanovanja, očetu in materi v službi blokirajo plačo, se pravi, da ne »napredujeta«, prav tako ne dobivata nagrad. Tretji otrok pa je za družino prava katastrofa: očetu in materi plačo zamrznejo ali pa jo celo znižajo, izključijo ju iz sistemata dodeljevanja nagrad za večjo storilnost, mati ne dobi plačanega porodniškega dopusta in izgubi tudi vse druge ugodnosti.

Tako družino tudi oglobijo v obliki »participacije pri stroških za socialno in zdravstveno zaščito«. Rezultat: v tovari v Luoyangu (15.000 delavcev) so se lani rodili samo 4 tretji otroci, medtem ko je bilo leto pred tem 36 družin s tremi otroci. V tovari v Zhengzhou lani sploh ni bilo družine, v kateri bi se rodil drugi ali tretji otrok. V tekstilni tovari v Xianu, ki velja na Kitajskem za zgledno tovarno, pa direktor s ponosom pove, da že od 1970 leta dalje ni družine, v kateri bi se rodil tretji otrok; od tega datuma naprej bi namreč tretji otrok pomenil, da bi se morali starši javno zagovarjati in opraviti samokritiko.

Toda kampanja »en otrok v družini« se je začela šele lani. Ali se delavci upirajo? »Ne«, zatrjujejo funkcionarji. »Tudi delavci sami ne žele imeti več otrok.« To zveni dokaj verjetno: sankcije ali ne, delavci mora tudi brez njih izbirati in se odločati, ali za drugega otroka ali za male ugodnosti družinskega standarda – kolo, radio, televizijo. Dve petdesetletni kmetici iz Paichuana, zvedene vasi, obe materi petih otrok, sta mi soglasno zatrdili, da je kontracepcija dario za neba: »Ah, če bi jo poznali v naših časih!«

»Konvertibilna« sterilizacija

Kontracepcija je svobodna in delno ali popolnoma brezplačna. Gre za klasična kontracepcijska sredstva. Uvajajo tudi »moško pilulo«. »Izključno v eksperimentalne namene«, so mi previdno povedali v Zhengzhou. In dodali: »Rezultatov in posledic se ne poznamo.«

H kontracepcijskim sredstvom je treba dodati še sterilizacijo, ki so jo proglasili za »konvertibilno«, da bi privabili prostovoljce. Sterilizacijo so začeli pripravljati lani, po rojstvu prvega otroka. Nagrada zanjo je 200 juanov, vsaj v tovari v Zhengzhou, kjer se je od 1.100 delavk, ki bi bile lahko matere, 600 delavk odločilo zanjo. In samo 82 moških! Ali možje ugovarjajo, kadar se njihove žene odločijo za sterilizacijo? »Včasih že, toda bolj redko... Prepričamo jih...«

Na deželi pa stvari ne gredo tako gladko. V zgledni vasi Paichuan živi 620 ljudi. »Za sterilizacijo se je odločilo sedem ali osem žensk in samo dva moška«, mi pove funkcionar. »Toda to ni bistveno: glavno je, da je kontracepcija stekla. Od 1974 tu ni več družin, v katerih bi se rodil tretji otrok. Zadeva teče.« Da, to je res. Toda ti primeri so bodi iz državnih tovarn, bodi iz zglednih vasi. Toda naravni prirastek je treba omejiti po vsej Kitajski, ne samo v mestih – v Pekingu in v Shanghaiju so v zadnjih desetih letih dosegli velike uspehe in se približali temu cilju – ali v določenih »elitnih« pokrajinah. In Kitajsko naseljuje 800 milijonov kmetov, da na starost ne bodo prepuščeni sami sebi.

Od prepričevanja k trdim metodam?

Cilj, postavljen leta 1980: znižati naravni prirastek, ki znaša sedaj 10 promilov, na 5 promilov leta 1985. Leta 2.000 naj bi bil naravni prirastek enak ničli. Se lani pa je znašal naravni prirastek 11,7 promilov.

Principa yin in yang

Od četrtega stoletja pred našim štetjem dalje je na Kitajskem ne samo med taoisti, ampak tudi med drugimi učenjaki – prevladalo prepričanje, da sta dva principa, iz katerih so se izinterakcije porodile vse stvari, yin in yang. Yin je pasivna, temna, ženska sila, yang pa je aktivna, svetla, moška sila. Ta dva principa izvirata iz prvotne mešanice materije in energije v obliki fluida, ki je rotiral v krožnem gibanju: tisti del fluida, ki je bil temen in težak se je pri kroženju ločil od onega, ki je bil svetel in lahek, tako da je iz prvega nastala Zemlja in princip yin, iz drugega pa Nebo in princip yang. Nato je interakcija med obeh principoma porodila pet elementov: vodo, ogenj, les, kovino in zemljo. Najprej sta nastala voda in ogenj, pri vodi je prevladal yin, pri ognju yang, nato sta nastala les in kovina, pri lesu je le rahlo prevladal yin, pri kovini komaj opazno yang, nazadnje pa je nastala zemlja, pri kateri sta oba principa v ravnotežju. Nadaljnja interakcija obeh principov je porodila nadaljno diferenciacijo elementov v vse predmete narave, v »deset tisoč stvari« tega sveta.

Časčenje tradicije in večni Tao

V začetku dinastije Han so legalisti, mohisti in logisti izgubili svoj pomen, tako dase se taoisti in konfucijevci utrli kot dve prevladujoči filozofski šoli. Konfucijevci, ki so po tradiciji privrženci Konfucija (K'ung Fu Ce 552-479 pr. n. št.), so učili, da je rešitev vseh problemov iz obdobja vojskujočih se držav in dejansko tudi iz vseh drugih obdobjev v tem, da ljudje sledijo starim navadam in tradicijam. Konfucionizem je od trenutka svoje uveljavitve v času dinastije Han postal uradna filozofija učenjske državne birokracije. Konfucijevci so imeli malo ali skoraj nič naravoslovne filozofije, da ne govorimo o konfucijevski gibanju v času dinastije Sung (960-1279), vendar pa so bili povezani z uradnimi dvornimi astronomi in so delili njihove poglede glede narave vesolja. Konfucijevci niso zanimali kemijski in obrtni problemi, o teh vprašanjih so razmišljali skoraj izključno taoisti.

Po izročilu so bili taoisti privrženci učenjaka z imenom Lao Ce, za katerega pravijo, da je živel nekje v času med šestim in četrtem stoletjem pr. n. št. Taoisti so učili, da morajo ljudje zapustiti civilizirano družbo in se vrniti k preprostim egalitarnim komunam starih časov. V tistih časih naj bi ljudje živeli popolno in krepostno življenje, kajti »ljudje so živali skupaj s pticami in zvermi in tvorili eno družino z vsemi živimi bitji«. Zato so mnogi zgodnji taoisti odšli v divjino in postali puščavniki, ki so se posvetili študiju narave z magijo bolj zgodnjih šamanskih čarovnikov.

Ves partijski aparat se je angažiral v kampanji, da bi dosegli zastavljene demografske cilje. Kadri v vsaki proizvodni enoti govorijo z ženskami, jim svetujejo, jih prepričujejo in jih nadzirajo. Na zadnji konferenci v Hebeiju (provincina Peking), ki je obravnavala to problematiko, so prišli na dan podatki, ki spominjajo na orwelovsko vizijo sveta: rišejo se obrisi družbe, v kateri se bodo otroci rojevali samo z dovoljenjem, po vnaprej določeni kvoti za vsako provinco, okrožje: otroke bodo lahko imele le družine, ki jih bodo za to pooblastile lokalne oblasti.

Lahko se zgodi, da bodo funkcionarji pod pritiskom dejstva, da je bila kvota njihovega okrožja ali province že presežena, prešli od prepričevanja k bolj trdim metodam. V Sichuanu (90 milijonov prebivalcev), ki velja za zgledno in eksperimentalno provinco v vseh ozirih, se je naravni prirastek od 31 promilov leta 1970 znižal na 6 promilov lani. Popotniki, ki prihajajo iz te province, pripovedujejo, da izvaja »ljudstvo pritisk« na ženske, ki so že drugič noseče. Leta 1978 so v tej provinci registrirali 400.000 abortusov.

»Renmin Ribao« iz Pekinga je pred kratkim objavil pisma bralecev, v katerih so leti izražali sočutje z ženskami, ki so v Xianu doživljale pravo travmo, potem ko so na silo izvedli 4.000 abortusov in sterilizacij v desetih dneh. V Guangdongu (provincina Kanton) se naravni prirastek letos ni znižal, ampak se je povečal za 2 odstotka v primerjavi z lanskim. Časopisi v Hongkongu pa poročajo o nasilnem omejevanju rojstev v tej provinci. Nekaj časopis navajajo, da so v vasi blizu Kantona potniki videli, da so 30 nosečnic s silo naložili na tovornjake in jih odpeljali v bolnišnico.

In če Pekingu vendarle uspe?

Take grobosti so v Indiji povzročile, da sta leta 1977 Indira Gandhi in njena stranka pogoreli na volitvah, Kitajski voditeljem se kaj podobnega ni bari. Sicer pa nimajo nobenega interesa, da bi si nakopali jezo dela svojega prebivalstva. Vprašanje se zanje glasi: ali jim ho pravčasno uspelo »prepričati« prebivalstvo, da bi se eksperimenti posrečili? Podpredsednica vlade gospa Chen Muhua, ki se ukvarja predvsem z demografsko politiko, priznava: »To ne bo lahko. Več kot polovica kitajskega prebivalstva je mlajša od 21 let. In 80 odstotkov tega prebivalstva je na deželi, torej kmečkakega porekla.«

In če bi Pekingu uspelo? Kakšna bi bila čez petdeset let Kitajska, ki bi jo naseljevali edinci? Toda to ni najhuji problem niti največja neznanca: otroci na Kitajskem odrasčajo bolj kot kjerkoli drugje na svetu kolektivno, v jaslih, otroških vrtcih in malih solah. Vpašanje je drugje: ali bodo nekada dne tako ljube otroške jasli in otroške vrtece zamenjali »jasli in vrteci za starčke«, v katerih bodo nad stariimi ljudmi bdele obupane mlade vrtnarice?

O tem problemu tisk še ne piše: se bo že videlo pozneje. To je samo ena plat najbolj gigantskega demografskega problema, kar jih je kdaj poznal kak narod.

Pierre Doublet, L'Express, Pariz

Pilula nesmrtnosti

Baje je že prvi vladar dinastije Cin pri taoističnih čarovnikih iskal nasvet, kako bi lahko podaljšal svojo življenjsko dobo, vendar pa je v pisanih virih alkimija prvič omenjena v »Zgodovini zgodnje dinastije Han«. V tej knjigi piše, da je leta 133 pr.n.št. neki alkimist prišel k cesarju Han Wu Ti in mu ponudil, da mu pokaže, kako lahko pridobi zlato iz cinobrov; pijače, ki bi jih kdo izpil iz čaš, narobe iz tega zlata, naj bi pivcu prinesle nesmrtnost. Kitajska alkimija je bila bolj nagnjena k iskanju »pilule nesmrtnosti« kakor k transmutaciji navadnih kovin v zlato, čeprav je bila že začetku povezana tudi z izdelovanjem zlata. Zlato so imeli za pomembno kovino, ker je takšne barve kot sonce in ker so verovali, da je prežeto z životvornim principom yang. Kljub temu pa so bolj cenili cinobro, deloma zaradi njegove rdeče barve, deloma zato, ker so pri segrevanju iz njega pridobivali živo kovino – živo srebro. Ko Hung eden izmed najslavnejših kitajskih alkimistov, ki je živel v četrtem stoletju našega štetja, je zapisal: »Če zažemo travo ali les, se spremenita v pepel, če pa na ognju segrevamo cinobro, se ta spremeni v živo srebro pri ohlajevanju pa se živo srebro spet povrne v cinobro. Zato je cinobro zelo različen od vsake druge vegetativne substance in ima to moč, da ljudi naredi nesmrtno.« Podobno kot pri primitivnih ljudstvih na Zahodu, je bilo tudi na Kitajskem zakoreninjeno verovanje, da rudnine in kovine rastejo pod zemljo. To verovanje sega v drugo stoletje pred našim štetjem. Ho Ting je v petem stoletju n.št. še vedno pisal, da je cinobro pogojen z zelenim yang in da po dvesto letih obrodijo zeleno substanco, ki je bogata s kovinami; najprej cinobro porodi svinco, nato srebro in nazadnje zlato. Po tem pojmovanju naj bi bilo zlato cinobrov otrok. Ho Ting, ki je sledil mitu o smrti in ponovnem rojstvu, je smatral, da mora za rojstvo zlata yang umreti, yin pa se zgostiti.

Tako kot evropski alkimisti so tudi kitajski verjeli, da te naravne procese lahko posnemajo v laboratoriju. Ko Hung je v silbimaciji in destilaciji videl v tem oziru najpomembnejša procesa, ki sta kombinirala yanguovo aktivnost pri segrevanju in yinovo pri ohlajanju. Obja principa je bilo možno kemično izločiti v obliki živega srebra in žvepla. Živo srebro je bilo pretežno yin, žveplo pretežno yang, oba skupaj pa sta dala cinobro, ki je bil izhodiščna točka tako za naravno kakor tudi za umetno tvorbo kovin ter za pripravo pilule nesmrtnosti.

Stephen Mason

Prihodnjič: Mikrokozmos in makrokozmos

Razvoj starokitajske znanosti

# Od bronaste dobe do dinastije Han

Ko zasledujemo zakonitosti v razvoju kitajske znanosti, ki se je dolga tisočletja razvijala povsem neodvisno od zahodne civilizacije, lahko najdemo med obema kulturama mnoge stične točke, v nekaterih momentih pa nam je kitajska modrost tako tuja, kakor da bi prišla k nam iz povsem drugega sveta. Pričujoči prispevek o kitajski znanosti in tehnologiji je prevod iz knjige »A History of the Sciences« Stephena F. Masona.

Na Kitajskem so se do začetka moderne dobe kontinuirano in bolj trdovratno kot kjerkoli ohranile tradicije zgodnje civilizacije, ki jih pri drugih starih kulturah običajno poznevujemo z bronaste dobe: ideografska pisava, namakalno poljedelstvo ter duhovna in družbena moč učenjskega sloja. Prav tako kakor Babiloneem in Egipčano tudi stari Kitajcem ni uspelo, da bi razvili teoretično geometrijo, niti niso svojih kozmoloških teorij o prostorski strukturi vesolja utemeljevali na kvantitativnih astronomskih opazovanjih. Stari Kitajci niso svojih teoretičnih in praktično-tehničnih razmišljanj povezali z enotno znanstveno metodo, tako da je njihovo znanje ostalo precej razdrobljeno.

Najstarejše obdobje kitajske civilizacije, katerega začetek lahko z dokajšnjo mero gotovitosti datiramo okrog leta 1500 pr. n. št., je obdobje dinastije Shang, ki je takrat vladala v Anyangu na Rumeni reki. Izkopavanja v Anyangu so pokazala, da so bili Kitajci v tistem času obdelovalci bronu, da so poznali lončarsko kolo in vozove, ki so jih vlekli konji, ter da so gojili riž namesto ječmena, ki so ga v bronasti dobi sejali na

Zahodu, in tkali svilo namesto lana. Uporabljali so sedanjo ideografsko pisavo v zgodnji piktografski obliki in šestiški številni sistem, v katerem nekateri zgodovinarji vidijo dokaz za prisotnost babilonskega vpliva. Okrog leta 1000 pr. n. št. so dinastijo Shang premagala obsejna ljudstva Chou, ki so znatno razširila področje kitajske civilizacije. Periferni fevdi Choujveskega imperija so se postopno razvili v množstvo avtonomnih fevdalnih držav, kajti to moč osrednje državne tvorbe je slabela, tako da so v obdobju od 480 do 220 pr. n. št. te države zapadle v nepretrgane medsebojne spopade in vojne.

Obdobje velikih izumov

Zeleso je prišlo na Kitajsko okrog šestega stoletja pred našim štetjem, zgodovinski viri ga prvič omenjajo leta 513 pr. n. št. Najzahodnejša država Cin, ki je prva začela izdelovati zeleso, je postopoma zavzela druge države in v letih 221 do 207 pr. n. št. vzpostavila dinastijo Cin. Da bi povezal svoj imperij, je prvi cinovski vladar razširil kitajski namakalni sistem, zgradil cestno

mrežo in precej podaljšal Veliki Zid. Med drugim je dal požgati zgodovinske knjige vseh držav razen države Cin z namenom, da bi utrldil svoj politični položaj, čeprav je ohrani kopije prepovedanih knjig v svoji cesarski knjižnici. Njegovo vladanje je bilo v splošnem avtoritativno, in ko je umrl, je eden izmed njegovih nižjih uradnikov ustoličil bolj toleranten in daljša živečo dinastijo Han, ki je trajala od 202 pr. n. št. do 220 n. št. Vladarji Han so leta 124 pr. n. št. ustanovili Cesarsko univerzo in postavili birokracijo učenjakov, da bi upravljala imperij. Ti učenjaki so pisali sprva na bambusove palčice, nato na svilo in nazadnje na papir. Izum papirja pripisujejo človeku z imenom Chai Lun, leta 105 n. št., najstarejši ohranjeni primerki pa so iz leta 150 n. št.

Obdobje Han je bilo pomembno zaradi obilice tehničnih inovacij. Za to obdobje ni značilen samo izum papirja, ampak tudi odkritje orientacijske sposobnosti magnet (okrog leta 100 pr. n. št.) in prvo zgodovinsko zabeleženo kovanje železa na Kitajskem. Neki vir iz leta 31 n. št. opisuje mehanizem, v katerem horizontalno vodno kolo poganja mehove preko sistema jermenov in pasov, mehovi pa pihajo zrak na kovaško ognjišče za izdelovanje poljedelskega orodja. Pozneje, leta 290, so na Kitajskem začeli uporabljati vertikalno vodno kolo, z njim pa tolkače na vodni pogon in bat s težkim kovaškim kladivom.

Sto filozofskih šol

Obdobje vojskujočih se držav (480-221 pr.n.št.), obdobje dinastije Cin (220-207 pr.n.št.) in dinastije Han (202 pr.n.št. do 220 n.št.) so bili časi številnih spekulacij v zvezi z vprašanji znanstvene in filozofske narave. Izročilo pravi, da je bilo v času vojskujočih se držav »sto filozofskih šol«, čeprav so bili med njimi pomembni le legalisti, logisti, mohisti, predvsem pa taoisti in konfucijevci. Te šole so se sprva razdelile glede na vprašanje, kako naj se prenehajo uničujoče vojne med kitajskimi državami. Legalisti so menili, da je kaos mogoče obvladati zgolj s pozitivnim zakonom – zakoni naj bodo določeni vnaprej, če uporabimo njihove besede. Legalisti so bili precej vplivni v času dinastije Cin, po padcu svojih vladarjev pa so tudi oni izgubili. Mohisti, ki so po izročilu privrženci učenjaka z imenom Mo Ti (pribl. 479-381 pr.n.št.) so razlagali nauk univerzalne ljubezni, čeprav niso bili pacifisti, ker so se urili v vojskih veččinah, da bi pomagali šibkim državam, ki so jih zirale močne.

Takšne aktivnosti so mohiste privedle do proučevanja fizikalnih problemov, zlasti na področju optike in mehanike ter metod

# poštni predal 29

Nadaljevanje s 16. strani

loškega in razvojnega prostora dveh vzporednih umetnostnih tokov v plesu.

Predvsem pri tem želim postaviti vprašaj pod naslov članka poročevalke A. T., ki je zapisan kot »POSEBNO DOZIVETJE Z BALETNIKI V KRIZANKAH«. Če namreč danes poimenovanje »baletnik« nasploh izginja, in če se neka plesna skupina poimenuje po svoji volji za »plesno«, sodim da je naslavljanje z »baletniki« nasilno prilaganje in manipuliranje s poimenovanjem. Našega samoupravnega sistema nevedno in protisamoupravno.

Potem navajam v okviru opisovanj plesa trditev, da je »tehnika nog mnogo manj pomembna (v LCDT) kot v klasičnem baletu, izhodišče gibanja je torzo, ekspresivnost in estetika pa sta preneseni v gornji del telesa in predvsem v gibe rok. Zaradi poudarjanja individualnosti plesalcev je manjša neenotnost v naklonih teles in v izpeljavi gibov opravičljiva.

In dodajam kot posebno zanimivo še trditev, da gre za »skupino plesalcev in koreografov, ki zavestno išče nove smeri v plesni umetnosti in ji hoče dati nacionalno opredelitev, ki naj bi jo ločevala od sorodnih skupin v Evropi in drugod.«

Gre torej za dvojni nesporazum. Po eni strani za idejo, da je lahko »tehnika« enega dela telesa v ene vrste plesu manj pomembna, kot v drugem; namesto da bi poročevalka videla razliko in izhodišča dveh različnih tehnik, kjer je v profesionalnem pristopu k instrumentu vsak del telesa maksimalno pomemben. Po drugi strani pa poročevalka iz meni nerazumljivih razlogov skuša s privatizacijo sodobnega plesa v neke »nacionalne opredelitve« zavesti bralce v tipično malomeščansko gledanje na plesno umetnost.

V isti kup nesporazumov spada seveda tudi ideja o izhodišču torza za sodobni ples proti tehniki nog v klasičnem baletu; če pa vemo, da je torzo prav tako pomemben za balet, ki brez trdne drže prav tega istega torza sploh ne bi obstajal – medtem ko sodobne plesne smeri vse po vrsti izhajajo iz skeleta in hrbtnice ter iz njene gibsnosti in centralnega impulza ledvenih vreten, odkoder izhaja vsaj gibanje.

Prav enako smešna je misel, da sta »ekspresivnost in estetika« plesa spravljeni v »gornje telo in roke«; kot bi lahko razdelili vlogo telesa po komadih. Posebej postavljam vprašaj pod »estetiko«, ki naj bi čepela v tem »gornjem telesu in rokah« plesalcev... medtem, ko se gibanje v centralnem sistemu razpošljuje od centra hrbtnice in je torej ta »estetika« prav gotovo nujno porojena prav tam.

Skratka...

Za razumevanje poskušam razgrniti razvojno pot sodobnega plesa na najbolj enostaven in razumljiv način, ki seveda ni adekvaten, ker noben razvoj ni premočren. Vsak vjuga svojo pot in iskanja.

Kot je Andreja Tauber pravilno naznačila, je balet kot umetnostni stil brezosen; posebno če ga postavljamo v vrste baletnega zbora, ki predstavlja scenografijo prvi plesalki – simbolu fevdalnega absolutista – neslučajno so bile v ruskem carskem sistemu prime balerine, ki so izhajale iz siromašnih razmer in pogosto iz sirotišnic, lju-bavnice carja; ki je bil v predrevolucijski Rusiji lastnik baleta.

Sodobni ples se je rodil kot individualna avtorska umetnost v skladu z meščanskim individualizmom. Vemo, da je šola Mary Wigmanova in naša šola Mete Vidmarjeve razvijala prav tak avtorski soloples. S tem plesom se je plesna umetnost trgala iz šablon klasičnega baleta in šla v korak z družbenim in širšim umetniškim razvojem. Isadora Duncan pa je bila in ostala simbol tega plesa.

V tem razvoju je zanimiv pojav Marthe Grahamove, ki je prav tako razvijala svoj osebni avtorski ples; njen sistem sole pa se je razvijal predvsem robustno in silasko – in ne, kot beremo v poročilu Marijete Šrot, »Mehkobo elegantno« itd. Njen sistem je sistem takomenovanega zadržanega vzmaha, ki z zakrčenjem prekine prirodno dihanje in valovanje skozi izmenjavno napetost in sproščanje. Tako gibanje je nabito z energijo in se odvija skozi nasprotje gibanja in stanja (napeto mirovanje in prozi novo gibanje). Posamezne figure in elementi moderne šole Marthe Graham so nastajali skozi njene koreografske stvaritve avtorskega plesa, ki ga je šola delila v elemente in gibne enote.

Znano je, da je bil največji nasprotnik šole Marthe Graham, ki jo še danes imenujejo za »temno« umetnico, ruski koreograf in velik privrženec Isadore Duncan, Mihael Fokin. Zanj je bila dehumanizirana in simbol muke, žalosti. Ples pa mu je bil radost in mladost.

Ko se je šola Marthe Grahamove prebila skozi Ameriko, in jo je nasprotno Anglija odklanjala, sta se odločile po eni strani sama Marthe Grahamova in po drugi strani angleški mecen Robbin Howard, da preneseta to šolo v London. V začetku so tekli nekajtedenski sendvič-tečajji v malih londonskih razmerah; izmenjavali so se pedagogji iz šole Marthe Grahamove, ki je v tem času odstopala od aktivnega plesa in

menjala generacijsko strukturo svoje skupine. Potem se je našel Robert Cohan.

Prva era LCDT je bila izrazito Grahamovska. Treba je bilo mukotrpno pridobivati publiko. Potem se je prva generacija – vanjo spada vsekakor tudi naša Ksenija Hribarjeva – umaknila, je prišlo do spremembe.

Robert Cohan je zgubljal odnose do šole Marthe Grahamove in se je zavedal, kot vrsta drugih, da jo je čas prešel. Postala je last klasičnih baletov in sistem tradicionalnih baletnih hiš. Njena mistika se je kot meščanski neoklasicizem zadržala v muzejsko miselnost odstopajoče generacije gledališke publike. In v ta prazen prostor so vdirale napredne ideje Villara, ki jih je posebej v plesu bolj ali manj uspešno Maurice Bejart; vrnila se je evropska predvojna plesna tradicija in takomenovano humanizirano plesno gibanje sproščeno in napetosti v prirodnem plesnem vzmahu.

Ta silna plesna prirodnost je inficirala velikega Georga Balanchina, ki je zamenjal težnost klasičnega baleta s hitrostjo vzmaha sodobnega plesa. Pojavil se je Merce Cunningham in je z vrsto naslednikov negiral plesni perfekcionizem – in ga še negira in s svojimi leti, ima jih 60, pleše med svojimi učenci resnico teh svojih let in plesa. Pojavil se je plesni akrobat improvizacije Murray Louis. In drugi. Vsi so odpirali vrata tako Robertu Cohanu, ki je izredno mojster pedagog–koreograf, ni pa največji ali »eden največjih ustvarjalcev sodobne plesne umetnosti«, kot ga skuša razglasiti v »Dnevniku« po nepojasnjenih virih Marijeta Šrot.

In kdo je danes največji in koliko časa je največji. In zakaj so nam potrebne oznake takih superlativov.

Če govorimo o »največjih«, moramo govoriti o tistih, ki so vplivali na čas in na spreminjanje plesne umetnosti v njem.

Če bi morali nastevati, bi našli Maurica Bejarta, pa Hansa van Manena, mogoče bi bil zraven manj poznani Micha van Hoec... zaenkrat Roberta Cohana ne bi bilo vmes. Ne, ker ni pomemben koreograf, ampak ker danes verjetno še ni njegov veliki čas.

Kaj pomeni v poročilu omenjena »individualnost« plesalcev LCDT, in zakaj ji ugovarjam. Zato, ker je ta individualnost v sodobnem plesu že kar davno prepovedana.

V LCDT enako kot v celi vrsti angleških, ameriških, evropskih plesnih skupin (in tudi že baletov) nimajo delitve na soliste in zbor – ni jasno, kako je mogoče da tega naši poročevalki ne omenjata, in da Marijeta Šrot celo posebej govori o »ženskem in moškem zboru in solistih posebej« – in tudi njihove koreografije izrazito odstopajo od individualnosti in posameznih vlog. Plesne skupine so plesne skupnosti; v LCDT razvijajo improvizacijsko skupinsko dejavnost kot osnovo ustvarjanja. Isto dela po svoje tudi veliki George Balanchine v New York City Balletu.

To pomeni, da ples brez posebnih fanfar prestopa meje med meščansko tradicionalno kulturo in se prebija – tudi s pomočjo LCDT – naprej v novi čas. Da je to torej umetnost, ki vodi dobo, ne pa da bi lezla za njo.

In če imamo pri nas v našem sistemu kakšno družbeno osvetevalno nalogo, je to naloga, da to odkrivamo, analiziramo in s tem pomagamo kulturi pri nas in po svetu. Mislim, da to od nas skupine, ki prihajajo, pričakujejo.

Kaj nam je ponudil večer LCDT s svojim programom in gostovanjem. Predvsem prerez svojega dela v letu 1975.

Potem žal spremenjen sledored programa, ki bi bil bolj logičen v prvotnem konceptu kot »ženska variacija« (Martha Grahamova in podružljivi misticizem) – »moška variacija« in norčevanje ne le iz Trojančev, ampak iz današnjega športnega tekmovalstva, rekorderstva, »bilderstva« in sploh moške samovsečne koketnosti (zelo svoboden pristop v plesu skozi vrata prirodnih gibanj in športa ter takomenovane »grške« sole) – in namesto »kode« pogled v delavnico LCDT. Tam teče klas po principih šole Marthe Grahamove od tal do skokov. Po principih evropskega plesa nam mesto zadržanega vzmaha plesalci uporabljajo poleg krčenja–raztezanja še tudi evropski sistem povezanega valovitega gibanja kot humani in ekonomični način dinamičnega gibanja univerzuma in človekovega biva.

Čeprav je bil sledored verjetno zaradi mrza in zato, ker se skupina ni utegnla vnaprej ogrevati, menjam, nam sledim do prvotnega razporeda.

»STABAT MATER« (Cohan-Vivaldi 1975) je najbližja tehniki Marthe Grahamove in vsebuje menjavo gibanj in zastavljenih stanj. Oblikovana rustikalno in dosti grobo, je vsa ljudska in verjetno namenjena tragiki časa; saj spada v skupino Cohanovega temnega opusa. Roke kot plesno izrazilo so postavljene v tehničen spoj celega plesnega instrumenta, ki v njem teče gibanje od centra naven in se izpoje v rokah in nogah.

»TROY GAME« (North–trad. Brazilski in Bob Dawnes 1874) predstavlja dinami-



foto Janez Pukšič

čen moški ples, ki nas spominja na folklorne saljivke iz Mojsjevega spektakla; pa na norčljivke Liansa van Manena v »SEPTET EXTRA« in je naokrog obrnjen moški ples Johana Neumaiera v stavku »VCERAJ« iz znane 3. Simfonije Gustava Mahlera. Naše bi se se primerjave, kar pomeni da gre za trend defeminizacije plesa. In to pomeni prestop plesa iz zaprte perfekcionistične estetike v njeno vsebinsko izpovedno stran.

»CLASS« (Cohan–Keliher 1975) pa je, lahko rečem, Cohanova »ETUDA« plesnega ogrevanja in oblikovanja plesnih instrumentov in tehnike; ki izvira iz tradicije sodobnih plesnih sol, da odpirajo svoje laboratorije in delavnice, ker skozi pogled v vsakdanje delo najbolj približajo svoj ples publiki. Določeno, kot pri nas potuje Baletna skupina Lidije Sotlar po deželi naokrog, je delala v svojih prvih letih tudi LCDT skupina.

Po štirje plesalci, potne torbe in v njih delovni dresi, pa majhni in včasih mrzli odri... to so bili prvi časi LCDT, ki je v njih sodelovala tudi naša Ksenija Hribarjeva.

Danes je to skupina 16 plesalk in plesalcev; brez solistov in z celo vrsto notranjih koreografov se preminja v koherentno plesno telo, ki potuje in pleše v velikem svetu.

Mogoče nas pri tem lahko zaskrbi samo to, da so nam plesni program iz leta 1947/75, in ne iz leta 1980.

Balet Rambert nam je prinesel svoj »KRUTI VRT« takorekoč neposredno po nastajanju. In je naslednje leto gostoval z novimi premierami po Evropi in svetu, kot v vsem danes, zelo hitro vse postane večrajšje. Mislim, da so bila sporočila Christoplera Bruca in Ramberceva aktualna... in da se jim je LCDT izognil.

Pa se tole: festivalski organizator je pojasnil o zamudi ob začetku predstave povedal samo v slovenskem jeziku, ki ga seveda niti moj francoski sosed, niti skupina nemških turistov pred menoj ni razumela... pa razmislim, če je to krčenje informacije kaj v zvezi z mednarodnostjo festivala... ali kaj. Saj svoje čase so vsako obvestilo znali povedati v dveh ali treh jezikih za vse v auditoriju...

Marija Vogelnik, Ljubljana

Delo, 2. avgusta

## Razmišljanje o geslu »Vsi smo politologi«

Kljub temu da smo bili v zadnjih letih pričr nekaterim naporem po »ureditvi razmer« znotraj širokega spektra družbenih ved, pa bi bilo težko reči, da smo pri tem dosegli bistveneje spremembe. Še več, misel, da za politologijo ni mesta v javnem političnem življenju, daje slutiti, da so odprta pravzaprav še vsa vprašanja na tem področju – od položaja in vloge družbenih ved v samoupravni socialistični družbi, pravnega itd. organiziranja družbe. Ta »servis« je seveda samo ena izmed njihovih funkcij v družbi v tem trenutku. Oni so namreč tudi profesionalni politiki in morebitne zlorabe položajev v nobenem primeru ne morejo diskvalificirati stroke kot celote. Samo vprašanje, kako opravljajo svoje delo na posameznih področjih, pa nima v ničemer večje težje kot enako vprašanje za vrsto sorodnih in manj sorodnih poklicev.

»Družba politologov« je ravno tako daleč od uresničitve, kolikor smo danes pripravljani in sposobni usmerjati naše materialne in duhovne potencialne za njeno uresničitve. Pri tem pa seveda ni mogoče z dekreti ukiniti tisto delo dela znotraj znanosti, ki omogoča in poguje obstoj tudi politologije kot posebne družbene vede: to tudi ne pomeni, da je samo politologija tista, ki bo lahko najbolj zrelo in »znanstveno«

nost ne more biti sama sebi namen, kar še posebej velja za politološke vede, sociologijo ipd.

Sedanji trenutek pa že lahko izkoristimo za razčiščevanje nekaterih načelnih vprašanj, da se ne bi kasneje vračali na začetek.

Vrsto teh vprašanj je v sobotni prilogi Dela (2. VIII 1980, str. 29) zastavil že dr. Adolf Bibič. Njegovim razmišljanjem ni težko pritrčiti, tako da je naš namen le poudariti nekatera vprašanja, ki so se pojavila ob branju omenjenega prispevka.

Politika (kot praksa družbenega življenja z vsemi svojimi nosilci vred – za zdaj jih imenujemo profesionalni politiki ali tisti, ki »živijo od politike«) je brez znanstvene utemeljitve lastnega bistva, to je utemeljenost svojega delovanja v širšem zgodovinskem in konkretnem empiričnem prostoru, hočeš nehoče podvržena najhvalnejšemu pragmatizmu – če lahko s tem izrazom opredelimo brezperspektivno taktiziranje in nenarčno, praviloma neutemeljeno sklepanje kompromisov med posameznimi parcialnimi interesi, kar pa še ni zadosten dokaz, na podlagi katerega bi bilo mogoče diskreditirati politično znanost kot neodvisen in s tem tuj (odtujen) dejavnik (politične) moči.

Metode političnega dela – od načina vodenja sestankov, opredeljevanja in usklajevanja vlog potreb in interesov do realizacije dogovorjene politične akcije – vsa ta na videz tako preprosta in nezahvalna dejanja postanejo nesmiselna, v kolikor niso vpeti v verigo objektivnih vzrokov in želenih ciljev, ki pa morajo biti že spet v kontekstu najširših družbenih spoznanj. Šele tako opredeljena najbolj »navadna« politična akcija dobi svoj smisel in je šele kot taka razumljiva in sprejemljiva za najširše množice, ki sodelujejo v procesih sporazumevanja in odločanja.

In samo na tak način zgrajena misel ima možnost, da bo preživela jutrišnji dan in parcialne interese ter zahteve trenutka. In samo uspešna uresničitve neke odločitve ohranja visoko raven zavesti in pripravljenosti »delati politiko« pri tistih, ki so v odločanju sodelovali.

S tem je sklenjen krog, v katerem je (v tem trenutku) dovolj prostora za delegata, profesionalnega politika in politologa, pri čemer to delitev jemljemo pogojno, predvsem pa kot opravljanje določene vloge, tako da se že danes delegat lahko pojavi v vlogi profesionalnega politika in obratno, politolog pa v vlogi obeh.

Z doslednim izvajanjem načelnih opredelitev o delegatskem sistemu, kolektivnem vodenju in odgovornosti, trajanju mandata itd. ter ob hkratnih naporih vseh organiziranih in institucionaliziranih družbenih sil za neprimerno višjo raven splošne kulturne in druge izobraženosti najširših slojev, so odprte vse poti za prehod sedanje družbe v »družbo politologov«.

Zaenkrat je to še težko opredeljiva vizija. Stanje proizvajalnih sil v družbi poraja lastnim pogojem nujno delitev družbenega dela in znotraj nje nadaljnjo delitev dela, kjer »profesionalni politologi« opravljajo vrsto »uslug« v vseh oblikah političnega, pravnega itd. organiziranja družbe. Ta »servis« je seveda samo ena izmed njihovih funkcij v družbi v tem trenutku. Oni so namreč tudi profesionalni politiki in morebitne zlorabe položajev v nobenem primeru ne morejo diskvalificirati stroke kot celote. Samo vprašanje, kako opravljajo svoje delo na posameznih področjih, pa nima v ničemer večje težje kot enako vprašanje za vrsto sorodnih in manj sorodnih poklicev.

»Družba politologov« je ravno tako daleč od uresničitve, kolikor smo danes pripravljani in sposobni usmerjati naše materialne in duhovne potencialne za njeno uresničitve. Pri tem pa seveda ni mogoče z dekreti ukiniti tisto delo dela znotraj znanosti, ki omogoča in poguje obstoj tudi politologije kot posebne družbene vede: to tudi ne pomeni, da je samo politologija tista, ki bo lahko najbolj zrelo in »znanstveno«

ugotovila, kdaj je prišel trenutek, ko naj bi se »ukinila«. Področje njenega delovanja je tako totalno družbeno, da bo do njene ga odhoda kot posebno znanstvene discipline prišlo ob spontanem družbenem spoznanju, da je odveč. In do tega bo prav gotovo prišlo v trenutku, ko bo naša družba, družba intelektualcev in filozofov oziroma ko se bodo v novih materialnih in drugih pogojih izoblikovala popolnoma drugačna merila za delitev dela.

Temu procesu (in ta proces je stvar »politike«) mora današnja politika dati znanstveno veljavo in opravičljivo bodočnost.

Če na tem mestu zanemarimo vprašanja in obveznosti politologov, ki jih imajo iz kontekstualnih razlogov in drugih »stanovskih potreb in obveznosti« (o čemer je zelo podrobno spregovoril dr. Bibič v že citiranem besedilu), pa je potrebno glede njihove družbene narave poudariti vsaj dvoje:

Prvič – nikarkršni profesionalni, znanstveni in raziskovalni razlogi ne morejo biti argument za zapiranje v lastne vrste, za »znanstveno in teoretično« analiziranje družbene prakse. Prav današnji politologi morajo opravljati pomembno funkcijo prerasčanja družbe v »družbo politologov«.

Če niso pripravljeni s svojim znanjem sodelovati v procesih samoupravnih tokov na vseh ravneh organiziranosti družbe, če hočejo biti samo posredniki med lastno teorijo in prakso drugih, potem ali niso sposobni sprejeti posledic (v najširšem pomenu) političnih dogovorov v družbi ali pa slej ko prej postanejo prenašalci tujih ideologij v naše razmere, posamezniki pa lahko celo »vstopijo« v vrste preživeli (da ne rečemo poraženih) sil.

Politolog mora že danes v aktivnem medsebojnem prežemanju oziroma združevanju lastne »kulture« s kulturo množice odpirati perspektive novim razmeram in odnosom.

Drugič – danes je v naši družbi zagotovo dovolj oblik in možnosti za neposredno povezavo politologov s samoupravnimi tokovi. V njih se lahko pojavljajo ali kot delegati ali kot strokovnjaki. Tak odnos politologov (znanstvenih delavcev na področju družboslovnih ved nasploh) do sodelovanja v stvarnih družbenih tokovih je (če za trenutek spet pomislimo na že omenjeno izjavo, da za politologijo v javnem političnem življenju ni prostora) conditio sine qua non njihovega obstoja. Če že temu ni čisto tako, potem pa tudi ni mogoče absolutizirati in idealizirati njihove znanstvene ekskluzivnosti. Kot da bi se bali izgube znanstvene teoretične ravni v soočanju oziroma v neposredni prisotnosti v družbeni praksi?!

Politologijo bodo sicer v zadnji instanci »odpravili« politologi sami, toda začetji jo morajo »ukinjati« zdaj.

Četudi politologija danes ne more biti stvar popoldanske rekreacije, pa jo v daljnji prihodnosti to nedvomno čaka. Toda – v procesih, ki bodo sledili nadaljnjim delitvam dela, bodo prostor vsem morali prepustiti najprej tisti, ki danes »živijo od politike«; sledili jim bodo tisti, ki zdaj »živijo od politologije«. Seveda pod pogojem, da se bodo še naprej izraževali in izpolnjevali procesi osvobojanja človeka in dela v celoti.

Očitno se še ni bati, da bi danes nedvomno potrebno znanost kdorkoli »ukinjala«, kot tudi ne, da jo bo predčasno povzela stopnja razvoja proizvajalnih sil in na njej utemeljena delitev dela v družbi.

Vse to pa prav tako ne pomeni, da javna razprava o mestu in vlogi politologije v naši družbi a priori ogroža politologijo kot znanost. Nasprotno, nujno potrebne analize o razmerju med politologijo in družbo utegonejo se kako utrditi položaj politologije v družbi. Seveda pa moramo pri tem (po vsej verjetnosti) računati na vrsto novosti, do katerih je mogoče priti z analizami in

razpravami, za katere pa ni mogoče vnaprej reči, da jih bodo vsi sprejeli z odprtimi rokami, tudi vsi politologi ne.

Boris Muzevič, Ljubljana

Delo, 5. avgusta

## Prvotno besedilo življenja

Bralce Dela je zanimivi podlistek Alenke Puharjeve gotovo lahko samo razveselil, saj je popestril vsakdanje branje s stolpci, ki jih res velja prebrati od začetka do konca. Že prvo nadaljevanje (Delo z dne 5. 8. 1980) je obetalo zanimivo besedilo, ko se je ob prebranju marsikateremu družboslovcu ali zgodovinarju jutranja kava nekoliko zataknila in grlu. Avtorica je namreč neposredno in v splošnem tudi pravilno pokazala na nezanimanje najbolj poklicanih za obravnavano temo. Vendar pa je bila etnologija ošeta nekoliko po krivici.

Nimam namena očitati avtorici, da si ni pred začetkom objavljanja ogledala vseh skritih predalov in polic, kjer ležijo neobjavljeni rezultati raziskav, ampak želim opozoriti na dejstvo, da so o vprašanih »metod nege, vzreje in vzgoje otrok« etnologji že marsikaj razmisli, raziskali in napisali. Opravljene so bile etnološke raziskave, za katere nikakor ne moremo trditi, da so se »izbirčno lotile nekaterih plati življenja«, ampak so usmerjene izrazito v razkrivanje »ravni in sloga vsakdanjega življenja«. Res je, da v glavnem niso bile natisnjene, so pa na voljo in v branje, največ na Pedagoško-znanstveni enoti za etnologijo na Filozofski fakulteti v Ljubljani. Nastejmo samo nekaj naslovov seminarov in diplomskih nalog študentov etnologije: Vzgoja predšolskih otrok v Vitanju danes, Rojstvo in nega dojenčka ter vzgoja otrok v Mirkah in Retovjah pri Vrhniki, Socialno stanje in vzgoja otrok v »Sibiriji« pred drugo svetovno vojno, Vzgoja otrok v trnovskem naselju Murglje, Življenje otrok sredi mesta (Miklošičeva cesta in okolica), Vzgoja otrok v Velenju, vzgoja šolske mladine v Logatcu, Vzgoja otrok v Logatcu po drugi svetovni vojni, Otroci in mladina v obdobju NOB v okolici Cerknega, Vrednote osnovnošolcev od 5. do 8. razreda, Vzgoja od rojstva do polnoletnosti v Smedniku, Otroške igre na Prulah, V Uvodu v enajst vzevkov vprašalnic, ki predstavljajo metodološko in metodično podlago etnološkemu raziskovalnemu delu, je med drugim zapisano: »To pomeni, da nas dandanes v prvi vrsti zanima odnos med človekom in njegovim kulturnim ter naravnim okoljem. Predmet našega preučevanja so torej pripadniki te ali one etnične skupine kot ustvarjalci in porabniki kulturnih dobrin, ki jih obdajajo... Na ravni etnološkega zanimanja se nam ta odnos kaže kot način življenja ali življenjski stil v okviru stanovanja in doma, delovnega mesta, soseske, vaškega naselja ali mestne četrti, povsod tam, kjer se odvija tako imenovani vsakdanji del življenja pripadnikov preučevanega etnosa.«

Posebni zvezek te serije je posvečen raziskovanju praročana (družine ali gospodinstva), družinsko-sorodstvenih zvez, vzgoje in spolnega življenja. Dve zaključni monografski raziskavi (štajerskega trga in ljubljanskega predmestja), ki sta nastali že ob upoštevanju omenjenih zvezkov vprašalnic, sta posvetili poudarjeno pozornost prav družinskemu življenju ter vzgoji otrok.

Zanimanje za družinsko življenje in vzgojo otrok torej ni naključno, ampak je izraz metodološke orientacije, v kateri predmet etnologije že zdavnaj ni več zbiranje okrašenih predmetov, lepih, originalnih in rodoljubni zanos spodbujajočih. Kritične besede Alenke Puharjeve o enostranskosti etnološkega zanimanja niso brez podlage, a veljajo bolj za preteklost kot za sedanjost, ko se je etnologija že uveljavila kot veda o načinu življenja različnih družbenih skupin v različnih zgodovinskih obdobjih.

Moja Ravnik, Ljubljana

Anketa Dela: Varstvo kulturnih ostalin

# Restavradorje silimo, naj z nesmiselno umetnijo prekrijejo nasilje nad dediščino

Uničenje dragocenih simbolov se je z Gorenjske preselilo na druga območja – Z. razcvetom družbe raste nostalgija za kulturnim bogastvom, izgubljenim za vedno

*Odnos naroda do naravne in kulturne dediščine pove marsikaj o narodu samem, razkrije njegova trenutna hotenja, ki so mnogokrat zelo odmaknjena od zapuščine prednikov. Kdor z naglimi koraki hiti naprej, običajno nima časa, da bi se oziral nazaj. Vendar tisto, kar bo, izhaja iz tistega, kar je bilo. Kako Slovenci gledamo na bogastvo svojih prednikov? Koliko ga skušamo ohraniti zanamcem? Ali je ohranitev kulturne dediščine resnično boj z mlino na veter, kot je razbrati iz enega od odgovorov na vprašanja, ki smo jih zastavili znanim umetnostnim zgodovinarjem, muzejskim delavcem in drugim prizadevcem, ki skušajo ohraniti izginjajoče? Čas, v katerem se lotevamo te teme, je neposredno povezan z javnimi razpravami o osnutku zakona o naravnih in kulturni dediščini in osnutkom samoupravnega sporazuma o temeljih plana kulturne skupnosti Slovenije za prihodnjih pet let. Anketo je zasnoval Branko Sosič, za objavo pa jo je pripravil Branimir Nešović.*

**CENE AVGUŠTIN, Gorenjski muzej, Kranj:** Gradbena dejavnost, ki se je razvila po vojni, je poleg izrednih zaslug za dvig stanovanjskega standarda, zapustila številne negativne posledice v naši spomeniški posesti, predvsem v kmečki in meščanski stanovanjski arhitekturi. Nekateri, za prikaz razvoja profanega stavbarstva na Slovenskem, nepogrešljivi objekti so izginili brez sledu, mnogi pa so bili zaradi samovoljnih in nestrokovnih posegov tako prizadeti, da so izgubili značaj spomenika.

Medtem ko so se začele razmere v historičnih jedrih naših mest zaradi vedno bolj številnih obnovitvenih posegov obratovati na boljše (Ljubljana, Radovljica, Skofja Loka, Koper, Piran itd.) je položaj naše starejši kmečke arhitekture predvsem zaradi nenadzorovanih prezidav in rušenj še vedno nevarno. Proces uničevanja dragocene dediščine traja naprej in se je z Gorenjske preselilo tudi na druga območja, ki jim je bilo dolga leta prizanešeno. Vprašamo se, koliko kvalitetnih primerov naše dolenske, prekmurske, štajerske, kraške ali n. pr. bohinske hiše še poznamo? Drugi narodi so ostali ne svoje ljudske stavbarstva, kot smo ga včasih imenovali, učinkovito zavarovali na terenu oz. v arhitekturnih rezervatih – skanseni. Le-ti med drugim pomenijo za vsako deželo ali regijo eno največjih turističnih privlačnosti. Pri nas razen nekaj pohvale vrednih izjem (Prešernova hiša v Vrbi, Jurčičev dom na Muljavi, Škorpjarjeva hiša v Skofji Loki in nekatere druge) nimamo ničesar, s čimer bi se lahko pohvalili. Za vrste konservatorskih oz. restavratskih del je vedno zmanjkalo denarja, lastniki starih hiš pa največkrat niso upoštevali določb spomeniškega zakonodajstva.

**EMILIJAN CEVC, Narodna galerija, Ljubljana:** Zadnji predlog zakona je vsekar mnogo boljši od predhodnega, ni pa še popoln. Še sam pojem »kulturna dediščina« je baročno patetičen in zato zamegljen. Zakon bremeni prevelika administrativnost, ki ne dopušča strokovnim službam vseh pravic, ki bi jih morale imeti, da bi v celoti ustrežale nalogam. Zavodi za varstvo bi morali imeti podobna pooblastila kot zdravniški štabi ob epidemiji ali vojaški v času vojne, saj so tudi konservatorji v nenehnem boju z zbarbariziranim časom. Pomoč kulturne skupnosti ni vedno glavno vprašanje. Bolj usodni kot denar sta dve drugi resničnosti. Našemu človeku manjka zavesti, da gre pri tem za nenadomestljive duhovne, kulturne (in materialne) vrednote, zakaj v tej smeri jih ne vzgajajo niti šole niti javna občila. (Tako npr. ob potresnih katastrofah nisem niti enkrat zasledil podatka o škodi na kulturnih spomenikih, medtem ko so Furlani izdali o tem cele monografije, pripravili razstave itd.) Predvsem pa manjka strokovnih kadrov. Dobiti bi morali še dva ali tri regionalne zavode, vzgojiti je treba ustrezno število strokovnih konservatorjev in študijsko problemsko usposobljenih restavradorjev. Republiški zavod mora dobiti večji poudarek; njegova naloga ne sme biti administrativna, pač pa poglobljanje metodoloških nalog. Škodljiva in nedemokratična je kategorizacija spomenikov (prve, druge... vrste). Zlagana gesla napočno razumljivega civilizacijskega »napredka« in »megalomanski načrti uničujejo naša mesta. Nismo internacionalni z lastno kulturno legitimacijo, pač pa se »internacionaliziramo« s pavjim perjem... Dokler ne bo postalo varovanje »kulturne in naravne dediščine« kategorični imperativ slehernega našega človeka (in seglo prav do varovanja naše besede!), bo tudi najboljši zakon samo uradna kulisa, trud konservatorjev pa boj z mlino na veter.

**ŠTEFKA COBELJ, muzejska delavka, Ptuj:**

Ko se obravnava problem varovanja kulturne dediščine, se misli skoraj vedno na statične spomenike, pri premičnih pa v glavnem na večje ekspozite, če niso v vprašanju dragocene posode. Povsem pa pozabljamo na drobne predmete materialne kulture. Vsi vemo, da so »izpraznili« predvsem naše podeželje razni prekupčevalci, domači in tuji, ki se izdajajo za tako imenovane zbiratelje starin. Tudi razni zdenci si iščejo s tem postranski zaslužek. Vsi pa lahko nestrokovno zbirajo in prevažajo čez naše mejne prehode vso »dubro blago«, ker niso v rabi zakonske omejitve. Zato se dogaja redko, da so predmeti ponujeni v odkup muzeju. Muzealec z izredno težavo najde še kak odgovarjajoči predmet za zbirko, ki jo mora dopolnjevati, čeprav ima potem še težave z odkupom, ker ni

sredstev. Morda ni tako pomembno, če nasedejo ljudje zbiralcem starih predmetov, ki se izdajajo neredko za delavce muzejev in včasih nastopajo tudi agresivno. Toda tragično je, da je tržišče in meja na široko odprta ljudem, ki s tem brezvestno trgujejo. Če krožijo starine med nami, jim je mogoče znanstveno nekako še slediti in nekoč bodo prišle morda na pravo mesto. Kazalo bi seveda zavarovati tudi vse privatne zbirke, ki jih pri nas ni malo. Največkrat nimamo pa vpogleda, kakšno gradivo ima kdo zbrano. Nujno je omejiti moč prekupčevalcev, kar je že zdavnaj pozno, morda pa še ne povsem prepozno. Resno se namreč postavlja vprašanje, kako bomo dosegali odnos do predmetov materialne kulture lahko opravili pred bodočimi generacijami in zgodovino.

**IVA CURK, zavod SRS za varstvo naravne in kulturne dediščine, Ljubljana:**

Dobre skrbi za naravno in kulturno dediščino brez dovolj visokega kulturnega nivoja ni. Ali moremo pričakovati, da bo obstal umetniški detajl v okolju, kjer razbijamo cestne svetilke, breskrbno odmetavamo smeti itd? Bo razumel govorico preteklosti tisti, ki mu gre na živce starka, ker ravno pred njim motovili in tako nerodno izstopa iz avtobusa? Torej vzgoja, vzgoja, vzgoja! Koristi so na dlani – kdor more prislunhiti zidu ali drevesu bo vendar še mnogo laže prislunhiti srцу svojega sočloveka.

Da bi to dosegli morajo postati brez izgovora pregledi in prikazi kulturne dediščine del našega vsakdana. Naštetje brez sprenevedanja, kaj smo in česa ne, kaj moramo na vsak način in kaj bi bilo treba. Za kršitve zahtevamo tudi jasen odgovor! Potem omogočimo strokovnjaku, naj dela to, za kar je izoban; zahtevamo od njega, naj svoje znanje tudi dokazuje in potrjuje pred široko javnostjo in pred stroko, tudi pred stroko na tujem. Vsi skupaj se navadimo na misel, da nista napredek le gradbišče in tovarniški dimnik – marsikaj rabita ob sebi, da sta res napredek! In napredek – bodimo pošteni: Če česa ne moremo, povejmo kako in kaj, in ne skrivajmo tega tako, da silimo stroko, naj z nesmiselno umetnijo prekrije nasilje nad dediščino.

**STANKO HOVNIK, Graditelj Slovenj Gradec, Slovenj Gradec:**

Že ob dejstvu samem, da se za kulturo sredstva odmerjajo tako skromno, ni presenetljivo, da so tudi sredstva namenjena ohranjanju kulturne dediščine zelo omejena. Toliko manjša so spričo dejstva, da se na področju vsake občinske kulturne skupnosti zbirajo zelo velika sredstva za skupen republiški kulturni program, saj tudi občinska kulturna skupnost za svojo celotno kulturno dejavnost združuje zaradi tega tudi precej manjša sredstva. Ob vseh pripombah in predlogih, prošnjah in zahtevah, naj se to kako drugače uredi, pa žal ugotovljamo, da se moramo s takimi razmerami hoti ali nehoti sprijazniti. Odgovorne zahteve za obeležbo še številnih mest, na katerih so za NOB odigrali pomembni dogodki, pomagajo reševati skupine zavzetih članov pripravilnih odborov, imenovanih posebej za vsak tak primer. Tem hoteljem se pridružuje tudi velika pripravljenost organizacij združenega dela in celo posameznikov, ki s posebnimi, za to dodeljenimi sredstvi podpirajo izpolnitve takih načrtov. Naš odbor pri postavitvah novih spomenikov in znamenj potem sodeluje ne samo s skromnimi finančnimi sredstvi, ampak predvsem s strokovnim nadzorom, navseti in s skrbjo, da je vsak tak spomenik ali znamenje zgrajen po vseh arhitektonskih, estetskih in zgodovinskih vernih vidikih.

Dolgo vrsto let ostaja še vedno odprto vprašanje pravne in zemljiškoknjižne ureditve zemljišč, kjer stojijo spomeniki in znamenja NOB, čeprav je poseben zakon za ureditev tega vprašanja določil tudi rok. Sprva je zavlačenje izvršitve te naloge povzročalo zlasti stališče občinske skupščine z utemeljevanjem, da za tako zahtevno nalogo ni na voljo potrebnih sredstev. V zadnjem času se je to delo sicer začelo, vendar pa napreduje še prepočasno. To pa pomeni tudi oviro pri delu našega odbora, zakaj v mnogih primerih bi bilo treba spomenike zavarovati s primernimi ograjami, ker se v njih neposredni bližini pase živina. Nekajkrat pa smo imeli opraviti tudi z negotovanjem lastnikov zemljišč, ki težko razumejo, zakaj se to že ne uredi.

**PETER KREČIČ, Arhitekturni muzej, Ljubljana:**

Na postavljena vprašanja je mogoče odgovoriti zares samo na splošno. V tej zvezi se mi v zadnjem času kažejo dve znamenji, ki mi nekoliko vlivata upanje, da se bomo v bližnji prihodnosti začeli kot družba bistveno drugače vesti do izročene kulturne dediščine. Prvo znamenje je novi zakon o varstvu naravne in kulturne dediščine, ki je v razpravi in ki utegne dobiti razumno obliko. Prav je, da vključuje tudi naravno dediščino, kar jaz razumem tako, da je treba kulturno krajino v celoti jemati kot zgodovinski spomenik, izoblikovan v glavnem do 15. stoletja, torej, da naravni spomeniki niso samo naravne znamenitosti, marveč prav vsi prostor. To spoznanje narekuje skrbno prostorsko načrtovanje (mnogo odgovornejše in kvalitetnejše kot doslej) in tu vidim drugo pozitivno znamenje, to je, da je bil v skupščini osnutek zakona o prostorskem načrtovanju zavrnjen z utemeljitvijo, da sloni na nepriemnih izhodiščih. Spet prilžnost, da dobimo dober zakon o prostorskem načrtovanju. Samo po sebi se mi zdi umevno, da bi morala biti zakona usklajena, da bi se medsebojno podpirala, torej, da bi vključevala v življenje mest, vasi in krajine tudi spomenike in določila način, kako jih ohranjati. Nikakor se ne bi smelo zgoditi, kot se je dogajalo doslej, da je skrb za spomeniške celote in posamezne spomenike slonela zgolj na spomeniških službah ali muzejskih ustanovah, ki praviloma niso imele nikoli možnosti aktivnega varovanja spomenikov, to je obnovitve spomenika do te mere, da znova v celoti zavzvi z novimi uporabniki: stanovalci, gostinci, kulturnimi, izobraževalnimi ali gospodarskimi organizacijami.

*»Ko govorimo o varstvu kulturne dediščine, seveda ne moremo in ne smemo mimo treh zakonskih osnutkov, ki so zdaj v razpravi: zakona o varstvu naravne in kulturne dediščine, zakona o Triglavskem narodnem parku in zakona o urejanju prostora. Vsi trije zakoni so predmet razprave že leta in leta brez pravega uspeha. Vsiljuje se vprašanje, ali je to slabost ali vrednota naše zakonodajne prakse. Recimo, da je vrednota; to se pravi, da naš zakonodajni sistem ne dovoljuje sprejemanja nedozorelih zakonskih osnutkov. Toda tako priznanje in razbremanje odgovornosti predlagateljev za dolgotrajnost sprejemanja in uresničevanja zakonov, tembolj, če je vzrok v neskladnosti z določili ustave, z našo samoupravno prakso ali z našo sprejeto razvojno politiko.«*

**LJUDMILA PLEŠNČAR, predsednica skupnosti muzejev Slovenije, Ljubljana:** Novi osnutek zakona o naravnih in kulturni dediščini je v primerjavi z dosedaj predloženimi osnutki boljše, vendar še vedno ne zajema vse problematike varstva kulturne dediščine.

Predvsem bi bilo potrebno opredeliti, v čem se kaže poseben družbeni pomen varovanja, v čem je pomen te dejavnosti za zgodovino naroda, poudariti, da je vsa dediščina – ne glede na mesto hranjenja last celotne družbene skupnosti. Premalo pa je poudarjena dolžnost vsakega posameznika za varovanje te dediščine.

Občinskim upravnim organom (v testku zakona ni definirana njihova sestava), pripadajo prevelike kompetence pri reševanju in metodologiji varstva dediščine, zato bi bile potrebne še nekatere korekture. Prav tako ni dovolj jasno izražena vloga republiškega zavoda za varstvo naravne in kulturne dediščine. Zraven upravnih nalog bi moral ta zavod razvijati tudi metodologijo varstva naravne in kulturne dediščine. Osnutek zakona vsebuje tudi posebno poglavje o muzejih. Ob tem se zastavlja vprašanje, ali bo pripravljen tudi poseben

zakon o muzejih. Če posebnega zakona o muzejih ne bo, je potrebno to poglavje razširiti in konkretizirati naloge teh ustanov in njihove pristojnosti ter odgovornosti. Posamezni člani so še nedorečeni in potrebni dopolnitve.

**MARIJAN SLABE, predsednik skupnosti zavodov za spomeniško varstvo Slovenije, Ljubljana:**

Eno izmed osnov za ustrezno, predvsem pa uspešno obravnavanje kulturne dediščine je treba vsakakor iskati tudi v smiselnem vključevanju njenega varovanja v vse družbene strukture. Danes ni več mogoče prikrivati dejstva, da varovanje kulturne dediščine doslej ni bilo dovolj pristno v nas samih, v naši zavesti, in da ta dejavnost večkrat ni dobila odziva ravno tam, kjer bi ga najbolj pričakovali. Iskanje krivca nas bi zavedlo stran od poti, na kateri gradimo naše perspektive, zato je mogoče iz polja dosedanjih negativnih in nevalitetnih pokazateljev iziti kot zmagovalci le, če se bomo teh zavedali in jih postopoma odpravili. S tem bo izgubil na vrednosti tudi prilastek, ki ga je nemalokrat priklopila javnost – največkrat, kot se je kasneje pokazalo, neupravičeno – strokovnim delavcem oziroma službi, kateri je bila po starem zakonu naložena skrb za to dediščino. Ta predznak se je izrazil predvsem zaradi nezadostnega poznavanja strokovnega dela, kar je pogojevalo tudi obstransko obravnavanje te, vsak dan nam prisotne kulturne materije. Seveda je takemu akceptiranju sledila tudi posledica, da je bilo varovanje spomeniške dediščine okrnjeno, necelevito, nepopolno, zlasti pa ne dovolj učinkovito.

Naglasiti pa je treba ugotovitev, da se vendar vse bolj vrinja nek prezir do takšnega odnosa, saj z razcvetom naše družbe logično raste tudi nostalgija za kulturnim bogastvom, izgubljenim za vedno.

In sedaj, ko je pred vrati nov zakon o varovanju naravne in kulturne dediščine, je čas, da si pogledamo iz oči v oči in povelmo, da je varovanje te »predmetne zgodovine človeka, ki je najpopolnejši izraz in najvišji dosežek v procesu človekovega dela in njegove ustvarjalnosti« in zato nepogledljiv člen naše vsakdanjosti, dolžnosti vsakega državljanca – vse družbe in ne samo tistih delavcev, ki se profesionalno ukvarjajo z njim.

To pa narekuje tudi eno bodočih načel, da je treba poglobljati in utrjevati strokovno stran, na podlagi katere bo mogoče: smotrno planirati varovanje naravne in kulturne dediščine, saj ne bi smeli nikjer poznati programskih zasnov urbanističnega, zidalnega ali prostorskega značaja, ne da bi bila v njih vključena tudi ta dediščina; razplesti niti interesa najširše mase, pri čemer seveda ne smemo pozabiti, da bi bilo že vendar treba pričeti tudi z vse bolj sistematičnim pedagoškim delom in sploh popularizacijsko akcijo, ki bi spodbujala zanimanje in pravičen odnos do te materije. Skratka, podružbljanje spomeniške dejavnosti je treba v zakonu predočiti na najbolj odgovoren, jasen in plastičen način, kajti s tem bo izražen eden izmed najglobljih premikov v primerjavi s stari zakonom, ki je bil že doslej, naj poudarim, eden izmed najnaprednejših v Evropi.

**MARIJAN TEPINA, predsednik sveta za varstvo okolja pri predsedstvu RK SZDL, Ljubljana:** Ko govorimo o varstvu kulturne dediščine, seveda ne moremo in ne smemo mimo treh zakonskih osnutkov, ki so zdaj v razpravi: zakon o varstvu naravne in kulturne dediščine, zakona o Triglavskem narodnem parku in zakona o urejanju prostora. Vsi trije zakoni so predmet razprave že leta in leta brez pravega uspeha. Vsiljuje se vprašanje, ali je to slabost ali vrednota naše zakonodajne prakse. Recimo, da je vrednota; to se pravi, da naš zakonodajni sistem ne dovoljuje sprejemanja nedozorelih zakonskih osnutkov. Toda tako priznanje in razbremanje odgovornosti predlagateljev za dolgotrajnost sprejemanja in uresničevanja zakonov, tembolj, če je vzrok v neskladnosti z določili ustave, z našo samoupravno prakso ali z našo sprejeto razvojno politiko.

Ohranjati in razvijati vrednote človekovega okolja je po ustavi nedeljiva pravica in dolžnost delovnih ljudi in občanov, ki jih tudi zakon ne more deliti mednje in med nekoliko izbranih strokovnih organizacij. Po ustavi pripadajo te pravice in dolžnosti organizacijam združenega dela, družbenopolitičnim in krajevnim skupnostim in drugim

samoupravnim organizacijam. Po sedanjem osnutku pa celo delovne organizacije za področje lastne dejavnosti in kulturne ustanove kot so akademije, univerzi, fakultete, inštituti in šole nimajo takih pravic kot nekoliko izbranih strokovnih organizacij. To je vnaprejšnje nezaupanje mnogim našim ljudem in njihovim skupnostim, ki izpričujejo svoj plemenit odnos do podedovanih in živih kulturnih izročil.

Osnutek zakona o Triglavskem narodnem parku podreja normam spomeniškega varstva tudi nekatera naselja v celoti. Naša razvojna politika v hribovskih in obmejnih predelih pa terja modernizacijo in razvoj planinskega gospodarstva, ne pa konserviranje podedovanega stanja. Zakon o urejanju prostora naj varuje naravno in kulturno dediščino varuje s sredstvi planiranja. Razpravljajci v skupščinskih odborih in svetu za varstvo okolja pri predsedstvu RK SZDL so predlagali, da se zaradi pomanjkanja teoretične utemeljenosti ter zaradi odtujenosti ustavnim normam in sistemu družbenega planiranja osnutek zakona povrne v stanje predloga za izdajo zakona.

Tako zakonodajno delo še kar naprej dovoljuje česte pojave zasebniške in podjetniške samovolje v obravnavanju naravne in kulturne dediščine ter v razpolaganju z zemljo in prostorum.

*»V nekaj letih bo tudi slovenski etnografski skansen – muzej na prostem – če se bomo zanj odločili, postal iluzija, saj ne bo ekspanatov, stanovanjskih in gospodarskih poslojij, starih mlinov in žag, planinskih stanov ali lesenih kozolcev. Ukrepi, ki bi to najbolj ogroženo kulturno dediščino rešili, niso dovolj družbeno podprti, sankcije, ki jih proti kršiteljem spomeniške varstveni določb izvajajo ustrezni zavodi, pogosto nimajo prave teže.«*

**MARIJAN VIDMAR, Tehniški muzej Slovenije, Ljubljana:** Priče smo bili vrsti primerov, ko je zaradi nerazumevanja občanov izginil ali pa bil uničen marsikateri kulturni spomenik, nesporno je, da samo družbena skrb za ohranitev kulturnega bogastva, brez razumevanja in tudi interesa občanov za njihovo varovanje, ne more povsem zadostiti še tako popolnim določilom pristojnega zakona. Bolj kot sprejetej zakona je zato pomembno osveščanje občanov za ohranitev kulturnega narodnega bogastva, s katerim lahko vsak izkazuje nacionalno identiteto.

Nesporno pa je tudi to, da je prav varovanje tehniških spomenikov še posebej vprašljivo. Kako zavarovati zgodovinsko pomembne stroje ali strojne komplekse, če pa je v vsakem industrijskem obratu, velikem ali majhnem, razumljivo prisotna težnja po modernizaciji?

V Cinkarni Celje nam je s pomočjo živo zainteresiranih delavcev tovarne uspelo zavarovati staro lokomobilo, ki stoji sedaj nerabna sredi tovarniškega kompleksa, v bodoče pa bo na istem mestu kot spomenik stala serija bodočega stanovanjskega naselja. Podoben primer nam pa žal v ljubljanski elektrarni najbrže ne bo uspel.

Nadalje je problem v tem, da marsikateri ekspoznat, ki naj bi ga reševali ali pa tudi prenesli v muzej predstavlja še sorazmerno visoko materialno vrednost. Ko delovna organizacija pristane na zavarovanje svojega stroja, lahko zanj terja ustrezno odškodnino (knjižno vrednost ali pa vrednost materiala), ali pa se tu odredi temu dohodku. To je pa sedaj, v zaostrenih pogojih poslovanja, še posebno težko. Za muzej (tehniški) pa pogosto nastane zelo neroden položaj, ko ekspoznate, ki bi nam ga sicer brezplačno odstopili, zaradi velikih dimenzij, stroškov demontaže in transporta, sploh ne moremo sprejeti.

Opozoril bi še na čedalje bolj pereče vprašanje reševanja kulturne dediščine za bodočnost: kako finančno – pravno in tudi operativno rešiti tekoče zbiranje proizvodov naše industrije, predvsem tam, kjer gre za rezultate naših tehniških in tehnoloških dognanj, ki bodo nekoč še kako pomembni pri prikazu ustvarjalnosti v naši socialistični graditvi.

**ANTON ŽAGAR, predsednik IO kulturne skupnosti v Ajdovščini:** Zakonsko urejanje področja varovanja narave in kulturne dediščine je gotovo potrebno, še posebno v današnjem času, ko mnogi pomenijo trenutne koristi več kot zdravo okolje z vsemi naravnimi znamenitostmi in kulturnimi spomeniki.

Gotovo smo največje krizo že prebrdili. Izreden primer, ki kaže bistveno spremembo na bolje, je Celje. Poleg vseh zaščitnih ukrepov pri največjih onesnaževalcih bodo, skoraj ni mogoče verjeti, uredili nov mestni park.

V občini Ajdovščina je vrsta stavbnih, urbanističnih in arheoloških spomenikov, ki čakajo pomoči. Ponosni smo na grad v Vipavskem Križu, toda kako dolgo še – z razširjivo šole, ki gostuje v stavbi, bi rešili še del gradu. Osrednji prostor je kot nalašč za letno gledališče. Grad v Ložah pri Vipavi bi lahko preuredili v muzej in ga tako rešili pred uničenjem. Dvorec Zemono pri Vipavi je Tovarna pohištva LIPA iz neugledne, zobu časa prepuščene stavbe preuredila v lep objekt, kjer se poraja novo kulturno življenje Vipavske doline. S temi primeri sem Želzel nakazati najuspešnejšo pot reševanja teh problemov.

Zakon je lahko učinkovit le, če ga zavestno sprejememo – to pa pomeni uresničevanje vseh njegovih določb: predvsem iz prvih štirih poglavij zakona.

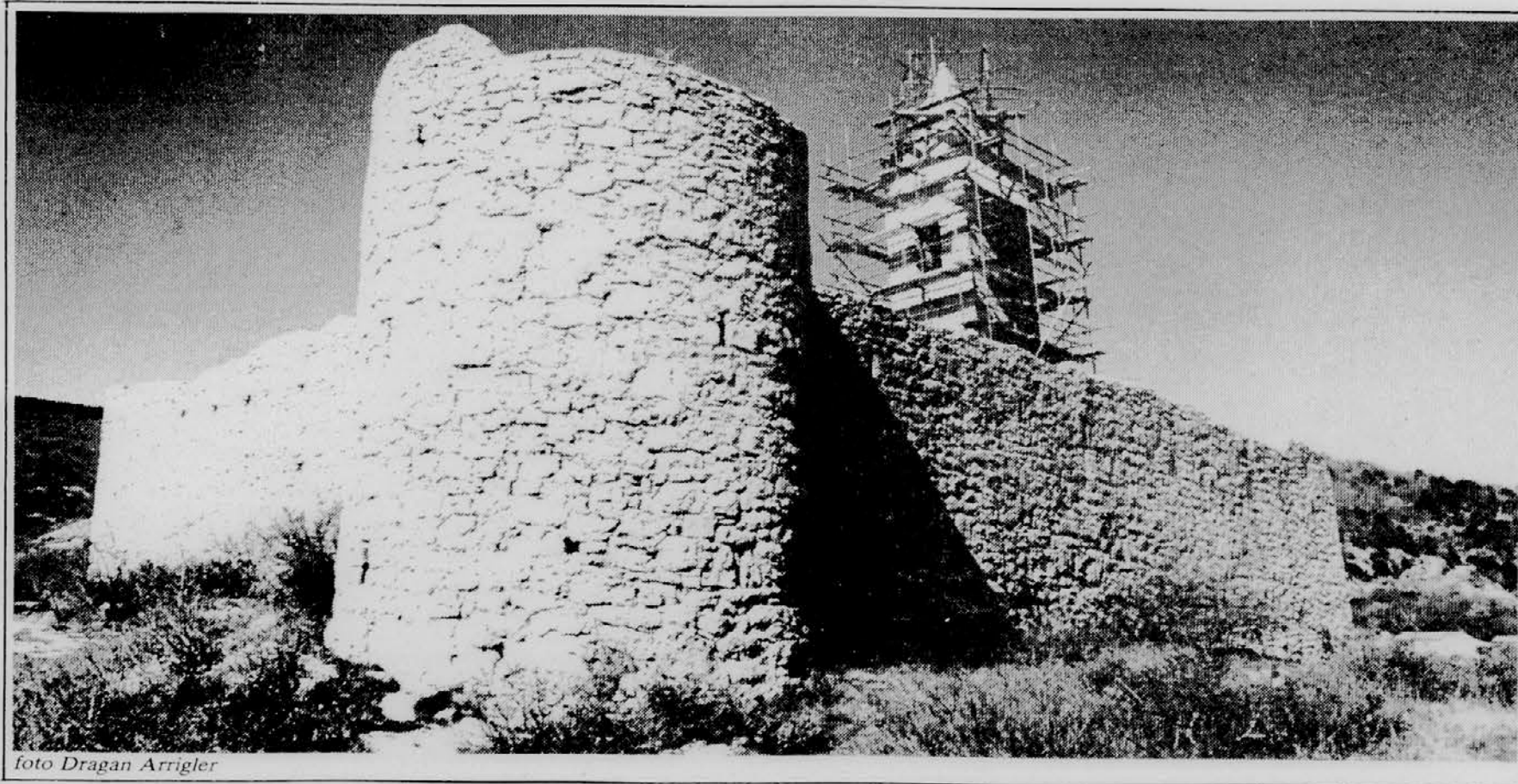


foto Dragan Arrigler